

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1912

UTGIFVEN

AF

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

CARL MAGNUS STENBOCK

SAMFUNDETS SEKRETERARE

ÅRG. XIV.

HÄFT. I.

INNEHÅLL

Tre konungaätter och deras jordegendomar i Sverige. Af NAT. BECKMAN	sid. 1.
Karl IX och Petrus Petrosa. En gammal tradition i ny belysning. Af HELGE ALMQUIST	» 20.
Göteborgssläkter från 1600-talet. I. von Ackern. Af H. FRÖDING	» 44.
Våra yngsta stadsvapen. Af ADAM LEWENHAUPT	» 54.
Ett blad ur Margareta von Aschebergs lefnadshistoria. Af SIGRID PLATEN	» 56.
Namnet Olof Galle anträffadt på en runstaf. Af ARVID LINDHAGEN	» 65.
Personhistorisk litteratur	» 66.
Notiser	» 104.
Personhistoriska Samfundets årsmöte	» 105.

ILLUSTRATIONER

Afbildningar af de nyaste stadsvapnen: *Lysekil, Tidaholm, Huskvarna* och *Eslöf*.

UNDER ARBETE:

Porträttsamling tillhörig öfverstelöjtnanten greve Reinhold von Rosen, med talrika illustrationer. Af N. SJÖBERG.

Erik XIV:s dagböcker, anteckningar och ritningar. Utgifna af C. M. STENBOCK. Arbetet, som illustreras af reproduktioner af ett 60-tal ritningar af konung Erik, handskriftsprof m. m., utges utom i tidskriften i en begränsad numrerad lyxupplaga till ett pris af omkr. 10 kr. C. E. Fritzes Hofbokhandel distribuerar upplagan.

Register till Örnerbergs »Svensk släkt-kalender» och »Svenska ättartal».

Tre konungaätter och deras jordegendomar i Sverige

Af Nat. Beckman

Att de danska konungarna under 1100- och 1200-talen ägde rätt betydande domäner i Sverige, har ofta varit påpekadt, och redan Saxo har framhållit,¹ att dessa besittningar vid flera tillfällen spelade en ganska viktig politisk roll. Rörande omfattningen och läget af deras domäner ha emllertid forskarne, äfven de kunnigaste, uttalat meningar, som knappast kunna vara riktiga, och jag har därför trott det vara lämpligt att underkasta frågan en granskning.

Det viktigaste ställe i källorna för frågans bedömande är ett ställe i Valdemar II:s jordebok.² Jag skall här aftrycka stället i öfversättning, men jag vill därvid först nämna några ord om dess omgifningar. Jordeboken, som äfven kallas Liber census Danie, afser egentligen att utgöra en redogörelse för den danske konungens skatter och för de egendomar, som å ena sidan tillkomma danska kronan, å den andra konungen personligen. Vårt ställe är inskrifvet på ett blad, som enligt hvad de i marginalen införda rubrikerna angifva, ursprungligen afsetts för vissa anteckningar rörande häradena i Bleking, men man har, då det icke visade sig behöfligt att använda utrymmet för det först afsedda ändamålet, låtit det nedan aftryckta inflyta om konungens besittningar i vårt land. Efter dessa förutskickade anmärkningar

¹ Ed. Müller—Welschow, s. 618.

² Cod. Holm A41, en afskrift från 1200-talet af original från 1231; Upplaga af O. Nielsen, Köbenhavn 1873. En förtjänstfull bearbetning af jordebokens uppgifter föreligger i J. Steenstrups, Studier i Waldemar II:s Jordebog, Köbenhavn 1874. Liksom övriga danska forskare har dock Steenstrup haft ett allt för begränsat material för bedömande af det topografiska rörande Sverige, hvartill kommer, att hans anonyme svenske medarbetare utan tillräckligt skäl tagit för gifvet, att de upplagna svenska gårdarna samtliga skulle ligga i Östergötland.

aftrycka vi stället, som i öfversättning med bibehållna namnformer lyder:

»Detta är konung Valdemars (I:s) besittningar i Sverige. I *Arem* 16 åttingar. *Hallestatha* 8 åttingar. *Gulue* 8 åttingar. *Rynkæby* 4 åttingar. *Hvalsbyærg* 8 åttingar. *Istath* 4 åttingar. *Cnæby* 6 åttingar. *Burghær* 4 åttingar. *Wighby* 24 åttingar. *Vluæruth* 6 åttingar. *Cnæby* i *Thyustæ* 2 åttingar; jämte mycket annat, som tilhör *Syghridlef*; och jämte de egendomar, som Boleslav ärfde, då hans far Sverker d. ä. dog, och efter denne Boleslavs död, ärfdes de af hans syster, drottning Sofia, konung Valdemars (II:s) moder. Och det bör man veta, att alla de nämnda egendomarne gåfvo vi åt hertig Knut jämte Boleslavs arf.»¹

Innan jag öfvergår till granskning af detta textställe, skall jag till dess belysning framdraga en del uppgifter ur andra källor. Att Sigridlev betyder Sigrid Storrådas arf, är väl i och för sig klart, och det säges uttryckligen i en svensk källa, den i laghandskriften B 17 införda konungalängden till 1333. Sigrid får här namnet »Sigrid den rika (mäktiga), efter hvilken Sigridlev fått namn.»²

Sigrid Storrådas historia är så bekant, att jag knappast behöfver länge uppehålla mig vid den. Först gift med Erik Seger-säll, hade hon anbud af bl. a. Harald Grenske och en rysk Knäs, hvilka hon brände inne, ehuru Harald var hennes fosterbror; hon ville visa, att hon höll sig för god för småkonungar. Hon sade Harald uttryckligen, att hon med sina egendomar ansåg sig icke stå tillbaka för honom med hans småkonungadöme. Och Snorre betecknar hennes domäner såsom mycket betydande. Åtskilligt tyder äfven på att, sedan hon på bekant sätt blifvit gift med Sven Tveskägg i Danmark, hennes dottersson, Sven Estridsson ägde gods och gårdar i Sverige, dit han som bekant alltid under tronstriderna i motgången drog sig tillbaka. Men uppgifterna äro ganska obestämda, särskildt lämna de oss i sticket, då det gäller att bestämma, hvar hennes gårdar voro belägna. En saga uppger, att hon haft Götaland att styra; den förtjänar knappast tilltro. Lika litet torde man kunna fästa någon vikt vid mötesplatsen i älfven, som Olof Tryggvason skall ha utsatt för henne,

¹ Steenstrup påpekar, s. 305, att sista meningen i originalet till vår afskrift torde varit tillagd af Valdemar själv. — De här inom parentes tillfogade ordningsnumren äro af vår skrifvare efteråt tillagda mellan raderna. De tillhöra tydligen icke originalet.

² Klemmings Småstycken på fornsvenska eller *Scriptores rerum svecicarum* I, nr 2.

hvilket ju skulle kunnat betyda, att hon varit bosatt i trakter, som lågo denna nära. Något mer vikt kan kanske fästas vid de uppgifter, som lämnas rörande Harald Grenskes friarfärd. Man ser här, att hon vistas i Svitiod (= Svealand), och det vill framgå, att hon icke hade synnerligen långt till Haralds landstigningsplats. Äger detta någon grund, så skulle man ha att söka hennes gods någonstädes nära Svealands kust, alltså snarast i Södermanland eller Uppland.

Hittills har jag utan vidare förutsatt, att Snorres och öfriga islänningars uppgifter om Sigrid Storråda vore till sin kärna rent historiska. Men nyligen har Lauritz Weibull i sin värderika afhandling, *Kritiska studier i Nordens historia omkring år 1000*, helt förnekat Sigrids tillvaro såsom historisk person. Enligt Weibull är det riktigt, såsom isländska källor uppge, att Knut den store var son af en vendisk prinsessa. Men enligt hans tolkning af de äldsta källuppgifterna skulle det vara samma vendiska prinsessa, som förut varit gift med Erik Segersäll och som alltså vore moder till Olof Skötkonung och Estrid. Det blefve sålunda icke någon plats för den svenskfödda Sigrid. — Jag tror icke, att Weibulls bevisning är alldeles oemotsäglig. Ett misstag hos Adam rörande detaljer af Sven Estridssons släktafta är icke uteslutet, ty det ingick knappast i Adams plan att i hvarje detalj noggrant utfråga konungen om sådant. Min hufvudanmärkring mot Weibull är emellertid, att han så lätt glider öfver uppgifterna just i Valdemar II:s jordebok. De undersökningar, som gjorts rörande denna ge vid handen, att den är en absolut förstklassig källa i afseende på sådana rättsförhållanden, som falla inom ramen för dess framställning. Man måste därför med bestämdhet tillbakavisa Weibulls antagande, att den på fri hand efter sagornas uppgifter konstruerat begreppet Sigridleiv. Tillvaron af ett Sigrids arf, bestående af svenska gods i danske konungens ägo, få vi nog blott på grund af jordeboken antaga såsom ett väl bestyrkt historiskt faktum. Och då vi därtill ha den svenska konungalängden till år 1333, hvilken med all säkerhet icke har jordeboken bland sina (för öfrigt otillräckligt utforskade) källor, så synes slutsatsen bli orubblig.

Vill man åter förklara uppkomsten af detta Sigrids arf, så ställer sig ju saken något annorlunda. Men det skall genast framhållas, att denna allra enklast förklaras, om den isländska traditionen har rätt. Vi behöfva blott supplera denna med det antagandet, att Sigrid öfverlevat Olof Skötkonung; i så fall skulle

enligt äldre nordisk rätt arvet gå odelat till Estrid och från henne till Sven. Då man vidare vet, att Sven genomdref särskilda föreskrifter rörande sina söners arfsrätt till Danmarks krona, så ligger det nära att antaga, att han äfven stipulerat bestämmelser för den politiskt viktiga egendom, som Sigridlev var.* Skulle nu Sigrid ursprungligen varit en vendisk prinsessa, så ändrar detta ingenting väsentligt i saken. Man får då blott antaga, att Sigridlev utgöres af hennes morgongåfva ensamt i stället för hennes morgongåfva jämte eventuellt svenskt fädernearf. Svårighet men knappast af oöfvervinnerlig art gör det däremot, om hon skulle kunna bevisas vara moder till Knut, ty då skulle Knut ha ärfat godsén, och det blir svårt förklara, hur de kommit i Svens och hans ättlingars ägo. Man finge väl snarast antaga Knut som stiftare af »fideikommisset» Sigridlev.

Lösningen af frågan om Sigrids person ingår icke i planen för denna undersökning, det må vara nog, att tillvaron af en stiftelse med namnet Sigridlev är höjd öfver allt tvifvel, och att vi vid sökandet af dithörande gårdars läge kunna på försök använda de knapphändiga anvisningar, som sagorna ge.

Sigrid var emellertid icke den enda drottning i Danmark, som medförde hemgift eller arf i form af svenska gårdar. Vi ha ett komplex nr 2, om hvilket vi få noggrannare upplysningar. Saxo berättar, att Margareta Fredkulla, sedan hon blifvit änka efter Magnus Barfot i Norge, gifte om sig med konung Nils i Danmark, Sven Estridssons yngste son. Snorre förtäljer, att Margareta vid sin första förmälning erhöi en ståtlig hemgift, och Saxo säger uttryckligen, att hon ägde stora gods i Sverige. Det synes ock framgå, att hennes ende kände bror dött före fadern, hvadan hon och systrarna borde ärfva hans gårdar — säkerligen med uteslutande af den till Ryssland gifta.* Saxo gör ganska ordentligt reda för hennes egendomars vidare öden, dock utan att närmare ange deras läge. Här kunna vi emellertid så till vida supplera hans uppgifter, som vi veta, att Margareta härstammade från den västgötska ätt, som med Stenkil uppsteg på tronen. Hennes far får i en så säker källa som ett påfvebref en gång titeln västgötarnas konung. Till Västergötland flyr han också för Blotsven.

* Det bör erinras, att namnet Sigridlev har en parallell i *Konunglev*, beteckning för de danska gårdar, som disponerades af danske konungen som sådan; Konunglev var något annat än konungens arf, det motsvarar Uppsala öd hos oss.

* Västgötalagen, Årðabalk 12, § 2: »Ingsins mans arf takar han, mæn i Girklandi sitær» afser nog aflägsna länder i allmänhet. Margaretas donationer godtgöra den obillighet, som äldre rätt begick mot den faderlösa och den i fjärran land födda.

Vi kunna med stor sannolikhet sluta, att de af henne ägda gårdarna åtminstone till största delen lågo i Västergötland.

Margareta Fredkullas arfvegods uppdelas i tre delar.¹ Den första tillföll naturligt nog hennes son Magnus. Det var dennes egenskap af västgötabonde, som gaf honom anledning att söka ingripa i Sveriges historia, så att han till och med var af västgötarna vald till konung. Så tillvida äro vi väl underrättade. Och äfven i det följande kunna vi följa denna arfslotts öden. Sedan Magnus stupat vid Fotevik (1134), gick hans arf öfver till sonen Knut Magnusson. Om denne berättar Saxo, att han under sina strider med Sven Grade måste fly till Sverige, där Kon. Sverker som gift sig med en konungaänka nr 2, (åtminstone senare) var hans styffar. Men Saxo anser sig ha anledning att ge svenskarnas gästfrihet ett mycket dåligt betyg och förtäljer, att Knut måste sälja sina svenska gods för att kunna uppehålla sig i Sverige.² Hans arfslott lönar det sig alltså icke att vidare leta efter. Möjligen har Saxo något öfverdrifvit, så att vi ha att tänka oss, att Knut ägde något kvar, men då berättas vidare, att Knut gaf en tredjedel af sina fädernegods i hemgift åt sin syster Sofia, och det kan alltså hända, att dessa gods ingått i dennas i vår text nämnda arfslott, som öfvergått till hennes son, Valdemar II.³

Andra hufvudlotten af Margareta Fredkullas arf gafs i hemgift åt hennes brorsdotter Ingrid, då denne trädde i äktenskap med prinsen Henrik Skadelår i Danmark. Ingrid hade icke mindre än fem äkta män eller älskare, och vi finna hos Snorre och Saxo nio barn till henne. De voro följande: 1) Magnus Henriksson, Erik den Heliges mördare, ett år konung i Sverige († 1161). 2) dennes helbror och jarl Ragnvald Henriksson. 3) Buris Henriksson straffad för uppror mot Valdemar den store (alltså troligen bl. a. med egendomens förlust).⁴ 4) Inge krokrygg,

¹ Anf. st.

² Anf. st. s. 683.

³ Anf. st. s. 703. Det finnes verkligen ett sätt att förlika uppgiften, att Knut vid sitt första besök i Sverige (år 1151) sålde och vid sitt andra besök (1154) »såg till» sina gods i Sverige. Enligt äldre rätt kunde man pantsätta jord under form af försäljning med återköpsrätt inom tre år (Västgötalagen, Jordabalk, fl. 6; Amira, Nordgermanisches Obligationenrecht I, s. 201). Det är rimligt, att Knut förbehållit sig återköpsrätt. Och tiden för hans andra besök faller inom den för återköp stadgade fristen. I så fall kan han ha haft äfven svenska gods att ge sin syster i hemgift. För öfrigt ålåg det Knut att före försäljningen hembjuda jordarna åt närmaste arfving, d. v. s. i föreliggande fall mor och syster (Västgötal., Jordab. 3, jämförd med Ärfdab. 2).

⁴ Anf. st. s. 811 jämte noter i tredje bandet. Om Buris gjort sig skyldig till »nidingsverk», så skulle äfven efter västgötsk rätt hans gods vara förbrutet, troligen delvis till målsägaren, d. v. s. konung Valdemar I. Hur hans brott i detta afseende

konung i Norge († 1161). 5) Orm Ivarsson kallad Kungsbroder († 1184). 6) Inge Arnesson (jämförelsevis obetydlig). 7) Nikolas Arneson, den af Ibsen i Kongsemnerne skildrade biskopen i Oslo, Sverreättens slugaste motståndare († 1225). 8) Filip af Herdla, en af Sverres motståndare. 9) Margareta Arnesdotter, moder till Baglarnas siste konung, Filip Simonsson. Det är lätt att inse, att vi med en så stor skara arfvingar, hvilka förde ett så äfventyrligt lif i tre riken, icke lätteligen kunna vänta att finna någon större samlad arfslott efter Ingrid. En specialist på norsk medeltidsgenealogi skulle kanske i 1200-talets diplom kunna finna någon spillra af t. ex. Filip Simonssons lott. För vår del måste vi lämna det spåret.

Lättare komma vi till rätta med den tredje hufvudlotten, som gafs åt en systerdotter till Margareta, prinsessan Ingeborg från Gårdarrike, då denna blef gift med Knut Lavard. Här är arfsrätten synnerligen enkel. Ingeborg hade blott en son, Valdemar I, denne hade visserligen två söner, Knut Waldemarsson och Valdemar II, men då Knut dog före sin broder och utan bröstarfvingar, så måste det hela gå till Valdemar II, i hvars jordebok alltså en afsevärd del af Margareta Fredkullas hemgift bör återfinnas. Saxo bestyrker för öfrigt, att Valdemar I ägt gods i Sverige. Då Valdemar och Knut båda i kärleksärenden besökte Sverige, så togs till förevändning, att de skulle se till sina gods i detta land. Vid den tiden hade emellertid Knut enligt hvad vi ofvan anfört, måst sälja sina gods, och det måste alltså egentligen ha varit Valdemar, som ägde något.¹

I fortsättningen² låter Saxo oss veta, att Valdemar fått del afven af konung Sverkers arf. Om själfva faktum säger han nog sant, men han lämnar en alldeles orimlig och påtagligen på fri hand uppgjord förklaring. Sverker skulle ha blifvit så förtjust i sin styfson, Knut Magnusson, och i sin styfdotters, den slaviska prinsessan Sofias trolofvade, Valdemar, att han till dessas favör gjorde sina egna söner arflösa.

Rörande en sådan detalj som åtkomsten till de kungliga domänerna i Sverige är naturligtvis den yngre jordeboken pålitligare än den äldre Saxo. Om man haft svårt att taga dess uppgifter på fullt allvar, så har det väl berott på det öfverras-

skulle kommit att bedömas af ett västgötskt ting, är emellertid knappt möjligt att afgöra.

¹ Anf. st. s. 703. Jfr dock föreg. sida.

² Anf. st. s. 704.

kande i att en utländsk prinsessa skulle ärfva en svensk konungason.² Se vi emellertid till, hur det skulle gå, så finna vi, att den af jordeboken angifva arfsföljden är strängt laglig. År 1167 föll Karl Sverkersson för Knut Erikssons svärd. Under de följande fem åren föllo ytterligare tvenne konungar af Sverkers ätt, först Kol och så Boleslav, den ene troligen, den andre, enligt jordeboken, säkert son af Sverker. Boleslav hade säkert icke bröst-arfvingar, och då skulle arvet gå till hans syster, såvidt ingen broder fanns. Och någon sådan fanns troligen icke.³

Östgötalagen har nämligen följande bestämmelse, som är tillämplig på vårt fall: är ej broder, då är syster (arfving). Någon rätt för afiden broders son (i detta fall släktens hufvudman, sedermera Konung Sverker Karlsson) att taga arf, är sålunda ej stadgad. Vid Boleslavs död var alltså hans syster Sofia, ehuru hon var blott styfdotter till Sverker, arfving till Boleslavs fädernearf. Och detta var betydligt nog, ty om Kol varit en Sverkers son, så hade han förut, då han icke efterlämnade söner, lämnat sitt arf åt brodern Boleslav. Detta allt enligt tydliga stadganden i Östgötalagen och i den till affattningstiden äldre Västgötalagen, som till jämförelse bör tagas med i betraktande. Denna ger uttryckligen syster arfsrätt före sonsöner och brorsöner. I detta fall blef alltså, såvidt vi rätt känna Sverkers familjeförhållanden, styfdottern arfving till två tredjedelar af förmögenheten eller, om Kol icke var Sverkers son, i alla händelser hälften. Att Sofias arf gått öfver till Valdemar II är klart.³

Sammanfatta vi, hvad vi hittills fått veta, så finna vi, att Valdemar II borde äga högst betydliga jordagods i Sverige. Vi få en svag antydning om ett gammalt godscomplex, som bar namnet Sigridlev, men vi få fullt historiska under rättelser om två stora arfvedelar, den ena genom den västgötska prinsessan Margareta

² Strinnholm söker undgå detta genom att förmoda, att Boleslav vore styfson till Sverker, alltså äfven på fädernet af slavisk börd. Men i så fall få vi ingen rimlig förklaring vare sig på hans anspråk på tronen eller på hans arfsrätt till Sverkers gods. De gamla lagarna nämna icke uttryckligen halfsysstrars arfsrätt, men orden syster, broder användas åtminstone i de isländska sagorna utan åtskillnad om hel- eller halfsyskon. Sv. Folkets hist. IV, 135.

³ Sverressagan talar om en Karl Sverkersson, som dog såsom Sverres måg. Om denne var en son till Sverker I, så var det väl en icke legitimerad son. Enligt Västgötalagens äldsta fragment skulle barn högtidligen adopteras på tinget för att få arfsrätt. Troligen ha vi här gammal götisk rätt. — En hos Olaus Petri och Bureus nämnd Sune (Simon) Sik, som skulle varit son till Sverker, har troligen kommit in genom missförstånd: en historisk person med detta namn har långt senare (1297) doterat Sverkersättens kloster i Vreta (D. S. II, nr 1192).

³ En dotter till Sverker blef 1156 gift med Knut Magnusson. Hon nämnes aldrig sedan och var troligen död före 1172.

Fredkulla, den andre genom Drottning Sofia. Den senare ehuru af slavisk börd och blott en styfdotter till Sverker kom att, närmast efter sin halfbror Boleslav, ärfva en större del (troligen hälften eller två tredjedelar) af Sverkers antagligen östgötska gårdar.

För oss svenskar har måhända den Sverkerska delen större intresse än någon annan del. Och vi kunna rätt noga följa dess öden. Slutet af vår text är visserligen icke fullt mönstergillt i afseende på tydlighet, men det synes mig uppenbart, att orden om »de nämnda egendomarna», som konungen lämnat ifrån sig icke främst afse de här ofvan med namn nämnda, ty om de varit bortgifna, så skulle de ju icke hört till Valdemars jordebok. De nämnda egendomarna är alltså snarare de »andra», som icke med namn nämnts, men om hvilka vi få veta, dels att de till någon del bestodo af gårdar ur Sigridlev, dels att de skänkts till Konungens naturlige son, Hertig Knut af Riga († 1260). Sistnämnda upplysning är af stort intresse. Ty hertig Knut hade två söner, af hvilka den ene Herr Svantepolk spelar en icke obetydlig roll i Sverige. Denne Herr Svantepolk Knutsson flyttade öfver och blef lagman samt bevisligen stor jordägare i Östergötland. Då hans broder Erik stannade i Danmark, är det väl troligt, att han fått sin arfslott där, och att alltså Svantepolk erhållit Hertig Knuts svenska gods så godt som odelade. Herr Svantepolks gods böra alltså både till större delen utgöras af Sverkerskt gods och å andra sidan omfatta en mycket väsentlig del af de väldiga jordegendomar, hvarpå östgötabonden Cornubes (Kornubbes?) son grundade sin makt och sina anspråk.

Ibland de uppgifter, som kunna samlas ur diplomatariet, äger den det största intresset, som innehålles i Diplomet nr 1664 (1310). Här stadfäster Svantepolks dotter Ingrid en gåfva, som hennes samma år aflidne fader gjort af »*Kangum*» till Vreta kloster. *Kangum* är tydligen skriffel för *Kaugum*, hvilket betyder *Kaga* en socken och tydligen äfven en gård mellan Linköping och Vreta. Uppgiften har intresse därför, att den i viss mån stöder en annan, som finnes att läsa dels hos Olaus Petri dels i Bures »*Sumle*» bl. 579 = s. 230 i Klemmings upplaga i Landsm. Bih. I. Enligt denna skall Sverkers far Karnuka (i andra källor Cornuba, Västgötalagen, eller Cornicke) ha byggt kyrkan i *Kaugum* (*Kaga*). Trots de misstag i detaljer, som munken Johannes Petri gjort, då han ur Varnhemsklostrets gamla böcker utdrog detta år 1489, så synes det väl i alla fall kunna slås fast, att Sverker och hans fäder ägt en gård i Kaga.

Oafsett detta ställe, finna vi åtskilliga uppgifter om Svante-polks gods. Af dessa har det mesta legat (eller kunnat ligga) i Östergötlands lagsaga, då Öland medräknas. År 1253 säljer Herr Svante polk en kvarntomt i Söderköping (Dipl. nr 404). År 1256 skänker han bort Söderby (= Sörby?), Histet (= Istath?) och Kvinneby på Öland samt Säby i Kinda till Vreta kloster för döttrarnas intagande i klostret. (Dipl. nr 432).¹ 1292 gör han ett byte med Norrabygds hospital i Handbörds härad, Kalmar län, däri han aflåter gårdarna Ocknabäck, Torp och Elgerum, alla i Mönsterås socken (Dipl. nr 1078). Vidare har han begåfvat Hagebyhöga kyrka med en gård Tjärntorp i Klockrike och en äng i Aska by (Dipl. nr 1323, 2426). Redan fadern och farmodern hade grundat ett kanonikat i Linköpings domkyrka, hvaråt de gifvit gårdar i Flistad och Maspelösa; till detta kapell ger Svante polk gårdar i Källstad och Skäggestad. (Dipl. nr 1515, 3909, 3934.) Vreta kloster ihågkommer han ytterligare med Herbete i Törnevalla socken, år 1292 (Dipl. nr 1250). År 1289 disponerar han Ramstad i Bjälbo och Kedjevad i Strå socken (Dipl. nr 994). Till denna stora mängd östgötska gods kommer rent enstaka en gård Lydolfstorp i Vätle härad, Västergötland, som han år 1286 byter bort mot östgötsk jord (Dipl. nr 917). Denna gård kan han ju lätt ha kommit att köpa, om det är riktigt, såsom Strinnholm (Svenska Folkets hist. IV, s. 543) efter Hvitfelt uppger, att Svante polk år 1278 varit satt att förvalta det af Magnus Ladulås till danske konungen pantsatta Lödöse.

Det torde vara rätt säkert, att de nu nämnda domänerna till största delen härröra från det Sverskerska arf, som genom förmedling af en slavisk halvesyster och en dansk konung öfver-gick till en östgötsk lagman. Egendomligt nog torde Herr Svante polk för sin hustrus räkning på en annan väg ha fått del af en annan hufvudlott af det Sverkerska arfvet att förvalta. Efter Johan Sverkerssons död torde systemen Helena ha blifvit hans universalarfving, och Helena var Svante polks svärmor. Om Helenas egna donationer se strax nedan. Hennes dotter, Herr Svante polks gemål, har äfven haft gårdar att bortskänka i Vedbo i norra Småland. Och Svante polks dotter Ingegärd har skänkt bort en mycket stor mängd gårdar i det centrala Östergötland (Gamla Kils, Sjögerstad, Rappestads, Vestra Hargs, Rystads, Törnevalla

¹ Kvarntomten synes ha varit inköpt af Herr Sune Folkesson, se DS, nr 377. Båda dessa äldsta dispositioner träffades medan Hertig Knut ännu lefde.

och Vårdsbergs socknar).² Äfven af detta är nog en stor del från den sverkerska förmögenheten, men det är omöjligt att skilja detta från de folkungagods som härröra från Prinsessan Helenas gemål, Herr Sune Folkesson, Birger Brosas sonson.

Till dessa betydliga domäner, om hvilka vi indirekt kunna sluta, att de tillhört Sverkers ätt, kommer ett långt mindre antal, om hvilka vi direkt erfara detsamma. Biskop Brask meddelar om Alvastra, att det grundats på drottning Ulfhilds morgongåfvogods och om Vreta, att det är »nogsamt bevisligt», att det anlagts af Karl Sverkersson på hans fädernegods.³ I de fåtaliga diplomten från 1200-talets början finna vi, att Sverker II skänkt till Gamla Uppsala kyrka och kaniker Gorratung och Skarpakloster (möjl. V. Löfsta, Uppl.³) samt Sundby på Munsön, sonen Johan nämner en fäderneärfd gård i Greppaspagum (Bankekinds härad³), hvarjämte han bortskänker gårdar dels i Kimstad till Vreta, dels i Gudhem till Gudhems kloster.⁴ (Dipl., nr 115; 160, 161, 181). Konung Karl hade i listiden bortbytt en gård Sunnerby (Dipl., nr 162).

Slutligen ha vi donationer af Helena, Sverker II:s dotter. I den ena ger hon dels Gum (i Västergötland?),⁵ dels ett par gårdar på Visingsö till Alvastra, där hon vill jordas hos sina fäder. I detta bref åberopar hon egen arfsrätt, medan hennes gemål blott har lämnat samtycke (Dipl., nr 302). I en annan donation åter, som göres af makarna gemensamt och åberopar bådas arfsrätt, lämnas deras gods i Kimstad åt klostret i Vreta (Dipl., nr 295). Här ägde, som vi nyss sett, Konung Johan gods, de kunna lika väl ha varit ärfda efter hans morfar, Birger Brosa, hvilken

² DS nr 2165, med hennes egna donationer, samt nr 1995, där äfven hennes man är deltagare. Om de särskilda gårdarna, se diplomariet.

³ Händlingar rörande Skandinaviens Hist. 14, s. 36: »Alvastra wart funderat aff konung Sverke aff hans hustru dronning ulvilla(s) morgongoffuer, gammelt frelse, som fundacien clarliga bewiser; . . Wretta aff gamle konung Karl Sverkerssons(!) aff hans eget godz, nu snart CCCLX aar oc ey aff cronones, som wäl bewisligt är.» Då biskopen mot en sådan motståndare som Gustaf Vasa åberopar urkunder, så måste vi väl antaga, att han var beredd vid anfordran lägga fram dem. Jfr. *Scriptores rerum III*, s. 297.

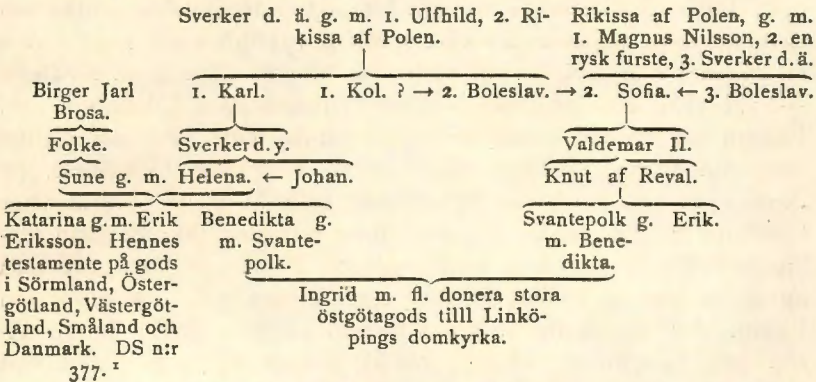
⁴ Enligt K. H. Karlssons register till diplomariets bd I & II.

⁵ Det är sålunda bevisligt, att den östgötska konungaätten ägt enstaka gårdar i Västergötland. Rimligast kunna dessa antagas härröra från Ulfhilds morgongåfva i hennes första äktenskap med Inge d. y., jfr nedan om Warnhem. I det nedan nämnda påfvebrevet om Knut Erikssons gåfvor till Gudhem, nämnes äfven Knuts företrädare (prædecessorum). Närmast ligger här att tänka på Karl Sverkersson, som alltså haft nödig jord för att kunna grunda ett kloster. Jfr Hall, *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift*, 1901, s. 45.

⁶ Rosenberg upptager blott ett Gum, det söder om Kinnekulle belägna. Om detta af Helena skänkts till Alvastra, så måste det åter ha utbytts, ty på 1300-talet tillhörde det Torkel Knutsson. (Rimkr. I, v. 1962, Dipl., nr 1496). Möjligen afses Gumby, Ödeshögs socken, Östergötland.

var Sunes farfar, som efter Johans och Helenas fader. Det är alltså omöjligt att afgöra, om vi ha folkungagods eller Sverkerskt gods eller bådadara.

De här behandlade arfsförhållandena torde bäst öfverblickas genom ett diagram, som redogör för släktskapsförhållandena. Med en pil beteckna vi sidoarf, gifva m. m.

Sedan vi nu sökt följa konung Boleslavs till Sverige återbördade arfslott, vända vi oss änyo till vårt textställe för att se till, om vi kunna tolka det. Vi torde nu ha sett, att vi i konung Valdemars i jordeboken upptagna gårdar icke böra se något af det sverkerska arfvet. Det framgår äfven af texten, att det blott till en del är Sigrids arf, som kommer i fråga, då detta till en del gått samma väg som Boleslavs arf. Hufvuddelen af Valdemar II:s behållna jordar böra tillhöra Margareta Fredkullas arf och alltså vara att söka i Västergötland.

I själfva verket låta några af de i Valdemars jordebok upptagna gårdarna utan all svårighet identifiera sig. Säkrast är *Årem*. Till detta namn förekommer i Rosenbergs geografiska lexikon blott en enda nysvensk motsvarighet, nämligen *Åremma* i Ölsremma socken (fsv. *Ylvisrem*) i Kinds härad. Hvad som därvid kan förvåna, är att den danske konungen ville behålla en gård, som låg i en sådan afkrok. Men det är att märka, att den ligger icke alltför långt från hvad som var hufvudvägen mellan Halland

² Då man icke, såsom fallet är med Herr Svante-polk, kan bevisa, att ett visst arf till mycket stor del samlats eller stannat på en hand, så är det ganska vanskligt att från äganderättsförhållanden vid midten af 1200-talet sluta någonting rörande äldre förhållanden. Katarinas arf har fått tillskott från Sverkerskt håll genom hennes moder, från Folkungahåll genom hennes fader samt från danskt håll genom hennes mormor och morfars mor. Att utreda de olika egendomararnas åtkomst är alltså absolut omöjligt.

och Västergötland, den stora stråkvägen utefter Ätran. Uppenbarligen hade det sina fördelar att äga så belägna gårdar.

De förvaltare, som sattes på de olika gårdarna, kunde lämpligen användas som ett slags diplomatiska agenter, och vid resor, ja äfven för rent militäriska expeditioner kunde det vara fördelaktigt att ha vissa platser där man bokstafligen var hemma i eget hus. Ur denna synpunkt förstå vi värdet af en sådan besittning som *Vighby*. På vårt språk borde detta bli *Vegby*, och en sådan by äga vi — om vi bortse från en likanämnd i Varend — vid den framåtgående Vegby järnvägsstation i Kinds härad. Platsen ligger vid Sämsjöns norra ända midt för näset mellan öfre och yttre Åsunden. Den är en förträfflig hvilopunkt på Ätravägen och har goda förbindelser både åt väster och åt öster (Småland).² En tredje by, som med rätt stor säkerhet kan förläggas till Västergötland, är *Burghær*. Detta kan knappast vara annat än *Borga*, tvillingby, förr egen socken, på ömse sidor om Lidan, där denna bildar gräns mellan Larvs socken i Laske härad och Edsvära i Skånings härad; platsen ligger helt nära den under 1100-talet byggda Björna bro och icke långt från den plats där den andra Danmarksledens, Viskavägens norra förlängning förenar sig med stråkvägen Lödöse-Skara. Ett fjärde namn, som synes kunna återfinnas i Västergötland, är *Ulværuth*. Detta har man visserligen velat identifiera med Ullerud i Värmland, men en sådan identifikation är icke rimlig, då Ullerud i medeltiden har andra former. Ett *Ulvared* är nu länsmansboställe i Grovare socken nära Viskavägen, dessutom vore det tänkbart, ehuru ingalunda troligt, att vi hade att göra med Ulvared i Markaryds socken eller Ulvered i Ryrs socken, Väne härad.

Vissa bland namnen försätta oss emellertid säkert till helt andra bygder än Västergötland. Klarast är detta med afseende på »*Cnæby* i Tjust». Emellertid gör detta namn svårighet därigenom, att det icke äger någon motsvarighet i vårt språk. Något *Knäby* ha vi icke kunnat finna. Emellertid är det troligt, att *C* är fel för *E*, och i så fall få vi ett utbreddt namn *Eneby*. Ett *Eneby* finnes under Ogesta gods i Odensvi socken i Tjust. För det andra *Eneby* (*Cnæby*) få vi gissa, bäst vi kunna, det finnes omkring 40 byar att välja på, ungefär halfva antalet ligger i Svea-

² Orter, som i äldre tider kallas *Vighby*, möta numera äfven med formerna *Viggeby* och *Viby*. Sådana finnas rätt många. Det ofvan afsedda *Vegby* heter ännu i Skara Stifts kyrkliga Jordebok 1541 *Vighby*. *Viby* finnes på ett par ställen i Östergötland, och man ser ibland Svantepolk skrivas »till *Viby*». Mina källor ge ingen upplysning om en sådan gård i hans ägo.

lands kusttrakter, 11 i Stockholms och 12 i Södermanlands län, ett ligger helt nära det nedan behandlade Istad i Södermanland. Ett *Hvalsberg* finna vi i Lunda, Jönåkers härad, Nyköpingstrakten. *Istad* finnes på ett ställe i Södermanland, två i Uppland, ett i Gästrikland och ett på Öland.¹ Ett *Hallestad* finnes i Södermanland under Tullgarn, alltså nära kusten, slutligen ha vi *Rinkaby* dels i Hossmo socken, Kalmar län, dels i Dänningelanda, Kronobergs län, båda vore tänkbara; däremot ligger det mera fjärran att tänka på Rinkaby (förr Rinkarleby) i Örebro län eller Rinkaby i Västmanlands län. Mest sannolikt förefaller att vi hade Rinkaby i Jönåkers härad Södermanlands län; vi skulle då få tre à fyra gårdar Hvalsberg, Eneby, Rinkaby och Istad helt nära hvarandra och helt nära Östersjöhamnar vid nuvarande Nyköping.² Som synes hänvisa dessa namn säkert eller med sannolikhet till Östkusten. — Omöjligt att tolka är *Gulvæ*, som antingen skulle svara mot Golfva eller mot Gul-vi, båda obefintliga, så vidt jag vet.³

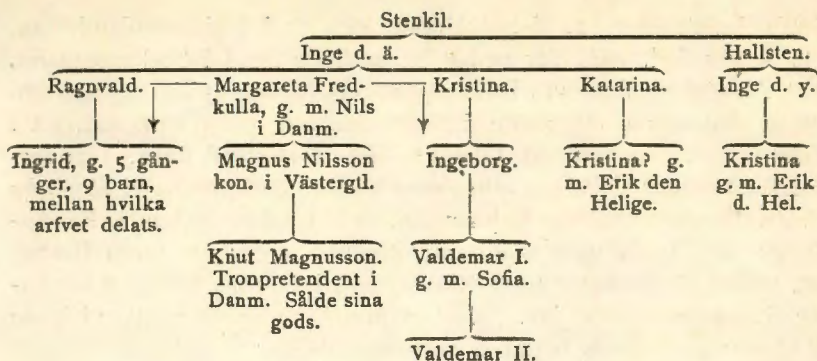
Egendomliga tillfalligheter hade gjort, att det gick jämförelsevis lätt att uppställa en förteckning på gods, som kunde antagas till väsentlig del härröra från Sverker d. ä:s domänkomplex. Här äro vi vida sämre ställda. Men ett och annat synes dock framgå. Fastän de nämnda ortnamnen dels äro otydliga, dels tvetydiga, har det dock fallit i ögonen, att den danska konungaättens gårdar tyckas ligga i två grupper, den ena utefter Östkusten, den andra utefter hufvudvägarna från Halland till Västergötland. Att den senare gruppen härrör från Margareta Fredkullas arf, behöver väl knappast betviflas. Det är då frestande att i Östkustgodsen se stycken af Sigritlev. De västgötska gårdarna utgöra således en bråkdelen, troligen en ytterst ringa sådan, af den stenkilska ättens gods. Naturligtvis har denna ätt ägt gods på många andra håll, särskildt i den ort, som uppges som stamfaderns uppehålls-ort, Viste härad och Levene socken.

Af Stenkilsättens förmögenhet ha emellertid delar gått öfver till en annan ätt, som vi bättre känna. Vi skola granska de uppgifter vi få om den Erikska ättens egendomar. Innan vi gå till denna granskning skola vi här ställa upp ett släktregister för de personer som ha med vår uppgift att göra.

¹ Detta kan naturligtvis vara det ofvannämnda diplomets »Histet».

² En af dessa platser skulle genom sitt läge passa utmärkt som skådeplats för händelsen med Harald Grenske.

³ Man har gissat på ett *Golfsäter*, tidigare *Golväsäter* i Östergötland (Riksarkivets Pergamentsbref nr 2995).

Östgötakonungen Sverker trädde i gifte med tvenne änkedrottningar, först konung Inges änka Ulfhild, sedan Västgötakonungen Magnus Nilssons änka Rikissa. Hans medtäflare Erik den helige synes ha på ett snarlikt sätt sökt förvärfva vänner bland den bortgångne konungens anhängare. Källorna äro eniga däri, att de räkna hans drottning till den stenkilska ätten, men de skilja sig, såsom vårt diagram visar, däri, att somliga uppge henne vara dotter af Katarina, Inge d. ä:s dotter, medan andra källor låta henne vara dotter af Inge d. y. Den förra uppgiften har en äldre källa (Knytlinga saga), den senare har svensk sådan (konungalängden i B 17 till 1333) och förklarar bättre Eriks anspråk på svenska tronen. Bådas gemensamma innehåll stödes af Sverres saga, enligt hvilken biskop Nikolas Arneson återopade släktskap med Sverres drottning Margareta, Erik d. hel:s och Kristinas dotter.¹ Om Knytlingasagan har rätt, så ha de två varit sysslingar, om åter den svenska längden har rätt, så ha de varit ännu ett led mera aflägsna släktingar.²

Att drottning Kristina ägde arfsrätt till jord i Västergötland, säges visserligen icke uttryckligen i källorna, men det kan med trygghet slutas af dem. En dansk klosterkrönika³ berättar, att cisterciensermunkarne först sökt en fristad på Lurö i Vänerne och

¹ Flatöboken II, s. 632.

² Knytlingasagas uppgift lider af en viss inre osannolikhet så tillvida, som den förutsätter, att medan Margareta gifte sig med en son till Sven Estridsson och fick två sina syskons döttrar gifta med sonsöner till denne, skulle hennes egen syster blifvit gift med en sonsons son till samme Sven. Det är dock icke absolut omöjligt, att åldersförhållandena mellan systrarna kunnat medgifva detta. Af de namn, som gifvits Kristinas söner, pekar det ena (Knut) åt Danmark, det andra (Filip) åt Hallstens gren af Stenkils ätt. Det finnes sålunda ingen möjlighet att ge någon af de stridiga uppgifterna ett afgjort företräde, något som dock för vår uppgift är af ringa betydelse.

³ Langebek, *Scriptores rerum danicarum* IV, s. 458 följ.

därifrån begifvit sig till Lugnås, därefter skulle de ha fått sig upplåtet Varnhem af en högättad kvinna, vid namn Sigrid. Denna skulle emellertid senare ha fördrifvit dem, hvarför hon straffades med svår sjukdom. Efter hennes död skall hennes släkting Kristina, Eriks (den heliges) gemål, ha oroat dem för att genom deras fördrifvande få besitta gården. — Detta är naturligtvis klosterfolkets version af saken. Mellan raderna läser man ganska tydligt, att vi här ha för oss den så ofta upprepade historien om en »själägåfva», som de lagliga arfvingarna icke ville respektera; om sådana handla ju flera af våra äldsta inhemska diplom, bl. a. det äldsta i original bevarade. Kanske var det Ulfhilds morgongåfva i hennes första gifte, som var tvistefröet, hon nämnes äfven som Varnhems grundläggarinna. Och man kan lugnt antaga, att Kristina hade arfvejord i Skarke församling, där Varnhem ligger. Vi erinra då om den gamla traditionen, att Inge d. ä. skall ligga i detta kloster, en tradition, som icke styrkes af den från medeltiden härrörande inskriften i kyrkan men som kan vara i den meningen sann, att en konung Inge hvilat på den gamla församlingskyrkogården.

Om början var stridig, så synes försoningen ha blifvit både snar och fullständig, ty som bekant ha Kristinas afkomlingar nästan alla valt sin hviloplats i Varnhem. Hennes söner Knut och Filip hade redan före år 1177 gjort gåfvor till Gudhems kloster, som stadfästes af påfven Alexander III. Det är en viss presumption men icke visshet för att dessa gåfvor utgjordes af gods i Västergötland. Slutligen veta vi, att Knut dog i Eriksberg i Gäsene härad i samma landskap. Då han sannolikt skänkt kyrkan där ett ännu bevarat relikskrin, och då hans samtida, biskop Bengt, skänkte samma kyrka dess klockor, så är det väl tydligt, att kyrkan just då byggdes och att platsen för Knut hade större betydelse än som en blott tillfällig uppehållsort. Har han icke manne åt en särskildt afhållen ort gifvit sin faders namn? Det bör vidare erinras, att det var i Västergötland, som Knuts söner nedgjordes af Sverker (dråpet i Älgarås 1205). Det var i samma landskap, som den öfverlevande Erik Knutsson både 1208 och 1210 mötte sin medtäflare, och hans trupper betecknas af den danska traditionen som västgötar.

Detta tyder icke direkt på egendom i Västergötland men väl på sympati och understöd från västgötskt håll. Och de två hängde nog samman. — Af det viktiga diplom nr 216 erfara vi, att Erik Knutsson till en stallare Brynolf skänkt Kråks stora

gods och till Alvastra kloster ett område söder därom, hvarvid ett misstag begåtts, som rättas genom att bl. a. två tredjedels bol i grannbyn Brevik lämnas åt klostret i ersättning för hvad det fått afstå till innehafvaren af Kråk. Det är således här fråga om en mycket betydande sammanhängande domän vid Vätterstranden, strax söder om nuvarande Karlsborg. Längre fram har sonen Erik Eriksson till Gudhems kloster skänkt en gård Spån-hult, något sydligare vid samma strand.

En dotter till konung Erik den helige, Margareta, blef som bekant gift med konung Sverre i Norge och en annan med Nils Blaka, en antagligen svenskfödd riddare i samma land. Dessa furstinnor synas ha fått ganska afsevärda hemgifter. Om Margareta uppger Inge Bårdssons större saga, hvilken vi ha blott i Peder Claussöns öfversättning, att hon hade »mycket gods och egendom, penningar och kosteliga ting både i Värmland och Västergötland». Af de uppgifter vi få om hennes resor kan slutas, att hon styrde kosan just till sistnämnda provins. Margareta hade en dotter Kristina, som blef gift med Filip, Baglarnas konung; Filip ärfde sin hustru, då enda barnet dött efter modern. Hvert detta arf sedan tog vägen, ha vi icke kunnat utröna. Äfven en annan dotterdotter till Erik den helige, Nils Blakas dotter, bar namnet Kristina. Hennes namn är knutet till vår provins, då hon blef lagman Eskils maka. Hvar hennes gods legat, vet man icke. En möjlig sondotter till henne (Cecilia) gör upp ett testamente, däri hon donerar gårdar på båda sidorna om Tiveden (Dipl. n:r 900). Bland hennes gårdar nämnes Sund vid Letälfsven; den skall säljas och köpeskillingen fördelas mellan klostren på andra sidan Tiveden (i Västergötland). Men dels är det ej klart, att Cecilia härstammade från Erikska ätten, dels veta vi ej, hvad af hennes egendom, som kan vara moderne.

Detta är, hvad man får veta om Erikska ättens domäner i Västergötland,^{*} det är ju icke mycket, men det är dock mer, än

^{*} Ett par småsaker kunna tilläggas: Då västgötalagen, som i allmänhet så föga sysslar med konungen, har speciella bestämmelser för en konungs hemgift, då han söker sin maka utom riket, så förutsätter detta alldeles säkert, att ett sådant fall förekommit under en icke allt för långt tilltagen tid före lagens af-fattningstid på 1220-talet. Då vi icke ha att räkna med den östgötska sverkers-ätten och då vi veta, att Knut Eriksson var gift med en svenska, så blir det just ingen att gissa på annat än Erik Knutsson, som 1210 gifte sig med Rikissa af Danmark. Gå vi förbi honom, så få vi gå ända till Filip och Inge II omkring 100 år tidigare.

Vidare kan erinras, att folkungaättens stora jordbesittningar i Västergötland, enligt Magnus Erikssons testamente icke minst i Kinds härad, utefter åtravägen, väl med säkerhet till en del härstamma från Birger Jarls gemål af Erikska ätten.

man erfar om samma ätts egendomar i Svealand, där den ju egentligen hörde hemma. Här ägde den enligt till oss komna handlingar ett par gårdar i Älfkarleby samt ett par andra, hvilka af Knut Eriksson skänktes till Juleta kloster. Däremot synes Juleta själf och Rothma ha varit kungsgårdar, se nedan. Erik Eriksson gör också ett par donationer, t. ex Myreby och Scnötlinge (kanske Mörby och Skillinge), men längre komma vi ej på denna väg.

I förbigående må nämnas, att vi få ett par antydningar äfven om sådana egendomar, som tillhöra kronan, icke konungen personligen. Vi veta ju af Snorre, att redan på hans tid Uppsala öd var färdigbildad. Knut Eriksson uttrycker sig i detta afseende synnerligen klart. Så skiljer han bestämdt mellan å ena sidan Rothma, som han äger i egenskap af konung (ex regio jure pertinere non dubium est, Dipl. n:r 67) och Säby i Julita, som ägts af öfriga konungar före honom (reges, qui ante me fureunt, optinebant, Dipl. n:r 68) och å andra sidan Englev, som är hans fädernearf (nobis ex paterna successione provenit, Dipl. n:r 67). Äfven i andra fall kan man afgöra saken. Skogarna Flata och Nutahult nämnas visserligen på vissa ställen så, att man kunde tro, att någon särskild konung skänkt delar därpå till Nydala kloster: Men då ett diplom säger, att konungarna S(verker), E(rik), K(arl) »et Kanutus atque Sverco» gjort samma gåfva, så är lätt inse, att det är kronans, icke den enskilde konungens gods, som afses. Gåfvan har upprepats af alla konungar ur de båda inhemska ätterna. D. 3 juni 1212 betygar Erik Knutsson, att han på kröningsdagen skänkt Sveabod på Öland till Riseberga kloster (DS, n:r 144). Men 8 år senare skänkes samma Sveabod till samma kloster af konung Johan, som upplyser, att bl. a. Birger Brosa haft det i förläning af »oss». Konung Johan var vid Birgers död enligt Sverres saga blott ett år gammal. Det var väl knappast han personligen utan konungen som sådan, som gifvit Birger ett län, låt vara, att han vid Birgers död förklarades för konung.¹ Till dessa såvidt jag vet hittills förbisedda uppgifter komma de ofta citerade uppgifterna i Västgötalagen och Helsingelagen om Uppsala-öds gods.

Det återstår att se, i hvad mån de egendomsförhållanden, som vi här sökt efter de torftiga källorna i grofva drag skissera, kunna kasta något ljus öfver den behandlade tidens händelser.

¹ Flatöboken, II, s. 701.

2—120367. *Personhist. tidskr.* 1912.

Vad först beträffar den sverkerska domänkomplexen, så framgår ju, att den omfattat betydliga områden i det centrala Östergötland, hvilket man ju förut haft all anledning antaga. Här skall jag blott stanna vid ett särskildt gods, Vreta. Det uppges i Uppsalaregistrets latinska öfversättning af Västgötalagens konungalängd, att konung Inge d. y. blifvit förgiftad i Vreta. Vår handskrift af originalet stannar vid att uppgifva Östergötland. Onekligen är det en märklig tillfällighet, att Inge vid sin död enligt en uppgift, som man synes sakna anledning betvifla, skall ha vistats hos den man, som ärfde både hans krona och hans drottning. Man kan väl förstå, att denna misstänkta omständighet kan ha inverkat på västgötarnas ställning till Sverker. Att de blott motsträfvigt anslöto sig till hans kandidatur, framgår tydligen af källorna. Västgötalagens konungalängd nämner tiden efter Ragnvalds dråp som ett interregnum. »Då styrde en god lagman och 'landshöfdingar' Västergötland». Landshöfdingar kan icke, såsom Schlyter förmodar, vara häradshöfdingar; det betyder alldeles säkert: landskapets stormän.¹ Isländska och norska källor upplysa en del af det felande. Vi se af dem, att den främste af stormännen var Karl Suneson. Denne uppträdde vid en gränsreglering under Harald Gille så, att han i senare uppteckningar kallades konung Karl,² och nästan alla isländska historieskrifvare utom Snorre sammanblanda honom med Karl Sverkersson. Slutligen var det Karl, som af allt att döma på eget beråd och utan att taga konung Sverker till råds år 1137 gjorde ett misslyckadt försök att eröfra Norge. I yttre måtto var denna tid en tid af stora olyckor, nederlaget vid Fotevik, där västgötarnas egen konung föll, och nederlaget vid Krokaskogen för folket. Men västgötalängden skildrar den som en tid af stark nationell sammanhållning: »Då voro alla trogna mot sitt land».

Hur länge interregnum i Västergötland varade, kan icke säkert afgöras. Något bevis på att Sverker haft något att säga där, ha vi först år 1148 eller 1150, då Varnhem grundlades. Men redan nu möter medtäflaren om makten, Erik, som med sin gemål fått gods i landskapet och synes ha velat där uppträda såsom den gamla västgötaättens arftagare.

Traditionellt har man i Eriks uppträdande velat se ett utslag af rivaliteten mellan svear och götar. Därtill finnes dock knappast

¹ Denna betydelse har ordet i Isländska; ex. med afseende på svenska förhållanden i Snorres saga om Emund af Skara (episod i Olof d. heliges saga) eller i Jarlasagan (Flatöb. II, s. 424, r. 3 nfr.).

² Norges Gamle Love II, s. 488, Sveriges traktater I, nr 120.

tillräckligt skäl. Erik eller åtminstone hans ätt hade, så vidt vi af källorna kunna se, fullt ut lika mycket stöd i Västergötland som i Svealand. Icke heller kan man med Stjerna^{*} i hans klosterpolitik se ett utslag af något hat mot kyrkan eller ens mot cistercienserorden. Hans politik synes här vara rätt enkel. Då den täflande ätten sökte grunda ett kloster, hvarigenom den skulle vinna anseende och eventuellt understöd äfven i Västergötland, så sökte han och hans gemål först hindra detta; sedan öfvergingo de till att söka öfverflygla medtäflaren och göra sig själfva till den nya anstaltens särskilda beskyddare. Denna politik är icke mer inkonsekvent än den, som påfven gång på gång under tronstriderna tillämpar, då han först med bannlysning och annat hotar dem, som vilja ändra status quo och sedan mycket villigt accepterar ett fullbordadt faktum samt skänker den nye maktägaren sitt beskydd.

I den äldre delen af den Sverker-Erikska släktfejden synes mig hvarken den gamla motsättningen mellan svear och götar eller den nya mellan hedendom och kristendom ha spelat den afgörande rollen. Afgörande synes landskapspartikularismen ha varit. Därvid synes motsättningen mellan de två götalandskapen framträda fullt så starkt som den mellan uppsvear och götar. Att förmögenheten och särskildt jordbesittningen var en viktig maktfaktor i den tidens Sverige, har man ju utan vidare kunnat antaga. Det torde därför icke ha varit utan allt gagn att samla de torftiga hithörande uppgifter, som källorna ställa till vårt förfogande.

^{*} Erik d. hel., flerstädes, särskildt s. 6, s. 8.

Karl IX och Petrus Petrosa

En gammal tradition i ny belysning

Af

Helge Almquist

Det torde främst vara genom *Anders Fryxells* skildring i femte delen af hans »Berättelser», som historien om den papis-tiske förrädaren Peder Eriksson, *alias* Petrus Petrosa, *alias* Petrus Romanowitz och hans hemska slut blifvit allmänt bekant som en af de mest dramatiska episoderna i Karl IX:s historia; han är den mest framträdande gestalten i det kapitel, som den populäre historikern betitlat »Mordförsök mot hertig Karl».² Om man närmare undersöker ursprunget till den tradition, som ligger till grund för Fryxells skildring (liksom för senare framställningar af samma ämne), skall man finna, att den utgör en sammanfattning af de inbördes skäligen stridiga uppgifterna i *Johannes Messenius'* *Scandia Illustrata* och *Johannes Baazius'* *Inventarium Ecclesiæ Sveo-Gothorum*. Vid en revidering af den härskande traditionen gäller det i första hand att särskilja dessa båda element och sedan att pröfva dess sanningshalt med tillhjälp af de pålitligare vittnesbörd, som föreligga i de direkt ur händelseförloppet framgångna källorna.

Det berättas af Messenius,² att Karl IX år 1605 sändt Petrus Eri, äfven kallad Petrosa och Romanovitz, på beskickning till kejsar Rudolf för att öfvertala denne att åtaga sig medlarvärfvet i tvisten mellan Sverige och Polen, men glömsk af sin trohetsed inlät sig den utskickade i hemliga förhandlingar med konung Sigismund, sedan han från Prag gjort en utflykt till Krakau. Till Sverige, dit han hemförde ett i viss mån tillmötesgående svar

² Berättelser ur svenska historien, V (1 uppl., Stockholm 1831), s. 30 ff.

² *Scandia Illustrata*, VIII (Stockholm 1702), ss. 96, 98. — En latinsk hyllningsdikt till den katolske martyren läses *ib.*

från kejsaren, följde honom enligt träffadt aftal ett par svenskar af katolsk bekännelse, Laurentius Borlangius och Carolus Nicolai; det var genom dessa som de första misstankarna föllo på Petrus Erics. I deras sällskap begaf han sig till Uppsala för att enligt konungens befallning aflägga ett lärdomsprof vid akademien; efter återkomsten blef han emellertid angifven af en viss köpman och af sin egen tjänare, som yppade hans besök i Polen, och han blef därför med sina stallbröder tagen i fängsligt förvar. På riksmötet i Örebro år 1606 blefvo de samtliga underkastade pinligt förhör, och sedan åtminstone Petrus Erics blifvit öfverbevisad om sitt förräderi genom det lejdebref han mottagit af konung Sigismund, blef han inför ständerna på ett rysligt sätt af-rättad. Han hade dock före dödsstunden hunnit öppet bekänna sig såsom katolik och framkommit med så många argument för sin öfvertygelse, att doktor Johannes Raumanus dagen därpå måste uppträda inför menigheten till deras vederläggande. De båda öfriga papisterna hade nödgats åse afrättningen, men sedan återförts i häkte, och de måste till konungens död försmäktas i fängelse, Laurentius Borlangius på Gripsholm och i Nyköping, Carolus Nicolai åter på Kastellholm; den senare blef obotligt sinnesrubbad.

Helt annorlunda formar sig traditionen hos Baazius.² Efter att hafva framhållit, hur de polska papisterna brukat taga i sin tjänst de svenskar, som sändts att studera vid katolska undervisningsanstalter, nämner den gamle kyrkohistorikern *Petrus de Petrosa* såsom den lärdeste och måhända slugaste af alla sådana propagandister. Denne hade förstått att lisma sig in vid Karl IX:s hof, men efter en tid afslöjat sitt svekfulla sinnelag genom att vid ett tillfälle, då han befann sig i enrum med konungen, anfalla och söka nedsticka denne. Mordförsöket misslyckades, och den brottslige togs i fängsligt förvar; på riksmötet i Örebro blef han sedermera ställd till ansvar för högförräderi och dömd; han underkastades rådbråkning och fick hjärtat utslitet af bödeln. Midt under plågorna utropade han »O Jesus Maria!» och afslöjade därigenom sin religion. En annan förrädare, bördig från Linköping, sökte att till hertigen af Östergötland få öfverlämna ett från Polen anländt bref, men han röntte intet gehör hos denne, utan blef såsom förrädare utlämnad. — Det är sålunda först Baazius, som påbördar Peder Eriksson ett mordanslag mot

² Inventarium Ecclesiae Sveo-Gothorum (Linköping 1642), s. 622.

konungen och däri ser anledningen till hans anklagande och fällande; däremot nämnes icke ett ord om hans beskickning till kejsaren och därunder begångna förmyndelser, liksom ej heller Laurentius Borlangius och Carolus Nicolai spela någon roll i denna version.

Man måste fråga sig, hvarifrån Baazius fått sin uppgift om mordanslaget och om denna öfver hufvud bestyrkes genom tillförlitligare källors vittnesbörd. Det skall af hela min följande framställning blifva klart, hur negativt resultatet blir för trovärdigheten af Baazius' tradition; här skall emellertid anföras det enda vittnesbörd, som kan sägas stödja den och måhända utgör själfva dess ursprung. I ett par till innehållet identiska bref, som Karl IX i mars 1606 aflät till konungen af Frankrike och kurfursten af Pfalz,¹ heter det på tal om Sigismunds fortsatta stämplingar mot den kunglige brefskrifvaren, att denne nyligen fått i sina händer tre svenskar, *Petrus Erics de petræa Rosa*, Laurentius Borlangius och Carolus Erics, hvilka genom löften och förespeglningar från Sigismunds, fröken Annas och den kunglige biktfadern pater Bartius'² sida låtit förmå sig att resa till Sverige i de brottsligaste syften. Deras anslag hade gått ut på att bringa konungen själf om lifvet, uppvigla hans undersåtar och sätta eld på hans örlogsflotta — andra liknande värf att förtiga. Hur skulle konungen efter upptäckten af sådana stämplingar kunna inlåta sig i vänlig förhandling med dem, som voro de utsända brottslingarnas tillskyndare? — Vid bedömandet af dessa uppgifters sanningsvärde bör man erinra sig, att Karl IX genom sina anförda bref ville i högsta möjliga grad diskreditera den polske jesuitkonungen och afslöja hans vid tillfälle yttrade fredsvilja såsom bedrägeri; det är därför i sig själf sannolikt, att han något slösade med färgerna, då det gällde att karakterisera de senaste polska intrigerna. Vidare ligger det något af konventionell anti-jesuitisk polemik i konungens utmålning af de legda missdådarnas hemska anslag; det är typiskt för de rykten om de jesuitiska praktiker, som vid denna tid voro gängse öfverallt i protestantiska länder. Slutligen vore det också märkligt, att icke det planlagda konungamordet och flottattentatet fått en framskjuten plats i konungens antipolska agitation inom landet, om han verkligen kunnat framställa dem som kända eller vittnade saker. Till

¹ Se Warhaftiger Abdruck der Missiven . . . Stockholm 1607. (Warmholtz n:r 3390).

² Om denne se s. 35, n. 2.

ett mer definitivt afgörande i denna fråga kommer man emellertid först genom att tillgodogöra sig ett annat och mer autentiskt källmaterial; ett *argumentum e silentio* torde sedermera visa sig fullt tillåtligt.

I *Stockholms Rådstufvurätts Arkiv* har det lyckats mig att finna det af forskningen hittills obeaktade renskrifna protokollet från den rannsaking, som hölls med Peder Eriksson och Laurentius Borlangius i dec. 1605 på Stockholms slott inför en särskildt tillsatt domstol. Det är tyvärr icke alldeles fullständigt; det eller de blad, som innehållit rättegångens allra sista skede och möjligen också det formella ansvarsyrkandet och den afkunnade domen, har jag icke kunnat återfinna.¹ Icke dess mindre kan man ur detta källmaterial vinna en ganska ingående kunskap om den märkliga högmålsprocessen, och den från Messenius stammande, i sina grunddrag riktiga traditionen kan på en mängd punkter utfyllas eller beriktigas; själfva det faktum, att saken vid angifven tid drogs inför en särskildt tillsatt domstol, har för öfrigt icke varit känt. I det följande skall allt det väsentliga i processakterna framläggas och sammanställas med de visserligen rätt torftiga uppgifter, som kunnat uppsåras i andra arkivaliska samlingar (främst ur riksregistraturet i Riksarkivet) och i tryckta källor.

* * *

Hvad erfar man då i första rummet om själfva anledningen till rättegången och om dess yttre förlopp? Man söker förgäfvast efter ett bestyrkande af Messenius' uppgift, att en viss köpman jämte Peder Erikssons egen tjänare skulle framträdtt som angifvare. Det första autentiska vittnesbördet om den räfst, som inleddes mot Peder Eriksson, utgöres af en konungens fullmakt (af 30 nov. 1605) för ett hans ombud att resa till Söderköping och hos en mästare Abraham Bårdskärare taga i beslag ett dokumentskrin, som den misstänkte kanslitjänstemannen deponerat hos denne.² Om anledningen till misstankarna meddelas intet i detta aktstycke, men af en uppgift i processakterna kan man sluta, att Peder Eriksson få dagar förut inmanats i häkte. När samma öde

¹ Protokollet, utgörande 24 fullskrifna sidor, ligger löst inlagdt i Stockholms Stads Tänkebok 1604—05.

² För öfrigt är fullmakten endast i form af regest upptagen i Riksregistr. under angifvet datum. — Bårdskärare = barberare, fälltskär.

drabbat Laurentius Borlangius, låter sig icke bestämma, och lika oklart är, i hvad mån de båda stallbröderna under förberedelserna till processen uppträdt som angifvare mot hvarandra.¹ I hvarje fall framtråda under själfva rättegången ett par andra personer, som af allt att döma spelat en roll vid samlandet af anklagelsematerialet mot Peder Eriksson. Med den ena, »en piga i staden, Sigfrid Nilssons dotter», är man inne på den stackars Petrosas sista kärlekshistoria; ännu i slutet af nov. 1605 hade denne uppvaktat flickan med friareanbud och därvid icke dolt, att han vore en papist; för att lugna henne hade han tillagt, att hon såsom hans hustru skulle åtnjuta oinskränkt religionsutöfning och att hon kunde räkna på en sorgfri tillvaro, eftersom han under alla förhållanden uppbure en pension från utlandet. Dessa uppgifter meddelade flickan vid ett förhör, som under processens lopp anställdes med henne af ett par särskildt utskickade ledamöter af rätten, därvid tilläggande, att hon ställt sig afvisande mot den obekväme friaren; det är emellertid mycket möjligt, att hon redan tidigare skvallrat om sin papistiske tillbedjare och därigenom bidragit att leda misstankarna på denne. Då Peder Eriksson inför rätten konfronterades med den skönas utsagor, sökte han göra troligt, att han utgifvit sig som papist endast för att blifva hennes efterhängsna uppmärksamhet kvitt, och han bestred på det bestämdaste, att han skulle nämnt något om en åtnjuten utländsk pension.²

¹ Laurentius uppgaf inför rätta (9 dec.), att han, nyss anländ till Sverige från Danzig, träffat Peder Eriksson i Linköping. Och han fortsätter sitt vittnesmål: »Den tidh han drogh ifrån Danzigk, wiste heller ingen, at han achtethe begifve sigh till Swerighe, ty den tidh han drogh dādhen drogh han up till Franckfort och sādhen hit, och intet rākadhe han Petrum för āhn här i Swārighe uthi Linköpingh. Och som han förmärkte på Bischopen, då hafver Petrus bekennt för honom, at han hafver warit i Poland, män det āhr sant, sadhe han, at Petrus intet gerna wille, at någon schulle wetha, det han hadhe följt honom till Polen. Frāgadhes honom, om han icke āhr hitsāndher af Pāven i Rom eller nāgen annan. Han sadhe: ney, uthaf ingen menniska.» — Den biskop, om hvilken här är tal, bör ju vara biskopen i Linköping, vid denna tid Jonas Nicolai Kylander. Man kunde annars ha väntat, att biskopen i Västerås, Olaus Bellinus, hvilken ju blef inblandad i processen, skulle omnämnas någonstādes i protokollen, men så är ej förhållandet.

² »En pigha uthi stadhen N., Sigfridh Nilsons dotter, berättedhe för Swān Mānson och 2 råd män, som dit sādhes af rätten, at denne Pādher hafwer frijat till henne, män hon hafver wedersakat honom, och för 14 dagar sādhen var han hos henne. Dā hafver han bekennt, at han war een papist, och hon schulle intet fruchta sigh derföre, ty hvar hon wille hafve honom, dā schulle hon niutha sin religion frij, och icke schulle hon heller redhes derföre at han icke schulle hafve råd till at fōdhe henne, ty han wille icke röra fōthen uthur rummet, der han står, och likwāl går hans mānedhpenningar fort deruthe. — Dertill swaradhe Pādher, at det han bekende sigh wara en papist för pighan, det schedde at han wille blifva af medh henne, efter hon stod så hårt efter honom, ty hon war så trāgin, at hon sādhe

Den andra person, i hvilken man har anledning att ana en angifvare mot Peder Eriksson, var konungens tyskfödde lifmedicus *doktor Johan Richter*, hvilken ju är bekant äfven genom sin verksamhet på Gustaf II Adolfs tid och såsom stamfader för den adliga ätten Gyllenpistol.¹ Processakterna meddela några nya uppgifter till hans biografi: det framgår, att han tidigare varit i Ryssland, där han haft anställning eller åtminstone utbudit sin konst vid tsar Boris' hof², men förmodligen tagit återvägen öfver Sverige och då träffat preliminärt aftal att träda i Karl IX:s tjänst; vid tiden för Peder Erikssons vistelse i Prag hade han i hvarje fall uppehållit sig där, men ovisst när återvänt till Sverige. Under rättegången mot Peder Eriksson framträdde denne plötsligt med vissa anklagelser mot den tyske läkaren, och man har svårt att förklara denna episod utan antagandet, att han ville betala sin angifvare med samma mynt; några af dessa anklagelser äro visserligen i hög grad kuriösa. Peder Eriksson påstod sig hafva fattat misstankar mot doktor Richter redan af den omständigheten, att denne öfver Danzig skickat bref ned åt Breslau,³ men därtill hade kommit, att han vid olika tillfällen haft förgrifliga yttranden angående svenska förhållanden och särskildt om det kungliga hofvet. Så hade han utspridt, att konungen hade ända till 500 fångar förvarade på Stockholms slott, men ändå måst använda källare ute i staden till fängelser och att han genom dylik framfärd vänt många hjärtan ifrån sig. Vidare hade han liksom på spe omtalat, att konungen varit behäftad med en elak sjuka i ögonen eller öronen, hvarifrån han dock genom sin läkare blifvit botad; slutligen hade han påstått, att han vid den kejserlige legatens besök (1604) hade hört drottningen förvåna sig öfver dennes kostliga och pärlsmäckade kläder — under bedyrande att hon aldrig sett något därmed jämförligt vare sig i Tyskland eller i Sverige. — Den tyske läkaren blef verkligen inställd inför rätten för att yttra sig öfver dessa beskyllningar, som han icke förmodade i allo vederlägga, ehuru han fränsade sig hvarje förgriflig afsikt; i sina bref till utlandet hade han endast berört sina egna

ermklädhe uth till honom till Bärsshammar; män om the månadspenningar hon hafwer ahngifvit, hafver han aldrih nämpt om, uthan om han icke blefve här, hafver han väl så myckit lärt, [at] han kunde wäl födha henne uthanlandz.»

¹ Se om honom *J. F. Sacklén*, Sveriges läkarehistoria, I (Nyköping 1822), s. 322 f. och *G. Anrep*, Svenska adelns ättar-tafior, under ätten Gyllenpistol.

² Det är bekant, att tsar Boris i ständigt bekymmer om sin hälsa drog till sig en mängd, särskildt tyska, läkare.

³ Peder Eriksson påstod sig hafva erfarit detta af en viss Hans Gabler, om hvilken för öfrigt föga är bekant.

angelägenheter, huru hans resa i Ryssland aflupit och huru han öfver vintern tagit tjänst i Sverige; han kunde vidare samtalsvis hafva berört konspirationerna mot konungen, men hade aldrig angifvit något öfverdrifvet fångantal, och bakom hans yttranden om konungens sjukdom och om drottningens beundran för legatens kläder hade ingen spetsk afsikt legat fördold. — Antagandet, att doktor Richter är att räkna bland Peder Erikssons angifvare, bestyrkes i viss mån af hans under rättegången afgifna förklaring, att den anklagade i hans sällskap frivilligt börjat tala om sin påstådda hemliga beskickning till Polen och sitt besök i Krakau; det är ganska troligt, att han tidigare inför konungen yppat denna sak och därmed förknippade omständigheter.*

Genom någon angifvare torde vissa andra misstänkta yttranden af Peder Eriksson hafva kommit till konungens öron; bland annat hade han vid något tillfälle låtit förstå, att om hans tjänster icke tillbörligen uppskattades och belönades i Sverige, så saknade han icke möjligheter att komma sig fram i utlandet. Man uttolkade förmodligen detta yttrande såsom en anspelning på hans förbindelser i Polen, men inför rätta framkom han med den icke vidare sannolikt klingande förklaringen, att han afsett ett erbjudande från kejsarens sida att i någon befattning draga med dennes kommissarier till Ungern.

Vid sidan af de muntliga angifvelserna hade åklagaren genom beslagtagandet af Peder Erikssons dokumentskrin hoppats erhålla materiella bevis på hans brottslighet. Man hittade också åtminstone *en* jesuitisk skrift, som Peder Eriksson dock inför rätta påstod sig hafva använt endast såsom stilistiskt mönster, då han arbetat på en planlagd mot polackerna riktad stridsskrift.² Dessutom framdrogs under rättegången en breflapp, som man ansåg vara ställd till Peder Eriksson, men om hvars förgrifliga innehåll intet närmare är bekant; den anklagade bestred i hvarje fall, att han vore adressaten och angaf i stället som sådan en viss Petrus Vastovius.³ Å andra sidan hänvisade han till vissa

* Att Peder Erikssons beskyllningar icke skadade den tyske läkaren, synes framgå af den omständigheten, att konungen kort därpå (13 jan. 1606) lät denne utfå en summa penningar — det må nu hafva varit hans ordinarie lön eller en särskild gratifikation. Invisning till Pelle Pedersson under angifvet datum i Riksregistr.

² »Om den jesuitische boken, som lågh i skrinet, hadhe han hånne derföre (sade han), at han wille imitera hans styl och upräkna alle umständigheter och orsaker att upwäckia Richsens Ståndher till at föra krich emot Pålacken.»

³ Denne hade enligt uppgift i Braunsbergskollegiets nedan citerade matrikel studerat där ungefär samtidigt med Peder Eriksson; hans reception ägde rum 18 mars 1598.

andra påbörjade litterära arbeten, som funnos bland hans beslagtagna papper och utgjorde vittnesbörd om hans lojalitet mot konungen och hans sak; han nämnde särskildt några orationer till konungens ära och en polemisk skrift mot jesuiterna.

Hur än anklagelsesmaterialet mot Peder Eriksson för öfrigt må hafva hopats, visst är, att denne föga mer än en vecka efter sitt fängslande, nämligen den 9 dec. 1605, på Stockholms slott inställdes för en särskildt konstituerad domstol, i hvilken utom borgmästare och råd i Stockholm äfven grefve Abraham (Brahe) och nio andra herrar, till största delen riksråd,¹ hade tagit säte; såsom åklagare framträdde å konungens vägnar sekreteraren Erik Elfsson, hvilken från början meddelade, att konungen misstänkte Peder Eriksson för stämplingar i Polen, dit han på sin beskickningsresa gjort en afstickare. Rättegången, i hvilken äfven Laurentius Borlangius (men icke Karl Nilsson) inställdes till förhör och ofvan redan angifna personer hördes såsom vittnen, fortgick sedermera enligt protokollens vittnesbörd den 10 och 11 dec., men det bevarade fragmentet afbrytes under detta senare datum midt i en utsago af Laurentius Borlangius. Att konungen med lifligt intresse följde processen, framgår af en anteckning i hans almanacka för året under 9 dec.: »hades Romaneuitz till förhör, huilket nytt uppenbares.»²

* * *

Hvad meddela rannsakningsprotokollen, jämförda med andra källor, om Peder Erikssons tidigare öden och om de förbrytelser, som den litterära traditionen framställer på inbördes så afvikande sätt?

De lämna oss för det första i sticket rörande en fråga, som här icke bör förbigås, nämligen den om de olika namn, under hvilka Peder Eriksson uppträder. Vid sidan af detta äktsvenskt klingande namn, som är genomgående i rannsakningsprotokollen, jämte dess latiniserande form *Petrus Erixi*, kallas han som bekant stundom också *Petrus Romanowitz* och *Petrus Petrosa*; med det senare torde man böra sammanställa de ofvan citerade namnformerna *de Petrosa* och *de petræa Rosa*. Något försök att förklara denna skiftande nomenklatur har mig veterligen icke gjorts.

¹ Öfriga medlemmar af rätten voro: Johan Gabrielsson (Oxenstierna), Jöran Erikson (Ulfsparre), Jöran Klasson (Sjersköld), Seved Ribbing, Tycke Larsson, Hans von Masenbach, Erland Björnsson (Bååt), Hans Åkesson (Soop), Filip Scheding.

² *Calendaria Caroli*, utg. af A. Lewenhaupt, Stockholm 1903, s. 138.

Det må först erinras, hurusom det icke saknas andra exempel på att jesuitiska propagandister bestått sig med mer än ett namn,¹ och det kan anses som rätt naturligt, att de på sina farliga irrfärder inom kättares landamären vid tillfälle kunde vilja sopa igen spåren efter sig och missleda en eventuell räfst; detta torde hafva varit fallet äfven med Petrosa. Men hvarifrån har denne fått själfva namnformerna, af hvilka den ena har bestämdt slavisk (rysk), den andra närmast italiensk klang? Man torde komma till ett svar på denna fråga genom att fästa uppmärksamheten vid hans studieår i Braunsbergs jesuitseminarium och vid den omgifning, i hvilken han då rörde sig. Att han verkligen tillhört den märkliga läroanstaltens alumner, framgår af ett autentiskt vittnesbörd, som också ger det första säkra datum i hans biografi; jesuitseminariets matrikel² upptager nämligen bland andra också *Petrus Erici Suecus* med den bifogade anteckningen »receptus ad corpus 18 Calend. Sept. 97». I seminariets minnesbok³ söker man förgäfvets efter närmare upplysningar om denne, men vid tiden för hans vistelse vid läroanstalten omnämnes en Pater *Franciscus Petrosa*, hvilken senare blef dess rektor,⁴ och man möter bland dess alumner också en *Johannes Romanowitz*, tydligen en från Littavens ryska bygder stammande yngling. Peder Eriksson har alldeles säkert stått i beröring med båda och möjligen trädt i ett intimare personligt förhållande till dem; i hvarje fall tycks det vara uppenbart, hvarifrån han fått sina båda antagna namn. Skiftningarna *de Petrosa* och det kuriösa *de petræa Rosa*,⁵ bakom hvilket man annars kunde ana ett svenskt ortnamn, måste vid sådant förhållande bero på misstolkning eller godtycklig förvanskning.

Hvad för öfrigt angår Peder Erikssons härkomst och tidigare öden, har *A. A. von Stiernman* i anmärkningarna till Werwings krönika⁶ lämnat några uppgifter, som sedan dess återgått i de biografiska handböckerna men om hvilkas proveniens intet meddelas. Enligt dessa uppgifter skulle han hafva härstammat från Österbotten, bedrifvit studier i Stockholm och Uppsala, sedermera

¹ Se *A. Brandrud*, Klosterlasse (Kristiania 1895), s. 217.

² Förvarad i Upsala Universitetsbibliotek under signum *H 168*.

³ *Ib.* under signum *H 170*.

⁴ Talrika bref från denne till den ermelandske biskopen Simon Rudnicki finnas i den senares i det Czartoryskiska biblioteket i Krakau förvarade korrespondens.

⁵ Se ofvan.

⁶ Konung Sigismunds och konung Carl den IX:des historier, II (Stockholm 1747), s. 117 f.

under ett besök i Rom hafva öfvergått till katolska läran och vunnit juris utriusque doktorsgrad. Det material, som varit mig tillgängligt, lämnar icke någon bekräftelse på dessa biografiska detaljer, af hvilka dock endast uppgiften om Peder Erikssons lärda grad inger direkt misstro, eftersom han aldrig veterligen burit doktorstiteln. Antydningarna om hans ungdomsstudier äro möjligen hämtade från en annan af biograferna känd, men skäligen opålitlig källa, ett af *Johannes Rudbeckius* i moraliskt-pedagogiskt syfte hållet tal,¹ hvari han framställer bland andra också Peder Eriksson såsom ett varnande exempel på en förkastlig uppfostran. Enligt denna källa skulle han i Stockholm hafva åtnjutit undervisning af mästern Nikolaus Bothniensis, men på grund af dåligt uppförande blifvit bortvisad från denne; därefter hade han kommit till Uppsala, men långt ifrån att bättra sig hade han efter en mottagen lindrig näpst af professor Petrus Kenicius utfarit i hotelser mot denne sin lärare. Tiden för hans studier i Sverige skulle genom dessa uppgifter vara approximativt bestämd; Nikolaus Bothniensis var nämligen lärare vid Collegium Holmiense 1586—89 och 1591, och Petrus Kenicius var professor i Uppsala 1593—95. Därmed stämmer icke illa den ofvan citerade uppgiften, att han år 1597 intagits i jesuitseminariet i Braunsberg. För den följande tiden fram till hans beskickning år 1604 innehålla rannsakningsprotokollen åtskilliga biografiska detaljer, men tyvärr saknas hvarje kronologisk hållpunkt. Hvad han inför rätta meddelade om denna period af sitt lif torde i det hela förtjäna tilltro, eftersom det knappast kunde inverka på frågan om hans brottslighet; på sin höjd torde han hafva förtegit ett och annat i fråga om sina förbindelser med papisterna.

Ett förut okänt skede af hans lif afslöjas i hans uppgift, att han — tydligen efter afslutade studier i Braunsberg — under ett års tid uppehållit sig såsom skolmästare i Oslo och att han därunder samlat ett litet kapital, som han lefde på under ett senare besök i Italien.² Om de närmare omständigheterna vid denna

¹ Oratio in qua ostenditur et demonstratur quod causa quædam primaria bellorum . . . non sit magistratus politicus . . . sed perditio quidam et male educati juvenes . . . habita Upsaliæ . . . 1611. Arosiæ [1637]. (*Warmholtz* n:o 3380).

² Till ett tidigare studiebesök i Rom torde man hafva att hänföra följande af Peder Eriksson (II dec.) meddelade anekdot, som ej saknar sitt kulturhistoriska intresse: »Medh Claudio de Aquaviva hafuer han aldrih mere umgåtz medh ähn uthi Rom, der han stogh bredhewidh sin skolmester en gångb; då ropadhe hans skolmester till honom [Aquaviva] och sadhe: — Domine Pater, det ähr nu densamme, som iagh hafuer sagt för idher, som ähr kommin ifrån Lappeland. — Då hafuer han swarat: — Jagh hafuer aldrih trodt, at det schulle wara så wackert folk der bårt åt. Jagh hafuer täncht, at det schulle wara allenest Pygmæi. —

hans resa till Norge lämnas ingen upplysning, men man bör erinra sig, att äfven norrmän studerade i Braunsberg, och man kan hålla för sannolikt, att denna resa var ett led i den katolska propagandan inom de nordiska rikena, hvilken ju hade sin uppmärksamhet fäst äfven vid Norge. Rörande sin därpå följande resa till Italien gaf den anklagade åtskilliga upplysningar; till en början hade han under aderton veckor legat sjuk i Venedig och sedermera af nöd förmåtts taga tjänst i Rom. Där påstod han sig hafva såsom lärare kommit in i mycket förnäma kretsar; han hade till och med gjort bekantskap med den man, som senare skulle bestiga påfvestolen under namnet Paul V. De målande detaljer, som han meddelar från detta sitt förnäma umgänge i Rom, gifva hans ord en prägelse af pålitlighet, men vid närmare granskning upptäcker man felaktigheter i hans uppgifter, och man kan på denna punkt icke undertrycka en misstanke, att han gifvit efter för lusten att imponera på domstolen.¹

Ur det dunkel, som hvilat öfver denna period af Peder Eriks-sons lif, framträder han först år 1604 såsom tjänsteman i Karl IX:s kansli; det förefaller af rannsakningsprotokollens antydningar, som om han detta år anträdte resan till Sverige öfver Polen och Danmark; han påstod sig därunder endast i två dagar hafva stannat i Krakau, men man har öfver hufvud anledning att misstänka honom för betydligt intimare förbindelse med Sigismund och hans omgifning, än hvad han inför rätta uppgaf.² I syfte att vinna Karl IX:s gunst har han tydligen vid denna tid påbörjat de litterära arbeten, om hvilka i annat sammanhang talats, de panegyriska orationerna och den antijesuitiska stridsskriften. Om

Och efter han då icke hadhe tijdh, sadhe han sigh på en annan tijdh wele tala medh honom. Och en gångh bödh han honom sampt medh andre cardinaler uthi sin disputation; det ähr alt det umgänghe han hafuer haft medh honom.»

¹ »Petrus bekende, at han hafuer myckit umgåtz medh den, som nu påwe ähr, och han ähr en ungh man widh pass till sin 38 eller 40 ähr, och efter han håller sigh så strängt, mene en part, at han schulle ähnu ware en jungfru, så kysch hafuer han hållidt sigh. Och efter hans systers man Cavallier de S. Cruce gick altidh till de unge herrar, som han las före och der medh fäktende och elliest annat spel öfvadhe sigh, derföre gafz denne Petro tillfälle at umgåås medh den, som nu påwe är, som war dennes andres brodher, huilken då war cardinal, och las han politicam för honom, efter han hadhe inthet myckit studeret, endogh han ähr född i Room uthaf högh patriciislächt». — Paul V (Camillo Borghese) var född i Rom 1552, blef kardinal 1596 och valdes till påfve i maj 1605. Detta år var han sålunda 53 år gammal. Han hade två bröder och en syster, den senare g. m. Marco Antonio Caffarelli.

² Det heter i detta sammanhang att »han står inthet så wäl medh Konungen i Polen; orsaken, at han inthet wille antagha hans penningar, som honom tillbödhz at studere på». Däremot står hans senare uttalande (11 dec.) »på Konungen i Polens wägne studerede han aldrigh mere ähn en månadh eller fäm».

hans verksamhet såsom svensk kanslitjänsteman före beskickningen till kejsaren lämna rannsakningsprotokollen åtminstone en intressant upplysning: han hade haft i uppdrag att till latin öfversätta några svenska statsakter, Norrköpings arfförening och beslut, och han hade också fullgjort detta värf.

Från dylika stilla sysselsättningar rycktes Peder Eriksson genom det uppdrag, som han på hösten 1604 erhöll att i konungens ärenden resa till kejsaren, därvid åtföljande den kejserlige legat, Heinrich von Logau, som vid denna tid mot sin vilja måste aflägga ett besök i Stockholm; denne hade nämligen på konungens befallning hämtats dit från Narva, då han återvände från en beskickningsresa till Ryssland.¹ Så långt råder samstämmighet mellan den kunglige anklagarens och den tilltalades påståenden inför rätta, och konungen bestrider ej heller den senares uppgift, att han icke medfört någon skriftlig instruktion på sin resa; man torde därför böra antaga, att han haft att uppträda endast såsom konungens brefdragare (*tabellarius*), utan kreditiv att bedrifva själfständiga underhandlingar. Det hade också varit underligt, om konungen betrott denne nyligen anställde underordnade kanslitjänsteman med ett verkliga ansvarsfullt diplomatiskt uppdrag; hans förtroende till denne var i själfva verket icke fastare rotadt, än att han just i detta sammanhang ansåg sig böra afkräfvat honom en skriftlig trohetsförsäkran, som för öfrigt utgör den enda bevarade historiska kvarlevan från hela denna diplomatiska episod. Den 29 sept. 1604, vid sitt affärdande till Tyskland i några hertigens värf och ärenden, hade nämligen Peder Eriksson att underteckna en förbindelse, som utom den öfliga trohetsförsäkran innehåller en förklaring, att han icke blott alldeles afsöndrat sig från påfven och den papistiska hopen, utan också vill med all makt stå dem emot såsom Guds och hans öfverhets argaste fiender; om han skulle handla mot denna edliga försäkran, vill han hafva förverkat lif och själ.²

Om förhållandet i så måtto är klart, stå uppgifterna så mycket skarpare emot hvarandra i en annan fråga: har Peder Eriksson, såsom han påstått inför Laurentius Borlangius och sedan fasthöll inför rätta, haft hertigens muntliga uppdrag att göra en afstickare till Polen för att utforska Sigismunds och de svenska emigran-

¹ Jfr därom *H. Hjérne*, Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset 1589—1604, *Hist. Tidskr.* 1883, s. 270 f., och *H. Uebersberger*, Österreich und Russland, I (Wien 1906), s. 574 f.

² Förbindelsen läses under angifvet datum i Riksregistr.

ternas hemliga praktiker, eller har han, såsom hertigen gjorde gällande, uppdyktat denna historia för att fria sig från beskyllningen att i förrädiskt syfte hafva öfverskridit sin instruktion? Den anklagade sökte styrka sitt påstående genom att anföra åtskilliga detaljer vid uppdragets gifvande; så påstod han (9 dec.), att hertigen vid ett tillfälle »nere i slottsbacken» talat med honom på tu man hand, »tagit honom vid skörtet» och under löften att försörja honom med gods och gårdar anmodat honom att söka sig in i Polen och utforska, hvad Sigismund och de afvikna svenskarna (särskildt Possarna voro nämnda) kunde bära i hjärtat. Sekreteraren Peder Nilsson hade förhandlat med honom i samma ärende och bland annat gifvit honom det rådet, att han i Polen skulle gifva sig ut för att vara kommen från Italien. Vid följande rättegångstillfällen (10 och 11 dec.) upprepade han sina bedyranden och anförde vissa nya bestyrkande detaljer; uppdraget hade gifvits honom två dagar före det kejserliga sändebudets ankomst, samtalet hade förts i slottskyrkan och sedan »hela bron bortåt», mycket folk hade varit i rörelse och hertigen, som icke velat hafva några vittnen till samtalet, hade yttrat: »Se, hur de tränga in på mig!» För utfående af nödiga papper hade han hänvisat Peder Eriksson till sekreteraren Erik Jöransson. — Emot dessa bedyranden stå konungens upprepade förklaringar, att han aldrig gifvit Peder Eriksson en dylik kommission,* och det framgår, att denne tidigare, då han af konungen i vittnens närvaro tillfrågats rörande denna sak, icke åberopat något kungligt uppdrag. Den anklagade sökte visserligen sedermera gifva en antaglig förklaring till detta sitt uppträdande; så lät han vid ett tillfälle förstå, att han icke i andras närvaro velat avslöja en så viktig hemlighet; vid ett annat förhör gaf han Laurentius Borlangius skulden för sin misstydda förtegenhet: denne, som vore »en rädd karl», hade rådt honom att i det längsta hålla inne med denna sak. — Det måste framhållas, att Peder Erikssons tvetalan är något ägnad att rubba tilltron till hans senare bedyranden; annars är det i sig själf långt ifrån osannolikt, att Karl IX velat begagna den forne jesuitalumnen till politisk kunskapare i det land, där denne kunde

* 10 dec.: »Och stodh Petrus fulllegha derpå, at det war wist och sant, så wist som Gudh ähr i himmelen, at H. K. M. hadhe gifuit honom befhäl at draghe till Poland, huilket schedde 2 daghar för ähn sängebudet kom här in, först uthi slätzkyrkian och sädhen hele bron bortåth, som H. K. M. honom derom befalte, och all hans expedition schulle han få uthaf Erich Jörenson . . . H. K. M:tz swar på Pädher Erichzons förklaringh blef upläsin, at det ähr inthet wärdh, som han föregifuer, och ingen befallningh hafuer han gifuit honom draghe till Poland».

antagas vara så väl hemmastadd. För öfrigt synes det icke vara omöjligt att förena de båda parternas utsagor; om man tror Peder Eriksson på hans ord, att ett dylikt spioneri varit på tal *före* den kejserlige legatens ankomst, så behöfver detta icke stå i strid med konungens förklaring, att han vid sitt senare affärdande i Logaus sällskap icke mottagit något *formligt uppdrag* i denna riktning.

I hvarje fall hade Peder Eriksson i sin herres värf anländt till Prag och utfört sitt uppdrag i kejsarens kansli, men om de närmare omständigheterna därvid erfar man intet af vikt, vare sig ur rannsakningsprotokollet eller andra källor. Peder Erikssons medgifvande, att han från det kejserliga kansliet mottagit en penninggåfva, kunde knappast gifva åklagaren anledning till något påstående; snarare kunde denne ägna något intresse åt den anklagades uppgift, att han i Prag bott i samma härbärge som den polske legaten, hos hvilken (enligt Laurentius Borlangius' förklaring) åtskilliga polacker gått in och ut. För öfrigt hade Peder Eriksson i den böhmiska hufvudstaden träffat samman med åtskilliga personer, delvis redan förut hans bekanta, som kommo att spela en framträdande roll i förräderihistorien eller åtminstone i åklagarens misstankar och påståenden. Redan vid rättegångens början utfrågades han om sina förbindelser med en tysk äfventyrare, som i protokollet med en försvenskad form kallas *Oswald Gråbo*, men som själf skref sig *Oswald von Grabow genannt Groll*. Några närmare biografiska upplysningar om denne hafva ej stått att vinna, men af hans bevarade bref till den svenske gubernatorn från tidigare år¹ erfar man, att han vid ett tillfälle (hösten 1601) tjänstgjort som dennes brefdragare till kejsaren och att han genom att uppsätta storpolitiska memorial, som skulle bevisa hans insikt särskildt i tyska och polska förhållanden, sökte meritera sig för verkliga diplomatiska uppdrag. Tydligen hade han en tid lyckats vinna hertigens förtroende, men på hösten 1604 invecklades han tillsammans med en viss Folkert Jung i en för snillningshistoria och togs i fängsligt förvar; han lyckades emellertid med sin stallbroder rymma och tog öfver Danmark och Tyskland vägen till Prag.² Där sammanträffade han med Peder Eriksson, som redan förut blifvit uppsökt af hans son, och han utgöt sig inför den svenske brefdragaren i häftiga beskärmler

¹ Särskildt det af 27 jan. 1602 Or. *Skrifv. t. Karl IX fr. åtsk. pers.*

² Se fullmakt för Erik Elfsson att draga till Danmark och kräfva de båda skälmarnas utlämnande, Riksregistr. under 10 sept. 1604.

öfver den behandling, som i Sverige kommit honom till del; på lösa misstankar hade han kastats i fängelse och där blifvit »bespisad med as»! Peder Erikssons bekantskap hade han för öfrigt gjort redan i Stockholm, och enligt åklagarens påståenden hade deras umgänge där varit mycket intimt; inför rätta bestred visserligen Peder Eriksson detta och påstod, att han endast vid två tillfällen träffat Gråbo i Stockholm, ena gången helt flyktigt, andra gången då han velat rådfråga denne rörande sin öfversättning af Norrköpings arfförening och beslut. Den anklagade gjorde vidare gällande, att han med stor förtrytelse åhört Gråbos förtal och beskärmer, som denne icke skytt att duka upp äfven för det kejsrerliga kansliet, särskildt den bekante sekreteraren Lucas Pauli¹; han hade förhållit Gråbo det orätta i hans beteende, men samtidigt för att lugna honom lofvat sin medverkan därhän, att hvarje *skäligt* skadeståndsyrkande skulle vinna beaktande i Sverige. Trots mottagna bannor hade emellertid Gråbo sökt Peder Erikssons sällskap och för denna afslöjat vissa storpolitiska intriger, i hvilka han fått ett finger med, då han vid utresan från Sverige en tid uppehållit sig vid den sachsiske kurfurstens hof i Dresden. Särskildt vid ett tillfälle, strax efter påsken 1605, hade Gråbo gifvit honom del af en plan, som afsett att med kejsarens hjälp åt konung Sigismund återvinna hans arfrike; naturligtvis hade Peder Eriksson efter dessa afslöjanden sett på den tyske äfventyraren med stegrad misstro.

I dessa den anklagades utsagor ligger intet egentligen osannolikt, ehuru man kanske bör något reducera hans förtjänster såsom dygdens och anständighetens väktare och ställa sig något mistrogen mot hans försök att häfda sin rent *passiva* roll i det storpolitiska kannstöpandet. För öfrigt sköt han alltjämt Gråbo framför sig, då han hade att förklara sitt senare uppträdande i Polen: han hade bland annat velat utfråga de polska jesuiterna rörande de af Gråbo afslöjade intrigerna. Men i förberedelserna till hans polska resa spelade framför andra Laurentius Borlangius en synlig roll, och under förhören meddelade denne åtskilliga detaljer om denna sak.

¹ » . . . Någre dagher derefter kom bådhe fadhren och sonen till honom, och då beswäredhe Oswaldh sigh högelighen, huruledhes han allenest för misstankar schuldh här i Swerighe war inkastadh uthi fängelse och är blifuin bespisat medh aas, och elliest sädhen widere uthspridde sådhant bådhe hos Cantzeleren och Öfuerste Secretereren och en benämpdh Lucas Pauli, som hafuer beställe medh alle Liflänsche saker hos Keysern, huilket honom högeligen gick till hiärtadh». — Om Lucas Pauli, som var särskildt använd i de diplomatiska förhandlingarna mellan Wien och Moskva, se Hjärnes och Uebersbergers cit. arbeten, passim.

Bekantskapen mellan Peder Eriksson och Laurentius Borlangius gick tydligen ganska långt tillbaka; de hade studerat tillsammans i Rom.¹ Om sina senare öden uppgaf Laurentius inför rätta, att han för två år sedan ånyo uppehållit sig i Italien, men om hans verksamhet erfar man intet; år 1604 hade han först vistats i Rostock, där han sökt sin utkomst såsom skolmästare, men då han därpå förtjänat lika litet som genom dedikationer af lärda arbeten, hade han begifvit sig till Prag och där förnyat bekantskapen med Peder Eriksson. Enligt dennes uppgift hade det varit rektorn vid jesuitseminariet i Prag, som meddelat Laurentius hemligheten om hans påtänkta resa till Polen; det skulle däraf framgå, att de båda stått i förbindelse med jesuiterna i den böhmiska hufvudstaden. I hvarje fall, sedan Laurentius invigts i Peder Erikssons hemliga planer, hade han erbjudit sig att skaffa denne ett pass till det polska hofvet; i sådant syfte hade han företagit två resor till Krakau, där han i främsta rummet vändt sig till konungens bikt-fader pater Bartius,² hvilken han tidigare flyktigt träffat i Italien; för öfrigt kände han också den kunglige sekreteraren Jonas (Axberg), som han fem år tidigare anlitat för att erhålla ett pass till Italien. Han hade meddelat patern, att en budbärare från Sverige anländt till Prag och efter mottagen lejd ville resa till Krakau för att underhandla med konungen i viktiga ärenden. Den försiktige Bartius hade i början yttrat sin misstanke, att den nämnde budbäraren vore ute i bedrägliga syften, och han hade i första hand gifvit endast en muntlig lejd-försäkran, men då Peder Eriksson ej nöjde sig med en sådan, hade han vid Laurentius' andra besök anskaffat ett skriftligt pass. De båda vännerna hade sedermera gemensamt rest till Krakau, där Peder Eriksson träffat samman med pater Bartius;³ Laurentius Borlangius kunde emellertid icke veta, hvad deras samtal rört sig om; i hvarje fall hade Bartius efter Peder Erikssons

¹ »Petrus sadhe sigh och aldrigh hafue umgåt Borlangium för ähn nu och den tidh han studerede uthi Room medh honom; då blefue the bådhe ahnklagede, at the inthet ginge i kyrkian».

² Friedrich Bartsch (med polskt skriftsätt Bartcz eller Barcz) var född af borgerliga tyska föräldrar i Braunsberg 1549, ingick i jesuitorden, blef rektor vid seminariet i Braunsberg och vid akademien i Wilna, var Sigismunds bikt-fader 1600—1609. Död detta år. *S. Zaleski*, *Jezuici w Polsce*, I (Lemberg 1900), s. 751 f.

³ Peder Erikssons motivering för sin hänvändelse just till jesuitpatern kan förtjäna anföras: (10 dec.) »Petrus sadhe sigh och aldrigh hafue umgåtz medh Pater Bartz för ähn denne gången, och efter han ähr högst achtad hos Konungen i Polen, derföre tänchte han bäst kunne få wetha uthaf honom, ty hos ingen politisch hadhe han något till at wäntha, efter at Konungen uppenbarar inthet, huadh han hafuer uthi hiärtadh uthan för prästerschapet».

bortresa yttrat: »*Potuisset domi remansisse cum suis nugis; cognovimus illum esse exploratorem*». — Mellan Laurentius Borlangius' och Peder Erikssons uppgifter rörande den senares utflykt till Polen råder i det hela fullkomlig öfverensstämmelse, ehuru de naturligtvis icke meddelade alldeles samma detaljer och ehuru man kan misstänka, att de förtego mer än de bekände. Tiden för sitt uppehåll i Krakau angaf Peder Eriksson till tre dagar, af hvilka han skulle använt två till förhandlingar med jesuitpatern, men den tredje legat sjuk. Enligt Laurentius' uppgift skulle man efter Peders afresa från staden hafva velat kalla honom tillbaka och i sådant syfte utsändt bland andra Jöran Posse för att resa fatt honom.

Hvarom rörde sig förhandlingarna i Krakau mellan den polske jesuitpatern och den svenske budbäraren? Då man vill vinna klarhet i denna fråga, har man endast Peder Erikssons egna utsagor att hålla sig till, och det är ju uppenbart, att *om* han verkligen förehaft förrädiska stämplingar, han inför rätta skulle i det längsta söka dölja sanningen åtminstone på denna punkt. De ofvan anförda halft förtrytsamma ord, som Bartius enligt Laurentius' vittnesbörd fällt om Peder Eriksson efter hans bortresa, synas tala för dennes oskuld, men man måste tänka sig möjligheten, att de uppdiktats till den anklagades (och hans stallbroders) friande. Peder Eriksson fasthöll in i det sista, att hans verkliga syfte varit att enligt sin herres uttalade önskan utforska de hemliga praktiker, som förhades i Polen; Gråbos redan berörda afslöjanden hade gifvit honom en första ledtråd. Han hade emellertid på förhand utgifvit sig för att komma såsom underhandlare i viktiga ärenden, och man måst antaga, att han spelade denna komedi i jesuitaterns kammare — såvida han icke verkligen skulle varit den inpiskade skälm och kallblodige förrädare, till hvilken Karl IX ville göra honom, men som knappast talar ur protokollens utsagor och bekännelser. Om detta senare antagande afvisas, är det uppenbart, att han måst på något sätt söka styrka sin rätt att tala å den svenske gubernatorns vägnar, om icke med ett formligt kreditiv, så i hvarje fall genom återopande af mer eller mindre formella instruktioner. Och i själfva verket omtalas upprepade gånger under förhören ett aktstycke, som Peder Eriksson hade företett i Krakau och i hvilket han låtit äfven Laurentius Borlangius kasta en blick; enligt den senares utsagor skulle den haft formen af en instruktion, ur hvilken han dock endast uppfattat så mycket som att Peder Eriksson skulle

i utlandet besörja några viktiga värf för sin herres räkning och särskildt göra tjänst som politisk kunskapare. På denna punkt bestred emellertid Peder Eriksson in i det sista Laurentius' utsagor; han förklarade sig aldrig hafva visat denne någon instruktion af dylikt innehåll, och han synes enligt protokollets skäligen dunkla vittnesbörd hafva sökt göra troligt, att den af hans stallbroder åsyftade instruktionen rört en konung Sigismunds beskickning till Stefan Bocskay, kejsarens upproriske vasall i Ungern. Det är knappast troligt, att Laurentius uppdyktat denna historia, som i intet afseende friade honom själf, och man drifves därför till antagandet, att denna »instruktion» i själfva verket var ett falsifikat, med hvilket Peder Eriksson sökt vinna jesuitaterns förtroende; att den icke härstammade från det svenska kansliet, framgår redan af den anklagades tidigare förklaring, att han öfver hufvud icke medfört någon skriftlig instruktion på sin beskickning. Men hvilka viktiga diplomatiska uppdrag hade närmare angifvits i den mystiska instruktionen, hvilka politiska projekt hade den själfgjorde diplomaten framlagt för den misstroget lyssnande jesuitatern? Äfven om man räknar med de många förtiganden och de många endast halfva sanningar, som kunna dölja sig bakom utsagorna och bekännelserna i protokollet, måste man sätta tro till Peder Erikssons förklaring, att han bragt på tal frågan om en fredlig uppgörelse mellan den svenske konungen och den polske; sedan må visserligen också andra ärenden hafva afhandlats.¹ Han synes till och med hafva framlagt en promemoria, i hvilken de från svensk synpunkt möjliga villkoren på något sätt formulerats, och enligt hans egen uppgift skulle Laurentius Borlangius hafva varit den, som renskrifvit detta aktstycke; han uppgaf för öfrigt inför rätta, att han icke föreburet något uppdrag att kommunicera denna promemoria i Krakau, utan sagt sig tillfälligt hafva kommit öfver den i hertigens kansli.² I fråga om innehållet i detta fredsprojekt afgaf Peder Eriksson tämligen sväfvande förklaringar, och man har anledning misstänka, att de villkor, som han verkligen formulerat i Krakau, varit åtskilligt gynnsammare från konung Sigismunds synpunkt än de,

¹ Särskildt intresse äger Peder Erikssons bekännelse (10 dec.), att »Jesu witen frågat honom, huru Jesuwiterna schulle må här inne, och huar H. K. M. wille, släppa them, liggie penningerne till redhz at ransuna them medh.»

² På denna punkt beträdes han visserligen med uppenbar tvelalan. Vid ett tidigare tillfälle hade han uppgifvit, att han »gaf sigh ahn hos Jesuwiten och presenterede någre conditioner hos honom om fridzmedel och lät inthet annat förmärkia ähn at the wore honom medgifne ifrån K. M. i Swerighe ...»

som han sedermera antydde inför rätten i Stockholm. I hvarje fall är det uppenbart, att tanken på ett medlande ingripande från *den påfliga kurians* sida varit själfva grundvalen för hans politiska kannstöperier, och liksom ett sådant projekt måste förefalla den polske jesuitpatern tilltalande, hade också den påflige nuntien i Prag enligt den anklagades uppgift ställt sig gynnsamt gent emot detsamma. Från jesuitisk sida hade man redan tillskrifvit själfve ordensgeneralen, Claudius de Aquaviva, i detta ärende; såsom precedens för ett dylikt ingripande af påfven hade man åberopat såväl kurians medling mellan tsar Ivan och Stefan Bathori (1582)¹ som dess uppträdande i tvisten mellan Frankrike och Spanien år 1601.² Peder Eriksson uppgaf vidare, att han själf utsetts att med en rekommendationsskrivelse uppsöka jesuit-generalen i Rom och närmare förhandla i saken, men som han icke kunnat inlåta sig på sådana vidlyftigheter utan närmare instruktioner från sin herre, hade han rifvit sönder rekommendationsskrifvelsen och anträdt återfärden till Sverige. Då han inför rätta särskildt tillfrågades, hvarför han icke i stället behållit den för att kunna förete den efter hemkomsten, bekände han till sist efter åtskilliga omsvep, att den innehållit de komprometterande orden: »*medius est chatolicus; vestrum erit, totus ut reddatur Ecclesiæ.*»³

Enligt Peder Erikssons uppgifter inför domstolen skulle hans fredsprojekt för öfrigt hafva gått ut på, att hertigen skulle behålla Sverige under sin makt och myndighet och i det hela fritt formulera sina villkor för en uppgörelse, som Sigismund genom påfvens påtryckning skulle förmås att godkänna. Något sannolikt skäl för att påfven såsom medlare skulle låta Sigismunds intressen lida afbräck till förmån för kättaren-usurpatorn i Sverige, sökte Peder Eriksson icke anföra; han hade annars i detta sammanhang kunnat framhålla kurians sträfvanden att taga Polens krafter i anspråk för kampen mot osmanerna. Då han närmare förhördes om de utsikter, som han trodde finnas för att Sigismund i denna fråga skulle låta sina anspråk fara och »göra knäfall för påfven», hänvisade han både till jesuiternas stora inflytande

¹ Se K. Hildebrand, Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—1582 (i Historiska Studier, Festskrift till ägn. C. G. Malmström, Stockholm 1897.)

² Se M. Philippon, Heinrich IV. und Philipp III., I (Berlin 1870), s. 111 ff.

³ För öfrigt gaf han sig in i det sista sken af att kunna uträtta stora ting vid den påfliga kurian; det heter (10 dec.): »Denne Petrus sadhe, at han tröster få Påwen deritill at han om fridhzedel schulle schrifua hijt till K. M.»

på konungen och framför allt till den inre ställningen i Polen: på den senaste riksdagen hade kanslern såsom adelsn talman visat tydlig krigsleda och framställt landet såsom utblottadt lika väl på krigsfolk som på förråder.¹ Särskildt tillfrågad om förhållandet mellan Polen och Ryssland, kom den anklagade visserligen icke i början fram med några afslöjanden, men han framhöll, att om Sverige icke hade något att frukta från den moskovitiska sidan, Sigismund skulle vara så mycket benägnare för en fredlig uppgörelse med sin frände; senare (11 dec.) då han kommit längre på bekännelsernas väg, förklarade han emellertid, att Sigismund förehade hemliga stämplingar med den ryske storfursten och satte sin högsta lit till denne.

Den 11 december 1605 blef öfver hufvud för Peder Eriksson bekännelsens stora dag; protokollen lämna emellertid ingen upplysning, huruvida hans beredvillighet i detta afseende stod i sammanhang med någon mer eller mindre pinlig procedur eller åtminstone med något hot i denna riktning. I hvarje fall vidgick han nu öppet, hvad han förut alltjämt bestridt, att han nämligen omfattade den katolska läran, för hvilken han sade sig alltid hafva hyst en afgjord böjelse, äfven om han i fråga om predestinationen hade lutat åt Calvins uppfattning. Senast under sitt besök i Prag hade han med den kejserlige legatens lifliga gillande trädt i ny gemenskap med den katolska kyrkan, deltagit i dess gudstjänst och flitigt studerat en jesuitisk bönbok, som han ännu ägde i behåll.² Samtidigt med att han sälunda för sin personliga del aflade denna viktiga bekännelse, blef han mindre förbehållsam i fråga om de politiska kunskaper, som han insamlat under sin vistelse i Böhmen och Polen. Utom konung Sigismunds

¹ I detta sammanhang må anföras en tidigare bekännelse af Peder Eriksson (9 dec.): »Ett bref fick han uthaf ett budh som denne jesuviten hafuer hufverfrit och beklagat om det ynkkelige tillståndet, som war i Polen bådhe om uthwertes och inwertes krigh; det hafver han lefvererat H. K. M., såsom H. K. M. sielf schall wara witterligt.»

² »Denne Petrus, som tillförende hårdeligen och häfteligen hafuer nekat, bekendhe offentlighen sigh wara en papist, dogh de prædestinatione hafuer han mere hullit uthaf Calvinii meningh, och den hafuer altidh hängtt honom uthi hufwudh, män dogh hafuer han altidh warit inklineret till Påvische religionen och deruthi achtadh at dö, såsom och nu senest henne aldeles på nytt wedertogh uthi Pragma, efter som Logha, Keyserens legat, honom tillrådde, och gick der i kyrkian och hörde deres predican och hadhe en lithen jesuwitisch bönebook, som han ännu hafuer; den laas han uthi bådhe morgon och afton.» — Tidigare (9 dec.) hade det låtit annorlunda: »Item nekedhe Pädher Erichzon sich ware en papist, män tillförende hafuer han warit till communionem, det ähr till sacramentet hos them, och hafuer han warit en papist, då hafuer han inthet practiceret emot Konungen i Polen och Wayeren, som han giordt hafuer.» — Med »Wayeren» afses Hans Weiher, starost af Putzig.

stämplingar med den ryske tsaren avslöjade han också hans österrikiska giftermålsförhandlingar och hans försök att genom Lindorm Bondes beskickning till Rom vinna den nye påfvens finansiella understöd; han yppade likaså konungens planer att för ett eventuellt angrepp på Sverige få taga i sin tjänst de spanska hjälptrupper, som kejsaren ännu använde mot Stefan Bocskay, och han meddelade slutligen den oroande underrättelsen, att Sigismund hyst förhoppningar att kunna göra sig till herre i Reval, därvid särskildt spekulerande i oenigheten mellan ståthållaren och stadens myndigheter. På särskildt framställda frågor meddelade han de ofvan redan anförda detaljerna om sin bekantskap med Aquaviva och sin vistelse i Norge; han förhördes vidare om sina förbindelser med en viss urmakare i Prag, som på något sätt tyckes hafva blifvit angifven såsom delaktig i stämplingarna och hvilken för öfrigt tillhörde själfve Dr. Nils Chesnecopherus' bekanta från studietiden i Kassel. Särskildt intressant är också, att man utfrågade honom om hans eventuella förbindelser med den franske diplomat, Sainte Catherine, som på hösten 1605 besökt Sverige och framlagt ett från Karl IX:s synpunkt fullkomligt oantagligt förslag till biläggande af den nordiska krisen; man misstänkte tydligen, att detta förslag i någon mån kunde hafva inspirerats af Peder Eriksson, men denne förklarade sig endast hafva ett par gånger helt flyktigt råkat den franske diplomaten i Nyköping och Stockholm.²

Efter Peder Erikssons sista bekännelser synes domens afkunnande hafva stått omedelbart för dörren, och af den anklagades därpå följande protokollerade hemställan till rätten blir det tydligt nog, att han icke gjorde sig några illusioner i fråga om det öde, som väntade honom. Han bad visserligen de goda herrarna i domstolen att hos konungen inlägga en förbön för honom, men samtidigt anhöll han om en katolsk själasörjare; om detta icke kunde beviljas, ansökte han i hvarje fall om fyra dagars uppskof, på det han måtte hinna nedskrifva sin själfbiografi — i två exemplar, af hvilka konungen skulle erhålla det ena, medan åter det andra skulle öfversändas till någon papistisk präst i utlandet. Han bad vidare, att icke vare sig Laurentius Borlangius eller hans egen släkt måtte lida något ondt för hans skull.

Såsom ofvan är nämndt, lämnas man af protokollfragmentet i okunnighet om processens allra sista skede och om den dom,

² Jfr därom min uppsats »Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige» i Hist. Tidskr. 1911.

som förmodligen blef afkunnad,^{*} och lika litet erfar man om de särskilda rättsprocedurer, som förmodligen inleddes mot Laurentius Borlangius och Carolus Nicolai.² Det är till och med oklart, i hvad mån den sistnämnde öfver hufvud var inblandad i de båda öfrigas sak; hans namn skymtar ingenstädes i protokollen, och det är därför mindre troligt, att något direkt sammanhang finnes mellan Peder Erikssons process och hans, ehuru de sedermera samtidigt fördes fram för ständerna i Örebro såsom afslöjade papister och förrädare. Måhända har man att identifiera Carl Nilsson med den person, som enligt Baazius' citerade uppgift ville öfverlämna ett bref från Polen till hertig Johan af Östergötland och af denna anledning blef fängslad.

Det är i hvarje fall känt, att Peder Erikssons bön om uppskof blef till öfverflöd beviljad och att han först under ständermötet i Örebro fick vandra till stupstocken; den litterära traditionen härom vinner stöd af källornas vittnesbörd. Man äger i behåll en kunglig befallning af 18 jan. 1606 till Erik Jöransson och Karl Olofsson att draga försorg om de tre papisternas förflyttande från Stockholms slott till Örebro.³ På sistnämnda ort voro dessa alltså förvarade, när konungen i mars 1606 där mötte riksens ständer, och man torde med viss rätt kunna påstå, att deras ditforslande utgjorde en af riksmötets förberedelser. Det gällde vid detta tillfälle för konungen att förmå ständerna till ett fortsatt beslutsamt uppträdande mot konung Sigismund, att rycka dem undan alla anfäktelser af krigsleda, hvartill annars åtskilliga tecken försports; och liksom han i de citerade brefven till främmande furstar åberopade Peder Erikssons stämplingar som bevis på jesuitkonungens verkliga afsikter, så ville han också ställa fram de afslöjade papisterna för ständernas ögon — såsom en lefvande maning till energisk aktion mot Polen. Sammanhanget uppenbaras tydligt nog i konungens propositioner till ständerna,

^{*} Det är visserligen också möjligt att domens afkunnande, icke blott dess bekräftande, öfverläts åt de 1606 i Örebro sammanträdande ständerna.

² Att man med den förre anställt förhör utöfver de protokollerade framgång af konungens bref t. Hans Eriksson (ståth. på Kalmar) af 6 jan. 1606 (Riksregister.), där han beordrar förhör med en präst på Öland, som under Laurentius' vistelse i Kalmar haft vissa förgrifliga utlåtelse om kriget. Konungen säger sig hafva ertappat »een skelm, een papist, kaller sigh M. Lars Borlangium, den där i höstes kom in ifrån Dantzic och först dijt till Calmar, uthsänd på alt skälmerij af Poland...»

³ Tänkese del under angifven dag i Riksregistr. »... Till det ellofte skole de tilsäye Stadthållerne, att de låthe före de tree papister, Romanum, Borlangium och Carolum Nicolai, som der på slottet anhåldne ähre, wäl förwarade åt Örebro, doch särskilt, att den eene ey wet af den andre eller får tale wid den andre.»

där han i samma andedrag begär ett kraftigt understöd i kriget mot Polen och en sträng räfst med alla papistiska förrädare. Det är också säkert, att ständerna satte sig till doms öfver dem, som konungen utpekade, och man måste antaga, att Peder Eriksson och hans stallbröder i hvarje fall äro de märkligaste af dessa.^{*} Men om anklagelsens formulering, om rättegångens förlopp, om domens lydelse lämna de bevarade riksdagsakterna icke den minsta upplysning; det kan sålunda ej afgöras, om domen öfver Peder Eriksson betraktades såsom redan fälld och endast bekräftades af ständerna eller om hans sak togs upp till fullständigt ny behandling. Hur därmed än må förhålla sig, har man ingen anledning att misstro traditionen om hans afrättning i Örebro, så mycket hellre som man torde hafva att till honom hänföra en anteckning i grefve Abraham Brahes tidebok:² »1606 D. 26 april blef then Pa[pi]sten rättat.» Därmed skulle man sålunda äga ännu ett säkert datum, det sista, i hans för öfrigt så dunkla biografi.

* * *

Det material, som ofvan användts för teckningen af Peder Erikssons öden, är sporadiskt och ensidigt, och man saknar ännu möjlighet att konfrontera det med de uppgifter, som kunna finnas i polska och jesuitiska arkiv. Vid en återblick på den kritiska perioden i hans lif, åren 1604—05, äger man dock åtskilliga nya faktiska hållpunkter, och man torde därför kunna våga en hypotes, som visserligen måste blifva bland de osäkraste, om hans motiv för sitt handlingssätt. Traditionen om hans mordförsök mot konungen är i hvarje fall afslöjad som ett sent påfund af en opålitlig historiker, men hans papistiska trosbekännelse är höjd öfver hvarje tvifvel. Om hans bevekelsegrunder vid inträdet i svensk tjänst sväfvat man i djup okunnighet, men man torde tills vidare böra afböja hvarje antagande om hemliga instruktioner från polsk-jesuitisk sida. Då han sedermera från sina öfversättningsarbeten i kansliet sändes ut som konungens budbärare till kristenhetens främste potentat, var ombytet förmodligen alldeles efter hans sinne — blott att han icke var nöjd med den anspråkslösa rollen af brefdragare (och eventuellt spion),

^{*} Se angående rättegången *R. Kjellén*, Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia (Upsala 1895), s. 76 ff.

² [*S. Loenbom*:] Svenska Archivum II (Stockholm 1768), s. 40. Jfr Palmsk. saml. n:r 189 i Upsala Univ. Bibl.

utan hade större planer i hufvudet. Samvaron med den storpolitiske kannstöparen Oswald Grabow underbläste säkert hans lust att komma med i det hemliga intrigspel, som han menade sig se afslöjadt; hvarför skulle han icke rent af vara korad till ett redskap för stiftande af fred i nordn — han, som dock skaffat sig förbindelser både i Stockholm och Krakau, i Prag och Rom? Det är långt ifrån omöjligt, att hans besök i Polen företogs i god tro, men under förhandlingarna i den polske jesuitaterns kammar behöll han säkerligen icke alltid i minnet, att han var den svenske konungens edsvurne tjänare; det hade förmodligen varit honom själf omöjligt att utreda, hur långt han följde sin plikt som sådan och hur långt han förtrodde sig åt en trosförvant, i hvad mån han uppträdde som svensk kunskapare och i hvad mån han gjorde den jesuitiska diplomatin väntjänster — på samma sätt som i hans dogmatiska föreställningar den romerska kyrkans system upplät plats för Calvins predestinationslära! Det är långt ifrån otroligt, att parter Bartsch verkligen fällt orden »cognovimus illum esse exploratorem» och att Peder Eriksson i den jesuitiska kretsen aldrig blef erkänd som en sannskyldig martyr; det är å andra sidan högst antagligt, att Karl IX misstänkte sin otrogne tjänare för värre förbrytelser, än han begått. I alla tider påträffar man denna typ af äfventyrare, som säljer sina tjänster åt två fientliga läger, men knappast har någon öfvertygelse att sätta på spel; att yrket har sina farligheter, skulle sålunda bevisas äfven af Peder Erikssons historia, liksom det till öfverflöd framgår af beryktade exempel från våra dagars Ryssland. Sitt stora historiska intresse äger emellertid förfarandet mot Peder Eriksson från en annan synpunkt, såsom ett led i Karl IX:s påtryckningspolitik gent emot sina knotande och krigsledda undersåtar i den kris, som följde på slaget vid Kirkholm; men ytterligare betraktelser däröfver skulle föra alltför vida och fordra ett rikare bevismaterial.

Göteborgssläkter från 1600-talet

1. von Ackern

En uppställning af den efter all sannolikhet utslocknade göteborgssläkten *von Ackern* har redan förekommit i Wilh. Berghs *Samlingar till Göteborgs historia*. Men denna uppställning, hufvudsakligen grundad på Kristine kyrkas böcker, behöfver, såsom den högt förtjänste samlaren själf betonat, både kompletteras och rättas. Ty dels äro de nämnda kyrkoböckerna ej fullständiga — dopboken före 1655 felas, andra brister att förtiga — och dels tillhörde flera af släktens medlemmar, äfven under dess egentliga göteborgstid, ej Kristine församling. Då mångfaldiga upplysningar i ämnet emellertid påträffas i andra urkunder, har det synt mig lockande att söka rekonstruera släktledningen, härvid skiljande på de namn, hvilkas platser i genealogien kunna styrkas, och dem, som i detta afseende synas osäkra. Dels i och för nämnda bestyrkande, dels till karakteriserande af tider och personer hafva släkttabellerna försetts med noter.

Att släkten från Nederländerna till Göteborg inflyttat, låter sig lika bestämdt påvisa, som att namnet först varit *van Ackern*. Själfva ursprunget är dock troligtvis tyskt — möjligen judiskt, efter en i Göteborgs Allehanda år 1774 N:o 44 antydd tradition.

Svårigheterna med släktens undersökning börja redan vid ingången, så att säga. Det är nämligen ej möjligt att med säkerhet bestämma sambandet mella fyra under Göteborgs äldsta tid i Sverige förekommande individer med namnet von Ackern. Dessa fyra äro följande:

Presidenten Rudghier v. A., som lefde och dog i Göteborg och i dess häfder på mångfaldigt sätt omtalas;

Pieter Jan v. Acken (sic), i Kristine kyrkoböcker upptagen såsom ^{25/5} 1625 gift med *Trine Frantzes* — den enda förefintliga anteckning om någon af dessa makar;

Jakob v. A. (den äldre, »räteneraren», som han i Göteborgs borgarlängd för 1639 kallas), upptagen i stadens mantalslängder för åren 1637, 1639 och 1640 såsom ensam, i mantalslängden för

år 1641 såsom ägande ett hushåll på tre personer, men i 1646 års ej längre förekommande;

»Mössmakaren Jakob v. A. från Antwerpen», i *Stockholms* tyska församlings böcker angifven såsom den $^{24}/_3$ 1652 gift med *Anna Bussen*, dotter af sal. Niklas Bussen, »löjtnant i Holstein». (Alldeles omöjligt är ju ej, att ränteneraren Jakob i Göteborg kan hafva blifvit mössmakaren Jakob i Stockholm.)

Utan att vidare sysselsätta oss med de tre sistnämnda, skola vi här till en början endast följa presidenten Rudghier v. A:s afkomlingar, så vidt som dessa låta sig med någon tillförlitlighet bestämma, för att sedan med några ord omnämna vissa yngre mera osäkra medlemmar af släkten.

Vid källhänvisningar betecknas i det följande Kristine kyrkas böcker med *Kr.* och i Göteborgs rådhusarkiv förvarade suppliker, bouppteckningar och dylikt med *Råd.*

Tabell I.

Rudghier (Rogier, Rosier) van Ackern, begrafd $^{17}/_8$ 1646. Handlande borgare i Göteborg, dit han vid stadens grundläggning från Holland inflyttat. President i stadsregeringen (borgmästare) 1625—1639 a). Var 1633 en af Kristine kyrkas föreståndare. Gift med *Justina* b), begrafd $^{13}/_4$ 1664.

Barn (c).

1. *Gustaf* (d), se Tab. II.
2. *Dotter* (e), begrafd $^{29}/_1$ 1626.
3. *Jakob* (f); född 1627, † $^{7}/_7$ 1691. Stadsbokhållare i Göteborg omkr. 1647, rådsförvant darsammastädes 1671 under bibehållande af bokhållaretjänsten. Var tillika en betydande köp- och handelsman.
- G. m. *Anna Werle* (g) i hennes första gifte, † 1708.
4. *Dotter* (e) begr. $^{11}/_2$ 1631.
5. *Barn* (e) » $^{18}/_3$ 1632.
6. *Barn* (e) » $^{17}/_6$ 1633.
7. *Barn* (e) » $^{28}/_{11}$ 1634.
8. *Frantz* (h), se Tab. IV.
9. *Justina* (e), f. 1640, begrafd $^{22}/_{11}$ 1670, g. 1660 med barberaren *Jurgen Schwarzkopf*, begrafd $^{22}/_5$ 1675.
10. *Anna Maria* (e), f. 1643, † $^{20}/_9$ 1675, g. 1670 med doctor medicinæ, sedermera rådsförvanten *Olaus Östring*, begrafd $^{25}/_5$ 1682.

a) Ådrog sig regeringens onåd genom underlåtenheten att bebygga samtliga sina i staden innehafvande tomter, oaktadt ett dylikt bebyggande i en kungl. förordning föreskrifvits; fränkandes på denna

grund tomterna, ådömdes böter och removerades från presidentämbetet.

b) Skref sig själf Justina von Ackern, hvaraf man ej kan sluta till hennes eget släktnamn.

c) I en år 1640 till regeringen insänd supplik uppgifver Rudghier v. A., att alla hans barn voro födda i Göteborg.

d) I Göteborgs underrätts protokoll kallas han herr Rudghier v. A:s son.

e) Se *Kr.*

f) I en landshöfdingens skrifvelse till Kungl. Maj:t uppgifves han vara Gustaf v. A:s broder. Då år 1677 ett presidentämbete i staden vardt ledigt, fick Jakob von A. fullmakt att vara president i den afgångnes ställe, men erhöll dock ej själfva ämbetet, alldenstund en annan redan fått skriftlig förtröstning därpå.

g) Se *Kr.* Sannolikt dotter af presidenten Michael Werle och sedermera omgift med öfverinspektoren Hieronimus Gripenstedt. Hennes släkt kallas i Adelsn ättartaflor Wernle.

h) Att han var Rudghier v. A:s son, framgår af hans barns arfsanspråk. Äfven tyder en sons namn (Roserus) härpå.

Tab. II.

Gustaf, son af Rudghier, Tab. I, handelsman i Göteborg, f. 1623, begrafd $7/3$ 1697. (a) G. m. *Adelheid (Altje) Amman* (b) begrafd $11/5$ 1680, dotter af Albrecht Amman och Hilke Wilms.

Barn.

1. *Hilleka* (Hilke) (b), f. 1651, begrafd $11/6$ 1711, g. 1:0 1674 m. *Lorens Goess*, † 1675, 2:0 m. *Hindrik Wagenfelt*, kapten på tulljakten i hans andra gifte, † 1719.

2. *Albrecht* (c), f. omkr. 1652., begrafd $10/2$ 1707. Biträdde i fjorton år farbrodern, stadsbokhållaren, vardt sedermera själf stadsbokhållare och slutligen 1705 rådman i Göteborg. Ogift.

3. *Maria* (d), begrafd $2/2$ 1702. Ogift.

4. *Dotter* (b) begrafd $29/9$ 1662.

5. *Dorothea* (e), f. 1659, † $17/1$ 1717, g. 1698 m. rådsförvanten Friedrich Krantz i hans andra gifte.

6. *Rosier* (b), f. 1661, begrafd $3/5$ 1663.

7. *Roserus (Rosier)* (b), se Tab. III.

8. *Son* (b), begrafd $5/2$ 1667.

9. *Jakob* (f), begrafd $23/5$ 1706, magister, etices et historiarum lector vid Göteborgs gymnasium. Ogift.

a) Var enl. dotterns likpredikan alltifrån hustruns död belastad med sjuklighet och måste uthärda de tolf sista åren till sängs.

b) Se *Kr.*

c) Var enl. W. Bergs *samlingar* svåger med kapten Hinrich Wagenfelt.

Då landshöfdingen i länet, amiralen baron Sjöblad sökte hindra hans val till rådman genom att hos Kungl. Maj:t bland annat förebibringa den »diet», han alla dagar höll på stadskällaren, anförde magistraten till hans försvar följande:

»Om von Ackerns alla dagar så kallade diet, hvaruti hans excellence provocerar hela stadens och magistratens vittnesmål, så kunna vi för våra personer om honom i sanning säga och betyga, att vi aldrig hvarken bittida eller sent hafva sett honom af någon diet eller plägning öfverlastad, utan fast mera kunna betyga, att han i alla tider, så länge vi som nu öfverlefva hafva känt honom, hafva befunnit hos honom i alla tillfällen en berömlig nykterhet och beskedlighet. Om nu han, som är en ensam och med giftermål eller hushållning oförsörjd man, vid aftonstunderna till recreation har besökt en redlig man och sin vän, som idkar den näring af en källarmästare i staden, till att förnöta en stund uti en plausibel diskurs med en och annan sin vän utan någon synnerlig förtäring eller depense, det lärar intet kunna räknas för någon last, särdeles som det är skedt utan att sätta något tillbaka af sin ämbetsplikt eller att söla sig i någon omättlig eller otidig öfverlast och utan Guds förtörnelse.»

d) Se *Kr. Enl. Råd.* förordnades 1697 förmyndare för jungfru Maria v. Ackern, »sal. Gustaf v. Ackerns dotter.»

e) Enligt likpredikningen, hvari äfven uppgifves, att hon i maj 1715 började besväras af en svullnad i halsen, Steatoma Schirrhoides, som allt mer och mer tilltog. Visserligen sökte hon däremot all mänsklig hjälp, ja till och med Collegii medicorum i Stockholm, men ingen behandling, inga medikamenter visade sig verksamma, utan hon afled efter långa och svåra lidanden.

f) Uppgifves i *Råd.* såsom Albrecht v. A:s broder. Han var *blind* sedan sitt andra år, och enligt biskop Carlbergs (af Cederbourg anförda) rekommendation till Kungl. Maj:t en höglärd, gudfruktig och skicklig man, kapabel att till ungdomens nytta och uppbyggelse förestå ett lektorat vid gymnasium. Dock borde han hellre erhålla ett sådant, som enkannerligen kräfde minne, judicium och förstånd, hvilket ämbete han ock säkerligen genom Guds nåd så väl skulle förrätta som någon med seende ögon. Också hade biskopen utan betänkande i vissa studier åt honom anförtrott sin egen sons information.

Tab. III.

Roserus, son af Gustaf, Tab. II (a), f. 1665, † ²⁴/₅ 1695, studerade i Rostock 1674 och i Lund 1685, kyrkoherde i Varberg 1689, g. m. *Johanna Brun.*

Barn.

En son.

a) Födelseåret är enl. *Kr.* Öfriga uppgifter efter Skarstedt, *Göteborgs stifts herdaminne.* Enl. konsistoriets bref till Kungl. Maj:t var

han af goda gåfvor, kvaliteter och skicklighet samt hade under några år med predikande uppvaktat i generalguvernörens grefve von Aschebergs »hof».

Tab. IV.

Frantz (a), son af Rudghier, Tab. I, Göteborgs stads tjäruhofsinspektor. Var död 1710. Var 1659 (b) g. m. *Annika Börjesdotter*, dotter af Börje Bengtsson (c).

Barn.

1. *Börje* (d). Skeppare och därtill sedan 1692 borgare i Göteborg. Var död 1717. Sannolikt ögift.
2. *Annika* (e) g. m. å annan ort bosatte fältskären Lorens Brehmer.
3. *Roserus* (f), se Tab. V.

a) Tillhörde såsom bosatt utanför Göteborg ej Kristine församling. Hade stadens värdshus eller härbärge vid Stigberget på arrende, hvilket han dock år 1692 måste för ålderdoms skull lämna.

b) Se *Kr.*

c) Enl. *Råd.*

d) Hans mor var enl. *Råd.* sal. mad. Annika Börjesdotter.

e) Enl. *Råd.* var en Annika v. A. g. m. Lorens Brehmer, vidare en Frantz v. A:s dotterdotter g. m. magister Sven Fridelius och denne g. m. Birgitta Brehmer.

f) Anmälde sig vid en bouppteckning på framl. Frantz v. Ackerns arfvingars vägnar. Hans hustru omnämnes såsom Börje v. A:s svägerska (allt enl. *Råd.*).

Tab. V.

Roserus, son af Frantz, Tab. IV, † 1718. Skeppare och sedan 1685 tillika borgare i Göteborg. Efter inrättandet af örlogsstationen därstädes förordnades han till löjtnant vid amiralitetet. Deltog först år 1701 såsom förhyrd styrman i expeditionen till Archangel, sedan 1705, under kommandören Psilanders befäl, i skeppet Ölands ärorika strid mot engelska flottan och skadades vid detta tillfälle af ett nedfallande rå. Ansågs fyra veckor senare hafva såsom vakthafvande varit försumlig och därigenom vållande till nämnda skepps strandning. På grund däraf dömdes han till lifvets förlust men förskönades med fängelse vid vatten och bröd. Kallas 1713 amiralitetskapten (a). G. m. *Maria Magdalena de Candell* (d), sedermera omgift med regementskommissarien Hieronimus Lampert, † 1732.

Barn (c).

1. *Frans Jakob*, se Tab. VI.
2. *Karl Hindrik*, se Tab. VII.

3. *Anna Katarina*, f. 1693.
4. *Sofia Magdalena*, f. 1695, g. m. postmästaren i Vasa, *Auriin* (d).
5. *Charlotta Margareta*, f. 1699, klosterjungfru i Rouen i Frankrike (e).
6. *Kristina Elisabeth*, g. omkring 1636 med *Johan Henrik Wijkmans*, borgmästare i Brahestad, därefter häradshöfding i Savolaks, riksdagsfullmäktig vid flera riksdagar, slutligen beträdd med riksförärdiska stämplingar, på hvilken grund han dömdes till döden och afrättades $\frac{7}{9}$ 1751. Samtidigt dömdes hustrun, därför att hon framskaffat bref till ryska ministern i Stockholm Simolin och gått denne till handa, till sex månaders fängelse, hvilket straff hon utstod i Uppsala slottshäkte, hvarefter hon med fångskjuts förpassades till Göteborg, där hon skulle hållas under polisuppsikt (f).

a) Enl. Bergs *samlingar* och Arnold Munthe *Svenska sjöhjältar*. Begärde enl. Berg den $\frac{18}{9}$ 1717 att för sin ålderdoms skull få komma in på hospitalet. Huruvida denna begäran beviljades, uppgifves ej, endast att Roserus v. Ackerns änka den $\frac{3}{5}$ 1718 klageligen tillkännagaf, huruledes hennes man föregående söndags eftermiddag omkommit i Gamlestadsån.

b) *Rådih.*

c) Angifvas såväl i *Rådih.* som Klerckerska saml. i Kungl. biblioteket.

d) Se *Förteckning öfver postmästare i Sverige och Finland af Kugelberg*.

e) Klerckerska samlingen.

f) C. G. Malmström anser Wijkmans brott uppenbart; de skäl åter, hvarpå hustrun dömdes, synas honom ej fullt bevisande. I afseende på hennes vistelse i Göteborg innehåller en i Riksarkivets biografiska saml. förvarad skrifvelse från landshöfdingen på platsen några närmare upplysningar. Hon låg öfver honom, heter det häruti, med sin begäran att få resa till Stockholm, då hon af kronan ej åtnjöt något understöd, och stadens innevånare tröttnat på att bispringa henne med lifsuppehälle och andra förnödenheter. Med anledning af denna hennes »uselhet» rekommenderade landshöfdingen äfven nämnda underdåniga begäran så mycket hellre till Kungl. Maj:ts nådiga behjärtande, som hon under sitt vistande i staden fört en gudfruktig och ärbarandel.

Tab. VI.

Frans Jakob, son af Roserus, Tab. V. Vardt efter tvååriga sjöresor 1712 löjtnant och sedermera år 1717 kapten vid amiralitetet i Karlskrona. Deltog 1719 i »ambosaden» på Löfön (i åländska skärgården). Reste år 1726 efter erhållen (obestämd) permission till Ryssland, efter egen uppgift för att bese ryska örlogsflottan, efter annan uppgift trädde han i rysk tjänst. I hvarje fall fann han sig vid återkomsten år 1732 utesluten ur rullorna, men restituerades och lefde

ännu 1739. G. $\frac{3}{8}$ 1735 m. Sara, f. 1693, begrafd $\frac{18}{5}$ 1738, förut gift med löjtnanten Barclay (a).

Dotter.

Anna Sofia, † 1766 i Finland, g. 1744 med *Johan Clemens Flo-din*, handelsbetjänt 1738, rustmästare vid lifgardet 1739, sergeant vid Hamiltons regemente i Malmö 1743, fältväbel 1750, afsked med pension 1773 † 1789.

a) Hade år 1717 under äktenskapslöfte aflat barn med fru Sara Barclay, som då ansåg sig vara änka efter den som det troddes i ryska fångenskapen samma år afiidne löjtnanten Barclay. Då v. A. emellertid ej fullgjorde detta sitt äktenskapslöfte, stämde han åtta år därefter af fru B. inför öfveramiralsrätten i Karlskrona, hvarvid han icke allenast erkände löftet utan äfven förklarade sig mycket »ömsinnig» såväl om moderns som särdeles om barnets upprättelse. Han hade heller intet annat emot äktenskapet att invända än en honom af den anledning påkommen samvetsskrupel, att Saras man ingalunda varit död år 1717, då v. A. inlät sig i äktenskapshandel och löfte med henne, utan, efter hvad det senare befunnits, lefvat ända till år 1720. Öfveramiralsrätten, som fullkomligen upptagit alla de omständigheter, hvilka efter åtskilliga vittnens utsagor och andra bidragande skäl bekräftat löjtnant Barclays förut angifna fränfälle, höll på goda grunder betänkligt att vanfrejda Sara Barclay med lägersmålsböter under kyrkoplikt utan pröfvade i stället rättvist, att kaptenlöjtnanten v. Ackerns föregifna samvetsskrupel, tvärtemot hans betygade ömsinhet om Sara B. och hennes upprättelse, ej borde fria honom från fullgörandet af sin plikt. Skulle han det oaktadt undandraga sig vigseln, så erkände rätten Sara B. ändock för v. A:s hustru och hennes aflade barn för »adelkonubarn».

v. A. undandrog sig emellertid alltjämt vigseln, ej allenast under den sexåriga vistelsen i Ryssland utan äfven några år efter hemkomsten, ända till dess att denna, enligt Skeppsholmens församling i Stockholm kyrkobok, där slutligen under ofvan uppgifna datum ägde rum.

Fru Sara von Ackern begrofs i Norrköping enl. denna stads kyrkobok.

Tab. VII.

Karl Henrik, son af Roserus, Tab. V, född år 1700 eller 1701. Gjorde år 1714 sin första sjöresa »för gosse» med kaparen »Höken» från Stockholm, som under två månaders kryssning tog tre priser. För därefter 1715—1718 med engelska fartyg, bland annat till Västindien, men vardt vid återkomsten till Cork i Irland pressad till engelsk örlogstjänst. Deltog härunder den 31 juli 1718 i en 14 timmars sjöstrid utanför »Saragusa» (Syrakusa), där engelska flottan vann en stor seger öfver den spanska, samt följande tiden allt intill 1720 uti åtskilliga belägringar, bombarderingar och andra sjöstrider. För

därefter som matros till kofferdis, först med holländare och sedan med fransoserna, hvarunder han 1722 vid S:t Thomas slogs med en engelsk sjöröfvare på 16 kanoner. Kofferdisten förlorade 11 man, men röfwaren måste vika efter att hafva mist sin stora stång. Vid detta tillfälle avancerade han till konstapel. År 1723 tog han, nu som styrman, åter hyra på ett holländskt fartyg och kom följande år efter nio års frånvaro åter till Sverige, hvarefter han, först som styrman och från 1727 som kapten, så godt som uteslutande seglade med Stockholmsskepp, mest på Frankrike, Portugal och medelhafshamnar. År 1734, då han förde ett fregattskepp på 12 kanoner, vardt han utanför Tanger angripen af 2:ne salatiniska galioter, som han dock efter en half timmas kanonering med kulor och skrot nödgade att vika. Natten mellan den 9 och 10 januari påföljande år hade han den stora olyckan att under en förskräcklig storm mista sitt skepp utanför Texel på holländska kusten. Hela besättningen och en passagerare drunknade, han ensam räddades af en lotsbåt, sedan han i vattnet under 9 timmar hållit sig fast vid vraket. Hans redare anförtrorde honom dock ett nytt skepp, hvarmed han fortsatte sina färder, liksom förut understundom utsträckande dessa till Alexandria och Smyrna. Från denna senare ort bragte han år 1742 de första kamelhårsbockarna till Sverige. År 1746, efter trettiotvå års tjänst, afslutade han sina sjöresor och vardt två år därefter antagen till ombudsman vid det då inrättade sjömanshuset i Stockholm samt förlänades den 15 december 1758 direktörs karaktär med lika heder som assessorerna i de kungl. kollegierna (a), † 1782. G. ²¹/₁₀ 1748 m. *Maria Margareta Böcker* f. 1728, † ⁷/₁₀ 1759.

Barn (b).

1. *Karl Henrik*, f. ⁸/₈ 1749, 1777 häradshöfding, 1794 ledamot af konungens högsta domstol och 1813 justitieborgmästare i Norrköping, afsked 1824, riddare af nordstjärneorden, † ⁹/₉ 1832 ogift (c).

2. *Maria Margareta*, f. 1750, † ³²/₂ 1823, g. ⁴/₁₁ 1773 m. öfverstelöjtnanten *Paul Johan Bethun*, f. ²⁰/₉ 1725, † ⁸/₈ 1783 (b).

3. *Agneta Lovisa*, f. 1753, g. 1781 m. häradshöfding *Lars Nicolaus Wadström* (i hans 3:dje gifte), † 1794 (b, c).

- a) Efter hans i Riksarkivet förvarade meritförteckning.
- b) Enl. Klerckerska saml. i kungl. bibl.
- c) Norrköpings S:t Olai församlings böcker.

* * *

Af de inledningsvis omnämnda *yngre* släktmedlemmar eller de under namnet förekommande individer, som ej låta bestämdt inordna sig i någon från Rudghier utgående släktgrupp, märkes till en början *Johan von Ackern*, hvars afkomlingar i *Rådsk.* ej upptagas såsom Jakobs och Albrechts arfvingar. Möjligt är, att denne Johan varit en son till Pieter Jan och Trine Frantzes.

Hans egen gren kan i alla händelser till dess båda första led på följande sätt uppställas:

Johan(nes) (a), f. 1628, innehafvare af apoteket *Strutsen* i Göteborg, begrafd $7/5$ 1672 (b), g. $29/8$ 1652 m. *Anna Offerman* i hennes första gifte, f. 1636, begrafd $14/8$ 1681.

Barn.

1. *Barn* (a) begr. $13/6$ 1653.
2. *Son* (a) » $9/1$ 1656.
3. *Barn* (a) » $29/6$ 1661.
4. *Dotter* (a) » $27/7$ 1666.
5. *Son* (a) » $17/12$ 1667.
6. *Dotter* (a), f. 1664, begr. $20/12$ 1674.
7. *Johan* (d), apotekare i Stralsund, lefde ännu 1716.
8. *Rebecka* (d), † 1715, g. 1653 med apotekaren i Stockholm *Lorenz Berentz*.

a) Se *Kr.*

b) Enl. Ahlberg, *Svenska farmaciens historia*, anlades apoteket *Strutsen* (sedermera *Stjärnan* och nu *Kronan*) af Johannes von Ackern, som därpå erhöill privilegium den $4/5$ 1652. (Nämnda författare rättar sammanhang härmed den af Sacklén meddelade uppgiften, att den första innehafvaren af detta apotek skulle hetat *Jakob v. Ackern*.)

c) Omgift 1:o 1674 m. Paul Rüdinger, med hvilken hon hade dottern Maria (g. m. handelsmannen i Göteborg Jakob de Bosch) och 2:o 1676 m. apotekare Neresius, hvardera gången samtidigt på mannen öfverlåtande det nämnda apoteket.

d) I Rebecka von Ackerns bouppteckning (uti *Stockholms rådhusarkiv*) omnämnes såsom arfvingar 1:o brodern, apotekaren i Stralsund *Johan v. Ackern* och 2:o halfsystem, hustru Maria Ryding (Rüdinger), g. m. handelsmannen i Göteborg herr Jakob Bosch.

En annan yngre släktledning, möjligen en indirekt fortsättning af den föregående, är följande.

Anders Johan v. Ackern (a), född $24/6$ 1743, volontär vid Cronhjelm's regemente i Pommern 1766, transporterad till Lifgardet 1767, sergeant vid Skaraborgs regemente 1779, fältväbel 1782, fanjunkare 1809, afsked med pension 1815, † 1816, g. $30/6$ 1780 m. *Anna Laurentia Aurell* (b), f. 1732.

Son.

Karl Fredrik (c), f. $16/6$ 1781.

a) Klerckerska saml. i K. B.

b) Örnberg, Sv. Ättartal D. 8, s. 93.

c) Hvalstads församl:s kyrkobok.

Vidare omförmäles (i Klerckerska saml.):

Christian von Ackern, fältskär, † 9/6 1731, g. m. *Elisabetta Nyman*, barnlösa,

samt (i Bergs saml.) *Maria Katarina v. A.*, f. 1725 »som blef katolik».

Slutligen kan nämnas, att i Riksarkivets biografiska samling finnes en odaterad ansökan af *Hans von Ackern* att åtnjuta tionde af en socken i Helsingland.

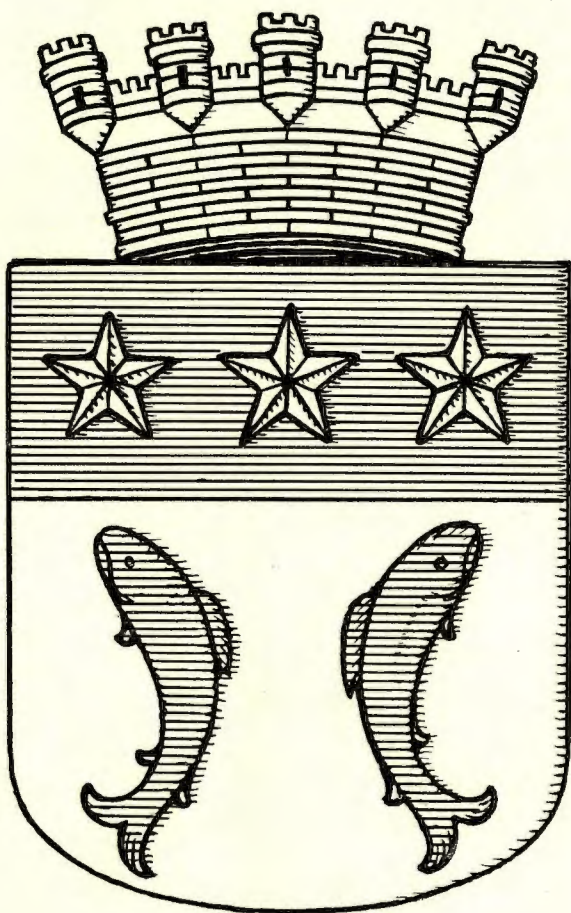
H. F.

Våra yngsta stadsvapen

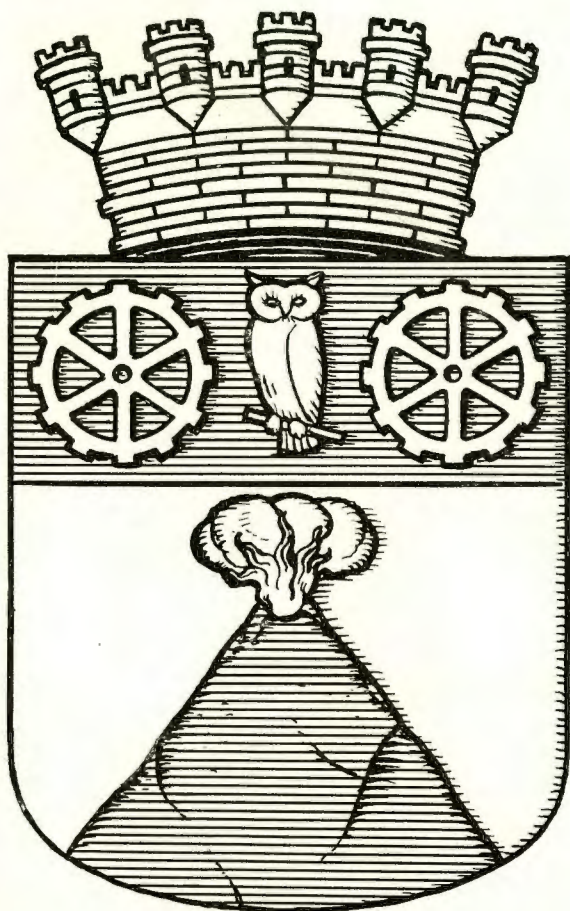
Enligt en obestyrkt tradition skall *Lysekil*, då ännu blott ett fiskläge, i äldre tider använt ett sigill med en stjärna, hvilket syftat antingen på ortens eget namn eller på grundläggarens amiral Strömstjernas. För omkring femton år sedan upprättade dåvarande köpingens ordningsman ett förslag till vapen innehållande en gyllene delfin i blått fält. Detta godkändes af köpingens styrelse, men något sigill med detta vapen blef ej förfärdigadt och det blef icke föremål för någon vidare officiell behandling. Det lär emellertid som köpingens symbol finnas innebrändt i ett fönster i Göteborgs museum. *Lysekil* blef stad den 6 juli 1900, men vapenfrågan hvilade till på sommaren 1904. Efter skriftväxling med borgmästaren A. Sandberg föreslog riksheraldikern, att stadens vapen skulle utgöras af: en sköld af silfver med två blå fiskar, däröfver en blå chef med trenne silfverstjerner. Detta vapen gillades af stadsfullmäktige samt fastställdes den 25 maj 1905 af Konungen.

Tidaholm erhöll stadsprivilegium 1909 och redan samma år satte sig stadsfullmäktiges ordförande och riksheraldikern i förbindelse med hvarandra angående uppgörande af förslag till vapen. Stadens vederbörande önskade att det skulle innehålla dels en ur von Essenska vapnet hämtad uggla, — en tacksamhetsåtgärd mot Tidaholms grundläggare friherre H. H. von Essen — dels symboler för Tidaholms bruk och Vulkans tändsticksfabrik. Det mötte åtskilliga svårigheter att tillmötesgå dessa önskningar på ett heraldisk tillfredsställande sätt, men slutligen ansågs följande vapen lyckligt lösa frågan: en sköld af silfver, däruti ett blått eldsprutande berg, häröfver en blå chef med en uggla mellan två kuggjul, allt af silfver. Detta godtogs af stadsfullmäktige vid sammanträde den 1 mars 1910 och fastställdes af Konungen den 15 jul s. å.

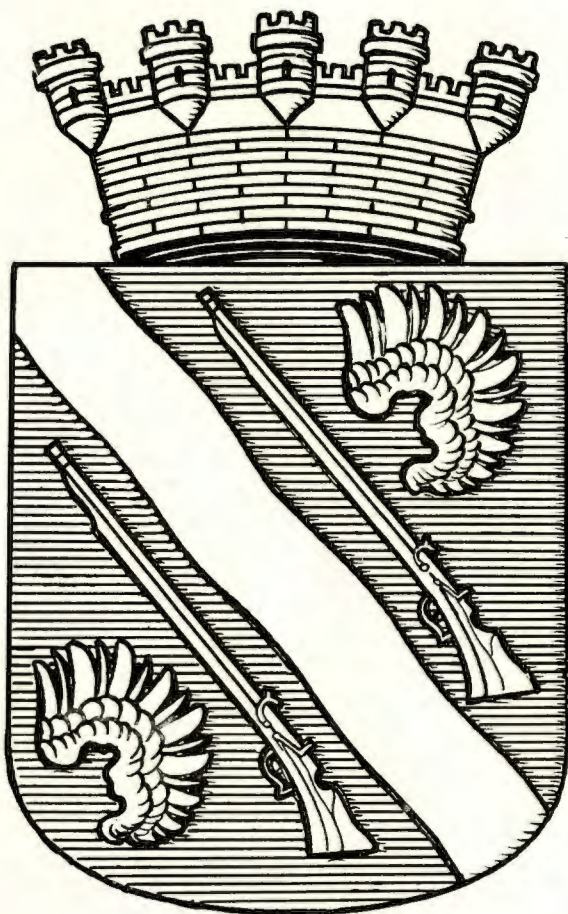
Vid uppgörande af förslag till vapen för *Huskvarna* — ett industrisamhälle vid ett vattendrag — låg det nära till hands att

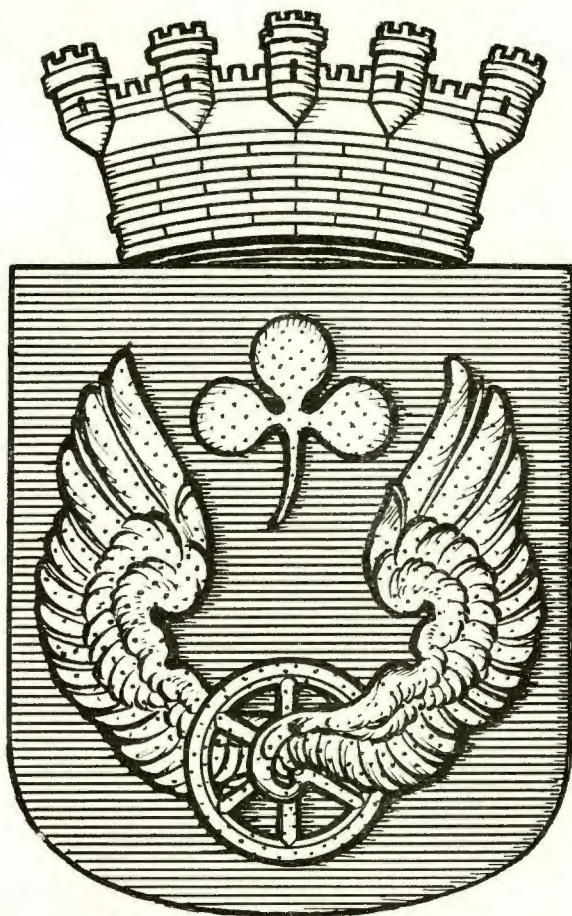
LYSEKILS VAPEN.

TIDAHOLMS VAPEN.

HUSKVARNA VAPEN.

ESLÖFS VAPEN.

en ström och någon symbol för industrin borde komma till användning och då ett pipborrverk, snart utveckladt till fullständigt gevärsfaktori, var Huskvarnas första och därefter ständiga industri, var själfvallet en gammaldags musköt den härför lämpligaste symbolen. I betraktande af det inflytande det Thamska namnet haft på samhällets utveckling ansågs skäl hugfästa detta genom att staden i sitt vapen upptog något föremål ur det Thamska. Resultatet blef altså: en blå sköld med en bandvis ställd ström åtföljd på hvardera sidan af en musköt och en vinge, allt af silfver. Detta vapen fastställdes af Konungen den 15 september 1911.

När det blef fråga om vapen för *Eslöf* önskade den unga stadens vederbörande att vapnet måtte innehålla »obruten ljunghmark hvarå en plog arbetar sig fram samt ett lokomotiv i bakgrunden». Af lätt förklarliga skäl kunde riksheraldikern ej tillmötesgå de uttalade önskningarne utan föreslog i stället som symbol för staden, hvilken så godt som uteslutande hade järnvägen och handeln med landtmannaprodukter att tacka för sin tillkomst: en blå sköld med ett vingadt hjul och däröfver ett klöfverblad, allt af guld. Detta vapen fastställdes af Konungen den 22 december 1911.

Adam Lewenhaupt.

Ett blad ur Margareta von Aschebergs lefnadshistoria.

Stadd på ämbetsresa från Stockholm till Skåne, hade den i utländsk krigstjänst väl renommerade, nyligen utnämnde öfversten Kjell Christopher Barnekow helt hastigt träffats af döden den 20 december anno 1700. Under årets lopp hade han ifrigt bedrifvit utrustningen af det regemente,¹ »Skånska Stånds- eller Prästdragonerna», som han enligt fördrag med kronan skulle uppsätta. Och det besvärliga arbetet därmed hade nu fortskridit så långt, att han vid hemkomsten till Skåne hoppades kunna »mottaga» det för att snarast möjligt kunna sluta sig till den segrande svenska hären på andra sidan Östersjön. Det dödsfall, som så tvärt afklippte den tappre krigarens bana i hans krafts bästa dagar, gaf anledning till flera förvirrande rykten. Än hviskades det om en duell eller om ett försåtligt mord, än påstods det, att han dött af blessyrer efter slaget vid Narva, där han likväl aldrig varit närvarande. Den verkliga dödsorsaken uppgifves dock i hans likpredikan ha varit en hetsig feber. Och detta synes till fullo bestrykt af tvenne skrivelser² från Malmö kansli, i hvilka om Barnekows dödliga fränfälle inberättas — »att han fallit uti en hetsig sjukdom som honom så hårdt angripit att han lifvet tillsätta måst — — — Hans Kongl. Maj:t till ej mera afsaknad än hans anhöriga till stor sorg. Hans fru hade fuller strax, då hon förnam hans opasslighet begifvit sig på vägen, men ej hunnit fram, förrän han var afliden». Det ligger något i det sista tillägget som tyder på att det stammar ur säker källa.

Barnekows här omnämnda fru, den frejdade Skåneguvernören Rutger von Aschebergs dotter, *Margareta von Ascheberg*, hade vid icke fyllda 20 år 1691 blifvit förenad med dåvarande ryttmästaren Barnekow i Malmö. Troligen hade bröllopet firats på stadens rådhus med för tiden öflig pomp och ståt. Ty den unge brudgummen med de vackra anorna kunde till sitt namn foga

¹ Icke att förväxla med nuvarande Skånska Dragonregementet.

² Till Rehnsköld och K. Defensionskommissionen, båda i Lunds landsarkiv, G. A. (guvernementsarkivet).

orden: »Herre till Rahlswik, Streije, Teschenhagen, Bültz, Widtsköfle, Ugerup, Örtöfta, Rosendal, Gammel-Kjöge och Öllestorp», och det var sålunda ett godt parti Aschebergs yngsta dotter gjorde. Detta efter två års förlofning under så goda auspicier ingångna äktenskap skulle blifva lika lyckligt som kort. Den unga frun hade därunder, utan att sky resans faror och besvärigheter, varit sin man följaktig till den utländska krigsskådeplats, där han så fördelaktigt utmärkt sig, att han genast vid hemkomsten af Carl XII hugnades med en öfverstefullmakt. Margareta Ascheberg — såsom hon rätt och slätt plägade skrifva sig — hade allt sedan sin tidigaste barndom varit förtrogen med krigets fasor. Hon visste hvad det ville säga att ha såväl fader och bröder som make dagligen i elden, och hon hade själf upplefvat en stads bombardering.

Orädd och rådig som en krigares dotter och hustru anstod, mottog hon nu på Widtsköfle, midt under tillrustningarna för sin makes väntade hemkomst och för den instundande julen, ilbudet om hans iråkade sjukdom. Utan att förlora tiden beställde hon om sitt hus och sina barn och satt inom kort i släden, som genom natt och dag, på delvis oländiga vägar, med ilfart förde henne genom den ännu i hennes barndom illa beryktade snapphanebygden vid blekingska gränsen upp till Kalmar. Vi veta icke om hon kom dagar eller timmar för sent. Alltnog hon hann icke fram. Hennes »käre herre» hade afsomnat, utan att hon fått mottaga hans sista ord och önskan.

I Kalmar dröjde hon jämt så länge som behöfdes för att provisoriskt ordna allt för sin makes jordiska kvarlevor.¹

Därefter begaf hon sig långsamt på hemfärden. Det var som om hon icke haft hjärta att midt i julens glada tid återse sina faderlösa barn i de nu med svart kläde öfverdragna sorge- rummen. Hon gjorde halt i Karlskrona för att söka tröst hos sin syster generalamiralen Wachtmeisters maka. Och här dikterade hon, ej fullt åtta dagar efter det beklagliga dödsfallet, följande bref² till kung Carl:

Stormechtigste, allernådigste konung!

Eders Kongl. Maj:t allerunderdånigst har iag ej obemerkt lemna kunnat huru som den högste guden genom sitt allwijsa Råd har tackts

¹ Hans slutliga högtidliga begrafning kom icke att äga rum förrän fullt åtta månader efter hans död, sedan den i Stockholm beställda praktfulla likkistan af koppar, öfverdragen med sammet, hunnit bli färdig.

² I R. A. Biographica. (Barnkowska papperen.)

genom den timmeliga döden att hädankalla Min Kiäre Man för detta Öfwersten nu hos Gud Evinnerlig Sahl. Kiell Christopher Barnekow under sin hembresa ifrån Stockholm huarest han varit att fullgiöra Sin allerunderdånigste Skyldighet och fullbordan af Eders Kongl. Maj:ts I Näder honom anförtrödda Commission att uprätta ett Regemente Dragouner, som af dee E. K. M:s trogne undersätare uti Skåhne, Hallands och Blekingen Sampt Småland och Östergjöthland af Ridderskapet och adelen jempte Prästerskapet och andra Ståndspersoner till att upsätta och Muntera påbudt och förordnat är, Sampt och med dhe Min Sahl. K. Man uti dess Capitulation Sig påtagit att anskaffa och Wärfwa till Samma Regementes Completerande, Så oförmodl: af falla måste i Callmar Stad, Sedan han Så der som på åthskillige Stellen Munstrat och behörige anstalter fogat till Samma Wärs fullgiörande, Som mig och mina Små Barn ingen Ringa Sorg och afsaknat förordsackat, och än Mehra, att E. K. M:s dienst och nådigste wählbehag igenom dett altför oförmodelige och för mig bedröfligaste dödsfallet af min Sahl. K. Man ej Kan winna dess Underdånna(!) fullbordan, som nogsampt och uthi een allerunderdånigst Zele till E. K. M:ts dienst war på tagit och af honom wälbegynnt, emedan han med Lif och Blod och all sin Wälfärd intet högre åstundade än dett Werkeligen fått wijsa. Men allernådigste Konung som Gud och Lyckan dett ej hafwer wehlat bevilliat, Så flyr iag bedröfwade Enkia aller underdånigst Under E. K. M-s höga Tron(!) att blifwa med Nåd ansed och Beskyddat för ett och annat åhtal som I detta måhl nu eller i frambtiden göras kan, dess uthan som iag allerbeklagligst af denna min Sahl. K. Mans affair ingen Communication haft ej heller till dato kunnat inhemptat, emedan iag än mehra bedröfligast må Klaga, ej wed dess dödliga afgång war tillstädes eller Snart sägandes wijsste af dess påkommande Svaghet, Skohlandes iag nu wed Inhemptandet af Slikt, ingen Minuth försumma E. K. M. allerunderdånigst wed handen gifwa om Sielfwa tillståndet, oeh huru wijda min Sahl. K. Man uthi den honom allernådigst ombetrodde Commission har avancerat, hafwandes iag Emel-lertijd tillskrifwit Öfwersteleutnanten Lilliehöök att han om Sielfwa Regementsaffairen till wijdare E. K. M-s allernådigste förordning sig må antaga och (underrättad) göra, emedan iag wärnlössa Enkia, nu wijdare mig där med ej befatta Kan, på dett E. K. M-s dienst I en eller annan måtto ej må bliva försummat eller efftersatt, Som iag I Wärlden ej högre åstundar än att wara

Stormechtigste Allernådigste Konung

Eders Kongl. Maj:ts

Aldra underdånigsta

troplichtia

undersätt

Carlsrona d. 27 Dec:

Ånno 1700.

M. Ascheberg

Een högt bedröfwad.

Den omtanke hon i detta bref visar för Kongl. Maj:ts och kronans väl är ett betecknande drag hos Aschebergs för hennes stränga plikttrohet och arbetsflit berömda dotter. På grund af

hvad hans omgifning berättat henne om hennes makes sista stunder, har hon intuitivt anat, att dennes sista bekymmer, jämte hennes och barnens framtid, framför allt hade gällt hans regemente. Hon är alltså genast betänkt på att öfverlämna bestyret därmed i en kompetent militärs händer, på det att intet uppskof i det viktiga arbetet må vållas af öfverstens fränfalle. Icke kan hon tänka sig något så oerhördt som att hon, en kvinna, skulle ha skyldighet att taga någon vidare befattning med denna militära angelägenhet.

På nyåret 1701 afsänder hon emellertid enligt löfte en rapport till konungen, hvori hon ingående gör reda för hvad hennes aflidne man hittills medhunnit i regementsaffären, samt upprepar att hon nu sändt alla de missiver och skrivelser som röra regementet till dess öfverstelöjtnant, som bör vara närmast att tillgodose dess intressen. Det är tydligt att hon därmed tror sig vara kvitt det hela. Men redan helt få dagar därefter, troligen upplyst om sitt misstag härutinnan, har hon insändt en supplik till guvernören i Skåne att hon i likhet med en del andra, »så af adel, ridderskap och prästerskap», må varda förskonad från att prestera dragoner mot erläggande af 200 dr. smt. per dragon, enär »mig förmedelst detta sorgliga tillfälle många vedervärdigheter möta.» Förmodligen inväntar hon svaret härpå med allt lugn, eftersom hon kunde stödja sig på paragraf 3 i Barnekovs¹ »Capitulation» angående regementets uppsättande, där det uttyckligen heter: »Om något dödligt påkommer öfversten uti varande värfning att det utlofvades för framtiden ej skulle lända hans barn och arfvingar till någon skada». Eller — har hon snarare sväfvat i okunnighet därom, efter som hon icke en enda gång åberopat sig på denna för henne så betydelsefulla punkt? Redan inom en månads förlopp har hon emellertid från kansliet mottagit det »widerliga» svar, som föranleder henne att uppsätta detta underdånigt bönfallande bref² till den unge hjältekonungen:

Stormäktigste konung!³

Eders Kongl. Maj:t för någon tid sedan fördristade jag mig i djupaste underdånighet att berätta huru såsom min sal. käre man den allernädigste gifna befallning om ett regementes uppsättande fullföljt, och att jag i lika måtto till h. öfverstelöjtnanten Lilliehök öfverlevererat alla de skrifter och missiver som regementet angick, så jag icke det ringaste där utaf mer hos mig hafver, och därjämte i underdånighet nu vidare nödgas Eders Kongliga Majestät tillkännagifva det jag så

¹ I R. A. Öfverstars och generalers bref.

² I R. A. Biographica. (Barnekowska papperh.)

³ Modifierad stafning.

oförmödligen har måst förnimma utaf E. K. M-s allernådigaste skrifvelse af Lais d. 30. januari till Herr Öfverste Buchwaldt det han med all flit därpå drifva skall att de 200 man dragoner, hvilka min sal. käre man har påtagit sig af egna medel att värfva till regementets förstärkning, af dess anhöriga fodersamt må blifva anskaffade. Hvarföre som E. K. M. nu ej lærer vara obekant huruvida min sal. käre man var avangerat(!) med berörda värfning och att han gjort sin flit så mycket mänskligt och möjligt var till E:s K. M-s tjänst och befrämjande i lifstiden, nämligen att han nått ett antal af beridet manskap till 89 man och oberidet 20 man, förutom allt annat arbete som E. K. M. allra underdånigst är vid handen gifvit, men igenom döden afskuren blef till vidare få visa. Alltså i djupaste underdånighet flyr jag till E:s K. M. med ödmjukaste bön och begäran E. K. M. ville i nåder anse mitt sorgliga och bedröfliga tillstånd som Gud hafver behagat satt mig uti och gjort till en enka, och att jag intet försvar hafver utan Guds och E. K. M-s, som jag förmodar är så nådig och mig så väl som min sal. käre mans sterbhus intressenter ock i framtiden förbemålte värfnings åttalan förmedels dess högtbepreseliga Kongl. mildhet allernådigast befriar och entledigar, varandes där E. K. M. efter dess höga rätt skulle strängeligen låta förfara för mig, bedröfvade enka, icke endast odrägl.(?) utan *total ruin* sådant att prestera. Fördenskull gör mig helt försäkrad det E. K. M. intet i detta mål skärper utan heller låter nåden för rätten falla och mig värnlösa enka med mildhet omfattar samt i nåder ville considerera att det skuile falla mig allt för tungt berörda värfning vidare fortsätta. Emedan alla de conditioner E. K. M. allernådigst efterlåtit min. sal. käre man intet kan komma af mig till godo eller njutas, såsom dess gagie hvilket hafver kunnat varit intresse uppå dess värfningar använda medel och derhos som förnämst(?) varit det han tänkte vidare få hugnas af E. K. M-s allernådigste ynnest och på sig regarderande(!), Kunnandes jag här hos än ytterligare intet återvända förrän E. K. M. täcktes alla dessa ofvan stående skäl nådigst med kongliga ögon anse, då E. K. M. mig värnlösa allernådigst behjarta lærer, så att jag som förbemålt är tillika med min sal. käre mans sterbhus intressenter lærer allernådigst för vidare gravation blifva befriad och E. K. M. bemålte Regemente med de dragoner allernådigst komplettera (ville) som är öfver Öfversten och grefven Erick Stenbocks regementes fyllnad samt sätta detta regementes destinerade Stam(?) må upprättade varda uti bem:te regementes antagne landskaper. Afvaktandes uppå detta en nådig resolution hvar igenom min sorg och stora bekymmer till en del lindrades, hvarmed jag med allernådigst zèle förblifver

Stormäktigste allernådigste Konung.

Eders Kongl. Majestäts

Allra underdånigsta

tjänarinna och

undersåt

Wedschöfla 5 Martii

Anno 1701.

M. Ascheberg

En högt bedröfvad.

Detta bref har i högkvarteret erhållit följande påteckning: »exp. Lais 9 aprilis 1701. — »Buchwalt har att härå svara att såsom Kongl. Maj:t fullgjort hvad det ålåge, så måste ock sterbhuset fullgöra det resterande af Capitulationen och kan intet därifrån fritagas».

Regementets nyutnämnde öfverste Buchwaldt skrifver därpå i maj att änkegreffvinnan icke vill befatta sig med dragonernas värfning förrän hon fått resolution på sin supplik. I juli kan Buchwaldt till konungen inrapportera att han personligen öfverbringat enkegreffvinnan det obönhörliga afslaget och att hon nu begynt göra anstalt om det resterande manskapets anskaffande. Men alldenstund hon dels i Pommern beställer, dels på sina gods låter upparbeta åtskilliga »monderingssorter för att göra bättre köp», fruktar han att det kan draga ut minst i tre månader.

I september klagar han öfver att det går långsammare än han trott med greffvinnans dragoner. De 111 man som ännu fattas hinna knappast bli färdiga före vintern, emedan hon af sparsamhet inga pengar vill ge, utan tänker värfva först vid Michaelis, då folk går af tjänsten, i beräkning att få några lösdrevare till dragoner. För hennes räkning har han värfvat 40 man och han söker på allt sätt bistå henne i sin otålighet att få regementet marschfärdigt. Men det fattas ännu »en del officerare som enkegreffvinnan efter Capitulationen hafver tillstånd att tillsätta» och ännu den 5 oktober har en »Capitain G. W. Coyet capitulerat med greffvinnan Bernekau om ett Companie.» I samma månad skrifver han yttermera — »svårast blir det med enkegreffvinnan Bernekaus dragoner, men de måste dock bli färdiga i vinters».

Midt under de militära bekymmer, hvari den unga änkan så oförskyllt invecklats, hade hon mycket att ordna och besluta om sin »käre herres» högtidliga begrafning. Nu får hon den ovälkomna underrättelsen, att hennes ännu icke fulltaliga dragoner skola vara parata till en förberedande mönstring i Dalby just samma dag som hon bestämt till den sorgliga akten. På hennes begäran beviljar Buchwaldt henne dock ett par dagars uppskof. Redan i juli hade ryttmästare Mask, »efter han bor i närheten», haft i uppdrag att inspektera »de hästar Barnekows fru låtit upphandla». Vid mönstringen i Dalby anmärker öfversten nu, att »hästarna intet äro så alldeles goda som de andra», men om manskap och »mundteringar» kan han icke säga annat än att »de äro temmeligt godt».

Täta skrivelser¹ växlas alltjämt mellan Buchwaldt och den outtröttlige »dunderguden». Enligt order af den 23 augusti från Frauenburg skall öfversten med regementet snarast inskeppa sig till Libau. Och i oktober kommer ny order att ovillkorligen hålla regementet färdigt att vid första lägenhet transporteras öfver till våren och, heter det vidare — »måste I intet låta Öfverste Barnekows enkegrefvinnas invändningar vidare hos Eder finna rum, utan till hålla henne att fodersamt fullgöra dess skyldighet».

Under allt detta voro — som det ju låter tänka sig — spinnrockar och väfstolar i flitig rörelse i änkegrefvinnans borgstugor på de olika godsens, och flinka fingrar arbetade oförtrutet med sax och nål och strumpstickor. Ty det var icke litet som erfordrades till hvarje dragons utrustning. Förutom hästens mundering, till beklädnad:² »ett par goda smorläderstöflar, hatt, skinnbyxor och skinntröja, blå klädesrock med gula uppslag, fodret helst gult, men eljest hvad enhvar har bäst samt grå vadmalspajrock». Likväl talas här ej om den oundgängliga inre beklädnaden, bestående vanligen af bl. a.: Två skjortor (»blaggarns») och två par goda yllestrumpor.

Nog hade en omtänksam och sparsam husmoder som hade att utrusta icke en eller två utan öfver hundratalet dragoner, här arbete för lång tid. Det är icke att undra på om öfversten först i mars 1702 ser sig i stånd att mäla regementet marschfärdigt till den 4 maj samma år.

Den 22 april sker äntligen den stora generalmönstringen på Widtsköfle, hvarvid änkegrefvinnan tar plats vid bordet bredvid mönsterherrarna Faltzburg och Buchwaldt och får den af dem undertecknade attesten,³ att grefvinnan levererat 111 och hennes officerare 89, i allt 200 dragoner», man efter man besiktigade jämte hästar och monderingar» samt att de befunnits »uti alla delar duktiga och svars goda».

Det i våra häfder förvisso enastående hade sålunda inträffat, att en svensk kvinna icke blott hade fullgjort ett uppdrag som rätteligen tillkom en militär, utan att hon i den stunden i själfva verket satt där med öfverstes makt och myndighet att tillsätta officerare. Hon hade åtagit sig sin mans skyldigheter, och därmed hade hon äfven erhållit en del af hans rättigheter, med undantag likvisst — såsom hon i brevet till konungen påpekar —

¹ Riksregistraturet.

² Lunds landsarkiv. G. A.

³ Lunds bibliotek — Barnekowska papperen.

af hans »Gagie» och hans utsikt till ytterligare befordran, hvilket kunnat hålla honom i någon mån skadelös för hans kostnader, men hvilka förmåner *hon* icke hade det ringaste godt af.

Visst är att hon efter väl förrättadt värf, blott föga anande deras grymma öde, med en suck af lättnad såg sina dragoner afmarschera till Karlshamn, där de skulle inskeppas. Har den kvinnliga öfversten, som väntas kan, följt »sitt regementes» öde i fiendeland, har hon noterat den »gloriosa» part det tog redan påföljande år vid Pultusk, senare vid Reusch-Lemberg, vid Frau-stadt och Berezina? Har hon med tillfredsställelse tänkt på *sina* bussars goda skinntröjor och hemväfda vadmalspajrockar under deras pröfvande ridter i den oerhörda köld, som kräfde så många offer? Då har hon ock med grämlse sport de sista tidenderna därom: dess nya chef, prins Max, (»lilla Prinsen») sårad vid Bere-zina och fången den olyckliga Poltavdagen, liksom senare hela regementet vid Perevolotjna.

I ett vid arfskiftet efter Barnekow 1724 uppsatt dokument^{*} öfver affärsställningen har Margareta Ascheberg beräknat de dryga omkostnaderna för dragonerna till 14,430 dr. smt, hvarifrån afdrages 1,000 »som generalmajor Coyet (för sonen?) betalat till Capitulationen för det han skulle blifva capitain vid regementet och herr Horn 200 dr, smt för att bli löjtnant». Slutsumman lyder sålunda på 13,230. Hvar »dragon med full mondering undan-tagandes öfver- och undergevär» har kostat 130 dr. smt. Den i liktalet öfver Margareta Ascheberg uppgifna summan 20,000 dr. är således betydligt öfverdrifven. Dock har den värde prosten Casten Aulin otvifvelaktigt rätt, då han, påpekande att hon så väl gått i land med detta svåra uppdrag, »en Omständighet som synes eljest outredlig för ett Fruentimber» — tillägger de i hans tidsålder märkligt fördomsfria orden: »Thetta ena wisar at thet är hvarken Kropps Styrka eller manligt Utseende, utan Vett, Eftertanke och Drift som gifver Lif i alla våra Förrättningar och at intet annat än weklig Orklöshet utsluter större delen af Fruentimbren från sina Hushålls ordentliga och fördelaktiga Styrsel.»

Betänker man att hennes enkestånds första svåra period inföll samtidigt med de tunga tider, då hennes hemprovins efter hvartannat hemsöktes af krig, pest, missväxt och dyr tid, och då krigsgärder och inkvartering af krigsfolk hörde till ordningen för dagen, står det klart att det har erfordrats en mindre vanlig

^{*} Lunds bibliotek — Barnekowska papperen.

klokhed, energi och omtanke för att så som Margareta Ascheberg gjorde, icke blott rädda, men betydligt förkofra en förmögenhet. Den här omtalade dragonutrustningen var visserligen den ensamstående kvinnans första, lika ovanliga som besvärliga uppgift, men den var endast inledningen till en hel rad brydsamma sådana, hvilka hon efter hand fick sig förelagdt att lösa.

Sigrid Platen

Namnet Olof Galle anträffadt på en runstaf

Runstafven i fråga finnes i Statens historiska museum, är fyrkantig och på den ena af de breda sidorna märkt 65 a, på den andra 65 b. På den ena af de smala sidorna står med runor: *Rita pa Horningsholm* och på den andra, likaledes med runor: *Olov Galle anno 1718*. Årtalet uttyder jag på följande sätt. Jag ersätter runorna med motsvarande latinska bokstäfver, får på det sättet AFIH och utbyter sedan dessa mot deras ordningsnummer i alfabetet, då jag erhåller 1698. Denna uttydning motsäges åtminstone icke af den omständigheten, att det vid denna tid verkligen lefde en präst vid namn *Olof Galle*, som alltså möjligen är stafvens upphofsman. Hos v. *Henel*¹ kallas han helt kort *Olaus Galle*, *pastor i Fundbo*, men i Upsala Ärkestifts Herdaminne² lämnas följande närmare upplysningar.

Olof Jonathan Galle. Upl. Född i Öregrund. Stud. 1678. Pvgd 1690 till Huspred. hos R. R. Grefve G. A. De la Gardie. Tjente sedan vid Amiralitetskyrkan i flere år. Reg. Pastor vid ett Dragon Regemente i Liffland 1700. Kyrkoh. här [Funbo] med kongl. fullmakt 1706. Orator vid prästmötet 1713. Socknens Herrskaper klagade 1734, »att han, oaktadt sin höga ålder, ej ville taga sig någon Adjunct, hvarigenom händer, att dem ej allt nöje vid Gudstjensten understundom vederfares». Död 16 april 1736.

Gift med *Anna Hambræa*, dotter af Kyrkoh. i Norrtelje A. Hambræus, och som sedan blef g. m. Prosten L. Gröndahl i Skepptuna. Barn: *Pehr*, Notarius i Stockh. Stads-Cancellie; *Gabriel*, Notarius i Kammar Collegium.

Arvid Lindhagen

¹ A. J. v. Henel. Det Anno MDCCXXIX florerande Sverige. Leipzig u. å. sid. 195.

² Första delen. Upsala 1842. sid. 425.

Personhistorisk Litteratur¹

De nyaste släktkalendrarna i Sverige och grannländerna.

Sveriges adelskalender för 1912, af Adam Lewenhaupt. 35:te upplagan. Albert Bonniers förlag.

Nordisk adelskalender 1912 af Tage Erhard von Gerber. Första årgången. Eget förlag.

Svenska släktkalendern 1912 af Gustaf Elgenstierna. Första årgången. Albert Bonniers förlag.

Norske Slægter 1912 af Haagen Krog Steffens, Kristiania.

Finlands adelskalender 1912 af Oscar Wasastjerna. 8:de uppl. Helsingfors 1911. Söderström & C:o.

Danmarks Adels Aarbog 1912 af H. R. Hjort-Lorenzen og A. Thiset. 29:de årg. Kjøbenhavn.

Patriciske Slægter. Anden samling af Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hjort-Lorenzen, Kjøbenhavn.

Om den af riksheraldikern greve Adam Lewenhaupt redigerade *adelskalendern* är det sagdt så mycket förut att här icke behövas många ord.

Alla känna vi uppställningen med ättens hufvudman i spetsen och systrarna efter bröderna oafsedt åldern, alla ha vi slagit i den, ibland äfven efter mycket letande utan resultat, men för det mästa har väl vår nyfikenhet tillfredsställts. Nytt för i år är en »förteckning på i kalendern förekommande personer, som ej tillhöra Ridderskapet och adeln». Den blir nog fullständigare ett annat år. Utöm introduktionsår och nummer står i historikerna eller hvad man nu skall kalla dessa i telegramstil affattade inledningarna till ätterna äfven ursprunget angifvet. Genom sin knapphändighet bli de mångtydiga, med god vilja kan man dock i allmänhet läsa dem rätt. Jag vet icke om det är af öfverdrifven pietet för riddarhusgenealogierna och gamle Anrep, banbrytaren inom kalenderlitteraturen, men dessa ursprungsbeteckningar bibehållas alltjämt år från år. Detta oaktadt att man om många ätter lyckats få andra och tillförlitligare uppgifter, hvilka delvis till och med länge varit tillgängliga i tryck.

Så få vi anteckna en nyhet. T. E. von Gerbers »*Nordisk adelskalender*», upptagande de i nordiska länderna lefvande ätter, som ej

¹ I regeln ha endast till redaktionen insända böcker kunnat bli anmälda. I ett kommande häfte anmälas: Klæbers Marschal Bernadotte; Sturzen-Becker, O. P. Sturzen-Becker; Upsala Universitetets Matrikel 5 (1680—1700); Sveriges kyrkor; F. Rudelius, Värja och Solfjäder m. m.

tillhöra resp. lands adelskalender», som förklaringen lyder. Eljest brukar man säga att en ätt tillhör svenska adeln eller tyska adeln o. s. v.; de af förf. behandlade ätterna tillhöra en »Nordisk adelskalender». Det kan nu verkligen vara sant hvad en del beträffar, ty icke något lands adel gör väl anspråk på äganderätten exempelvis till släkten *de Ron*,¹ för att bara nämna en enda; ingen har heller kunnat leda i bevis att exempelvis *de Mart, von Schmaltz, Sivers, Strokirk* m. fl. tillhöra något slags adel i något land. Nyss undföll oss ordet slags adel. Förf. har ett underligt och som det är formuleradt helt visst enastående begrepp om adel. Han säger: *uradel (adel i egentlig mening)*, ätt, inom hvilken en bärare af dess adel nämnes under 1300-talet eller dessförrinnan; och *brefadel*, ätt, hvilkens stamfader upphöjts uti ärfeligt stånd (förlänats ärfelig adlig värdighet.) All annan adel än den som redan nämnts på 1300-talet är sålunda oegentlig. Hvad kallas den befolkningsgrupp, som hvarken nämnes på 1300-talet eller dessförrinnan ej heller har ett adelsbref att åberopa, som uppträder fram på 1400-, 1500-talet eller senare, brukar sina gods med frälserättigheter, när rikets högsta ämbeten samt introduceras på vårt riddarhus? Nej, oegentlig är vår adel icke, utan endast författarens terminologi. — Om termer lönar det sig icke att tvista, men i denna bok påminnes man oupphörigen därom. Kan det vara lyckligt funnet att efter hvar adelsnamn skriva »af denna introducerade svenska uradliga ätt» eller »af denna introducerade och i primogenitur brefadliga ätt»? Nog kunde man reda sig med mindre, till exempel genom att ange introduktionsnumret; det blefve billigare, ökade öfverskådligheten och minskade det löjväckande intryck man eljest får af denna kalender. Hur reder sig förf. när det blir fråga om sådana ätter för hvilka hans terminologi icke passar? Jo, antingen genom att öfverhoppa ena ledet, exempel: Posse »af denna introducerade grefliga ätt», eller också kommer han med obevisade uppgifter, då han om Uggle (på Strokirk) säger: »af denna introducerade svenska uradliga ätt». Han låter ätten vara känd från 1300-talet, ehuru man hittills trott att äldsta årtalet var 1510.²

Bläddrar man i kalendern, fäster man sig vid det för våra kalenderförhållanden ovanligt goda papperet, ett par gamla porträtt och vackra vapenteckningar. Man öfverraskas ock att se att förf. bemödat sig att uppta ledamöternas resp. födelseorter och dödsdata, likväl utan konsekvens. Efter tyskt mönster har ett multiplikations-tecken användts för giftermål, detta nog för första gången hos oss.

Vi skola söka få en föreställning om kalenderns användbarhet som uppslagsbok. Vi se genast att medlemmarne äro uppställda med hufvudmannen som utgångspunkt. Hvad ligger det för mening i detta? Vi stöta snart på en annan princip, som jag skall belysa med ett par exempel: en aktad civil, som i en annan kalender fått nära 7 rader, upptagande kommunala och andra förtroendeuppdrag, affärdas af förf. med ett »verkst. dir.», medan t. ex. en löjtnant får: »Löjtnant vid K.

¹ Se G. Indebetous recension: Svensk Veterinär-matrikel i denna tidskrift 1911 s. 79 o. f.

² Far till den som då lefde är också känd, men icke något årtal, han kan i alla händelser icke ha lefvat på 1300-talet.

Skånska husarregementet, Friherre (3 förnamn utskrifna och så familjenamnet) af denna introducerade friherrliga och brefadliga ätt; eller: »Docenten vid Uppsala universitet J. Roosval», medan förf. själf presenterar sig: »fd. svensk ULöjtnant; två års utländsk krigstjänst; Medlem af Verein für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde».

Olika namn kan ges åt detta. En rec. i Aftonbladet 1911 ^{29/12} säger: »en otvetydig ansats af snobberi». Jörgen skulle ha kallat det »hemmapreusseri». Alla äro eniga om att sådant är otillständigt, till all lycka enastående i vår litteratur.

Jag antecknar några rättelser: *Bartholin*, Prof. Börjesson † 1910; *von Baumgarten*, personaluppgifterna ofullständiga äfven för de i adelskalendern ingifta medlemmarna; *von Below*, Clara Johanna Wilhelmina är änka efter handlanden Wilhelm Lennart Geijer f. 1850 † 1906 (jämför Gerber: *Clara* * på Vålberga 29 nov. 1853, × 12 dec. 1880 med bankdirektören *Lennart Geyer* [Stockholm]); *Brochenhaus*, hvarför omnämnes ej som under von Bülow att syskon lefva i Danmark? *Bukowsky*, fadern dog 1900, modern före honom, dottern bor i utlandet, gift med en polack (utg. tror att föräldrarne lefva); *Castenschiöld*, den intagne medlemmen är icke svensk medborgare och bor jämte familjen i Danmark; *Le Sage de Fontenay* har kommit på F, 2 bröder i lägre stånd uteslutna! *Granath*, i Anreps släktbok — om hvilken förf. ej synes ha en aning — finnas nästan alla felande data; samtliga släktmedlemmarne äro bosatta i Stockholm, hvarom adresskalendern kunnat upplysa; *von Greyerz*, Kneschke nämner att den härstammar »aus einer altpatricischen Familie des Canton Bern»; *Holck*, grefve Harald H. äger icke Skeinge (enl. sista handelskalendern) och något Bolsö finnes icke; *Löwenstierna*, det är ej den adlade utan hans son som utflyttade; *von Mecklenburg* har åter blifvit friherrlig! *Moltke*, grefve Adam M. har en dotter 1910; von Websky, öfverste för ett preussiskt husarregemente enl. Danmarks Adels Aarbog; *Munthe*, Sven Arnolds gren (den fjärde) senaste personaluppgifter saknas, återfinnas i Svenska Släktkalendern; *von Schönberg*, obegripligt hvarför Carl v. Sch:s aflidna syster och styfmoder skola stå här; *von Sydow*, Visby-Karlshamnsgrenen saknas.

Vi ha i denna korta öfversikt lagt märke till många felaktiga uppgifter, mycket öfverflödigt och många luckor. Äfven hela släkter saknas. Hvarför äro till exempel följande icke med: *de Champs*, *Fegræus*, *von Hackwitz* (utförlig behandling i P. H. T. år 1900), *Homeyer*, *Landberg*, *Lavonius*, *Nandelstadh*, *Pantzarhielm*, *Riddersträhle*, *Rosensvärd*,¹ skotska ätten *Seaton*, *Våla*- eller *Vikersgårdssläkten*? Och detta trots det att förf:s plan synes vara mycket vid, då han exempelvis medtar *Knagenhielm*, bara därför att en kvinnlig medlem som änka efter

¹ Med den gren af ätten, som adlades och adopterades 1809, äger det egenomliga förhållandet rum, att den icke fått plats i Sv. adelskalender då nuv. hufvudmannen introducerades 1897. För öfriga sådana ätter upptagas ju alla den adlades afkomlingar! Tersmeden upptar den ej, emedan de »ej tillhöra den introducerade adeln sedan ätten 1897 introducerats.» Hvarit höra de då? De ha obestridligt rätt att bära namnet *Rosensvärd*.

svensk man är bosatt i Stockholm. Om detta är princip, hvarför saknas då många andra ingifta släkter?

Hvarför är *Reventlow* upptagen? Utgifvaren lofvade ju, att icke ta med de ätter som »tillhöra resp. lands adelskalender!» Alla upptagna *Reventlow* återfinnas i Sv. adelskalender och Danmarks Adels Aarbog!¹ Med samma rätt väntar man sig då alla medlemmar (utom hufvudmannen) för alla i Sverige efter 1809 introducerade ätter som tillhöra *utländsk adel, Bennich, Boy, Dardel*, för att bara hålla på med kalenderns A B C D. Hvarför är *Stjernblad* intagen? Den återfinnes i adelskalendern (utförligare, äfven civila ha fått tillbörligt omnämmande där!). Jo, ätten är riksfriherrlig; men hvarför då inte flera andra t. ex. *Bjelke, Gedda, Klingspor* m. fl.?

Vi ha redan sett att förf. upptar borgerliga släkter och sådana med obevisadt adelskap. Med större skäl kunde medtagits exempelvis *Polheimer, Bratt*. Åtminstone borde förf. undersökt möjligheten och delgifvit oss sina resultat. Så har ej skett. Det hade nog icke heller varit till någon nytta, att döma af historikerna, nämligen de som v. Gerber själf författat. För att få någon föreställning om dem, kan ju exempelvis läsas historiken för *von Euler-Chelpin*. Släkten har ett »von»; detta ord, så skrifver förf., »anses nämligen i Tyskland numera som *adelstecken*». Förf. synes vara obekant med förhållandena i det land, hvarifrån han hämtar många af sina mönster. Vi vilja rekommendera den modernaste och bästa genealogiska handboken som finnes, nämligen Heydenreichs *Familiengeschichtliche Quellenkunde*. Där uppges att öfver 100,000 borgerliga släkter enbart i Nordvästtyskland ha ett von framför sitt namn.

Att granska historikerna som förf. skrifvit, vore att göra om dem.

Jag skall förskona våra läsare från flera exempel. Ett enda dock, för att belysa metoden: *von Gerber*: »Tysk uradel, dess anherre, dominus Johannes Gherwer, nämnes i urkund af 29 aug. 1376». Efter en allmän betraktelse öfver medeltida förhållanden, nämnes åter en »af denna ätt Johan † 1460». Sedan »inflyttning till Sverige 1789». Följer så vapenbeskrifningen. Nu är att märka att man hittills känt till 3 adelssläkter Gerber i Tyskland, bebrefvade alla 3, ingendera har samma vapen; vidare åtskilliga borgarsläkter, Gerber = garfvare, namnet torde icke vara ovanligt, garfvare har funnits under alla tider.² En släkt Gerber kan dock ha fått sitt namn efter vapenbilden, ett »talande vapen» en kärfve = Garbe, hvaraf Gerber. Af denna sistnämnda släkt, hvars vapen återfinnes i Siebmachers vapenbok, Bürgerliche Wappen, en hamburgisk borgarsläkt, är en konsul Johan Gerber känd 1436—1473. Behöfver jag tillfoga att det hade

¹ I Berlingske Tidende för 27 feb. d. å. klagar Poul Bredo Grandjean öfver denna kalender: »Lad os faa en Haandbog over de i Norden levende fremmede Adelslægter, der ikke tilhører den nordiske adel. Naar Hr. von Gerber Side op og Side ned aftrykker Danmarks Adelsaarbog, bibringer han let Læseren det Intryk, at hele Bogen er overflødig.»

² År 1286 och 1296 omtalas en Gerhard Gerwer, rådmän i Stralsund, en Thidemannus Gerwer 1320 borgare i Stralsund, 1353 en Claus Gerwer, borgare i Plau. Jag anför dessa för att visa att detta yrkesnamn helt visst icke var ovanligt ens under medeltiden.

varit förf:s skyldighet att *bevisa* sin påstådda uradel. I hvilket sammanhang står den 1376 nämnde Johan Gherwer (man får ej ens veta hvar handlingen är daterad) till den Johan som dog 1460, och den sistnämndes förhållande till Johan Anton Christoph G. (märk att här icke står v. G.! Är detta rätt, så kan förf. icke ens åberopa sig på det resonemang, som han använde vid von Euler-Chelpin)? Hvilken tilltro kan man nu sätta till historiken? Han visar icke en gång att dessa »anherrar» fört ett vapen, och att detta haft samma vackra bild som han själf för, nämligen en grön yngling.

Vi lämna honom för att i stället hälsa »*Svenska släktkalendern*» välkommen.² Detta arbete, som redigerats af Gustaf Elgenstierna, upp-
tar icke mindre än 301 släkter, af hvilka 95 ej varit tryckta i någon släktbok förut. Detta är ju ett betydande antal, som för öfrigt med-
hunnits på otroligt kort tid. För noggrannheten i detaljuppgifterna
garanterar dock författarens vana öga. Nyss antydda brådska märkes
ej på annat sätt, efter hvad anmälaren kunnat finna, än att register
och förteckning på ingiften saknas, likaså synes revisionen af en del
historiker fått anstå till ett kommande år. Vid läsningen får man
i allmänhet en känsla af att grundliga studier legat bakom historikerna.
Professor Fritz Löffler har yttrat sig om dem i Stockholms Dagblad;
med denna anmälan få vi instämma. Af inledningen framgår icke,
om det är meningen att samma släkter skola återkomma år från år,
om helt nya släkter skola aflösa de gamla, eller om kalendern skall
utkomma i ny upplaga tillökad med helt nya släkter som ersättning
för en del gamla. Skola släkterna återkomma, får man hoppas att ut-
rymme kommer att beredas åt nya framstående släkter, så att kalendern
småningom verkligen skall kunna kallas representativ och bli »*Svenska
släktkalendern*». Grenar af släkter äro här och där af okänd anled-
ning uteslutna, hvarvid detta icke konsekvent är anmärkt i historikerna,
ett förbiseende, som kommer att vålla konfusion, därest det ej rättas.

Jag är säker på att många gärna skulle se att åtminstone några
släkter för hvar år intagas i sin helhet med gamla familjeporträtt.
Saklöst kunde man då i stället, för att ej göra kalendern onödigt stor,
utesluta några obetydliga släkter. För de andra skulle så långt det
går litteraturhänvisningar till goda släktutredningar vara välkomna. Erik
Thyselius har i »*Aftontidningen*» i en välvillig anmälan påpekat önsk-
värdheten af att dödsdata skulle utsättas. Vi få instämma, helst som
dödslistor för sista åren eljest äro svåråtkomliga. Friherre Karl K:son
Leijonhufvud utarbetar visserligen dylika och sänder in dem till Per-
sonhistoriska Samfundet. Men de äro ju endast tillgängliga för Sam-
fundets ledamöter, och då de förvaras i Kungl. Biblioteket icke åt-
komliga för landsorten. Har man reda på en persons dödsdatum, är
det en lätt sak att sedan hitta en nekrolog öfver honom i någon tid-
ning och därmed hans öfriga data.

Illustrationsmaterialet är banalt. Kan det vara roligt att nu åter
få se bemärkta mäns och kvinnors porträtt efter fotografier, hvilka
man sett otaliga gånger i tidningar och tidskrifter? Där handgjorda

² Kallas »mønsterværdig» i förutnämnda recension i Berlingske Tidende.

porträtt voro tillgängliga, hade det åtminstone varit trefligare att få dem reproducerade i stället. Papperet är dåligt, bandet enkelt, men kalendern icke desto mindre dyr.

Vi veta dock alla att »Svenska släktkalendern» är i mycket goda händer, hvarför det finns anledning tro, att kommande årgångar blifva ännu bättre.

Om de utländska kalendrarna, till hvilka vi nu vända oss, måste vi helt naturligt fatta oss kort. Norges första släkthandbok »*Norske Slægter 1912*» är hvad planen beträffar närmast jämförbar med Elgenstiernas kalender. Den utges i Kristiania af Haagen Krog Steffens, arkivarie vid norska Riksarkivet. Vi ha fått ett mycket fördelaktigt intryck af den. Planen, framlagd i inledningen, är beaktansvärd.

Då adelskapet är upphäfdt i Norge och följaktligen någon norsk adelskalender saknat hvarje berättigande, är valet af släkter vida lättare än hos oss, då ingen betydande del af den mera bemärkta befolkningen redan från början behöft lämnas ur räkningen. Flera äfven i Sverige kända och med svenskar befreundade släkter äro upptagna i år.

Historikerna äro utförliga. Man kunde ju ha väntat sig att i historiken till släkten Grüner läsa att residenten Johan Fredrik Grüners († 1712) son blef svensk adelsman och ättefar till den först på 1860-talet utdöda adl. ätten Grüner. Jag anför detta bara för att visa att förf. är så pass utförlig i sina historiker i allmänhet att saknaden af denna för Norge oväsentliga detalj närmast verkar som ett förbiseende. Det goda papperet och den smakfulla pärmen förhöja intrycket.

Sista upplagan af »*Finlands adelskalender*» utkom 1906. En ny upplaga betecknar sålunda ett nästan nytt arbete. Och intressant är också att jämföra denna upplaga med den föregående. Det ger mycket att tänka på. Det är en bit finsk kulturhistoria man läser. Rasblandning och rassympatier kunna studeras genom att ge akt på barnens förnamn till exempel. Man får väl anta att kalendern är tillförlitlig. En förtjänst är gifvet att öfversiktssläktaflor finnas intagna. Historikerna äro magra och lämna just icke någon nämnvärd behållning. Bilagorna äro välkomna. Tyvärr saknas vapenbeskrifningar och afbildningar.

Om »*Danmarks Adels Aarbogs*» förträffliga egenskaper har skrifvits mycket. Den beaktas långt öfver Danmarks gränser därför att den lyckats höja sig öfver de här ofvan anmälda kalendrarnas nivå, som kan karakteriseras med ordet nyfikenhetsregister. Då Danmark i motsats till Sverige saknar ättartaflor och moderna vapenböcker, är det helt naturligt, att man söker fylla denna brist och har utan tvifvel funnit ett synnerligen enkelt och billigt medel därför genom att i den årligen utkommande kalendern intaga några ätter lefvande eller utdöda, i sin helhet. Den danska adelskalendern blir därigenom en handbok för adelssläkter, en vapenbok och genom ypperligt reproducerade gamla porträtt ett värdefullt historiskt porträttgalleri. Naturligtvis ha invändningar kunnat göras mot släktutredningarna, och man kan äfven i år göra sådana mot behandlingen af släkten Barnekow, ehuru man med tillfredsställelse konstaterar, att utredningen är ojämförligt mycket bättre än den stora som trycktes här i Sverige år 1908. Förf. framhåller med rätta att 2 olika vapen blifvit förda af Barnekow och

påpekar 2 olika ortnamn Barnekow, det ena i Mecklenburg, det andra i Pommern. Han antar därför som en möjlighet att här förlegat 2 olika släkter. Han har dock, synes det mig, en alldeles felaktig syn på ortnamnets förhållande till släktnamnet Barnekow, då han visserligen med reservation antar, att vapenbilden kan ha gifvit upphof till släktnamnet Barnekow, och att sedan släktens namn öfverförts på godsen. Ortnamn B. eller med af dialektskiftningar betingade vokalnnyanser i första stafvelsen äro vanliga i de slaviska länderna. Ha alla dessa fått sina namn af Barnekowar? Detta är i och för sig ett orimligt antagande. Därtill kommer att det från språklig synpunkt är otänkbart. Skulle den pommerska släktens vapenbild (slav. *baran* = gumse) gifvit upphof till ett namn, så måste det varit ett i hvilket ett *baran* men ej barn ingår som led. Nu finns just för ortnamnet B. en antaglig etymologi, hvilken jag återgifvit i min lilla uppsats i denna tidskrift 1908. De urkunder i hvilka ortnamn B. omtalas äro dessutom äldre än de i hvilka släktnamnet B. förekommer, där de alltid kallas *de* eller *von* B. Fallet är ingalunda identiskt med följande: Trollevapnet ger namnet Trolle, som ger sitt gods namnet Trolleholm, utan: ortnamnet Barnekow ger namn åt hvar och en som kommer från detsamma namnet *von* (de) Barnekow. En viss tillfällig likhet med första stafvelsen i slav. *baran* = gumse ger anledning till att en släkt från den pommerska byn B. som vapenbild tar en half gumse, (den mecklenburgska släkten B. har däremot ett annat vapen). Enskildheter vill jag inte här gå in på, endast ett enda exempel på, att man äfven där kan diskutera ett och annat. Med frågetecken antas att Lubbertus de B. skulle vara son till Alvericus de B. Denne Alvericus hör till den mecklenburgska släkten, Lubbertus, kanske identisk med Lubbertus filius Adolphi, hör hemma i Pommern. Brevet i hvilket han nämnes är dateradt 1255 ^{8/11} i Triebzee, och icke långt ifrån denna stad ligger det pommerska Barnekow. Urkunderna ge sålunda icke den ringaste anledning till antagande att Lubbertus skulle vara son till Alvericus, utan får det betraktas som en misslyckad konstruktion.

Till sist må här också omnämnas en nyhet från Danmark, ehuru boken egentligen icke borde ställas på samma plan som de föregående. Den syftar högre. »Patriciske Slægter» skall nämligen »søge at skabe en Haandbog, hvor ikke blot de mange, der beskæftiger sig med historisk Læsning, men ogsaa Historikere af Fag, paa let tilgængelig Maade kan finde de genealogiske og personalhistoriske Oplysninger sigtede og samlede, som ellers møjsommeligt maa ledes frem af mange Kilder». Boken skall omfatta »saadane Familier, der i Løbet af det sidste Hundredeaar have indtaget en fremragende Stilling i vort Fædreland, ikke alene paa Videnskabens, Kirkens, Hærens, Flaadens og Administrationens, men ogsaa paa Kunstens, Industriens, Handelens og Landbrugets Omraade, og som have havt tilstrækkelig Livskraft til at modstaa Tidens nivellerende Bevægelser». Det är som vi se en förträfflig plan, som, det ha vi all anledning att tro, på ett utmärkt sätt kommer att realiseras. Denna årgång har redigerats af Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hjort-Lorenzen, och är fortsättning på den

1891 utkomna »Danske Patriciske Slægter». Ikke mindre än 43 ypperliga porträtt af afidna och lefvande pryda boken, likaså 8 vapenafbildningar.

Det har varit meningen att ge våra läsare ett begrepp om årets släktkalendrar. Vi ha för Sveriges vidkommande antecknat en vinst som lofvar godt för framtiden, en förlust få vi väl också beklaga — Ny Svensk adelskalender har upphört att utkomma, — och så ha vi fått en kalender androm till varnagel. Vi ha vidare sett Norges första släktkalender, en god start; vi ha återsett Wasastiernas adelskalender, och så till sist med nöje bläddrat i de danska kalendrarna, som fortfarande genom sin planläggning intaga en rangplats bland hithörande litteratur.¹

C. M. Stenbock.

Gotländsk släktbok. Genealogiska och biografiska anteckningar samlade och utgifna af *Emil Nyberg*. Norrköping 1910—1911. 576 sid. 8:o. Pris 12 kr. häftad.

Som den gotländska genealogiens fader räknas med skäl konrektor Nils Butendorff (f. 1756, † 1825), som under sina färder på Gotland forskade i kyrkoböckerna och efterlämnade värdefulla anteckningar, numera till hufvudsaklig del förvarade i Kungl. Biblioteket i Stockholm och hvaraf Visby Läroverks bibliotek äfven innehar några fragment. Eget nog hade O. W. Lemke ej tillgång till dessa genealogier, då han utarbetade Visby stifts Herdaminne, men August Kinberg säger, att det var Butendorffs material, som ingaf honom tanken på en gotländsk släktbok. Som bilaga till tidningen Gotlänningen utgaf också Kinberg »Gotländska släkter» under åren 1889—1897, då arbetet afstannade med bokstafven I. Förut hade Oskar Rosman i Årsredogörelse för Visby allm. läroverk för åren 1886—87 meddelat »Genealogiska anteckningar om några Gotländska släkter», ett stickprof ur hans betydande manuskriptsamling af gotländska genealogier. Och slutligen utgaf Axel Wijkmark 1904—1907 »Gottlands trupper 1811—1904».

Det är sålunda ett högst betydande både tryckt och otryckt material, som finnes om gotländska släkter, men ett sammanfattande arbete har hittills saknats. Man hade väntat att ett sådant skulle komma från kompetentaste håll — en af våra få fackbildade genealoger är nämligen gotlänning — men denna förhoppning har gäckats af löjtnant Emil Nyberg, som nu försökt att lösa den ingalunda lätta uppgiften och därigenom förekommit alla andra.

Man måste dock beklaga att så skett, ty utgifvaren är ej den person om hvilken man kunnat säga »ille faciet». Han har genom sitt arbete tvärtom förstört ämnet för lång tid framåt och sådant kan ej gärna ses med blida ögon af dem, som anse släktforskningen för något annat än mer eller mindre okritiska personers tidsfördrif på lediga stunder.

Redan en blick på förordet bestyrker detta. Utgifvaren säger däri att kyrkoböckerna i första rummet användts som källor, men »då olikheter förefunnits i kyrkoböckerna hafva resp. Dop- och Dödböcker

¹ Jfr författarens anmälan i Stockholms Dagblad 1912 ^{no}/4.

fått fälla utslaget». Genealogiska arbeten såväl i tryck som handskrifter hafva äfven anlitats, men i hvilken grad och huru angifves försiktigtvis ej.

Hvad skall man egentligen säga om exempelvis behandlingen af tab. 4 släkten Lindström från Nyland? Att den förräder fullkomlig obekantskap med Sveriges Läkare Historia, ny följd, synes antagligt.

Se vi på släkten Polhammar, finna vi till vår förvåning, att brukspatron Lars Cristoffer Tab. 3, f. 1757 afidit ogift. Så var dock ingalunda fallet, ty han var gift med Helena Augusta Loo och såväl sondöttrar som en sonsöns dotter lefva ännu.

Släkten Langes äldste stamfader säges vara en Hindrik Lange, född i Karlshamn i midten af 1500-talet. Dennes son Jöns var präst i Gärdsås i Skåne o. s. v. Huru skall denna uppgift kunna förklaras? Visserligen finnes en socken Hjersås i Skåne, men uppgiften bekräftas ej af Cavallins herdaminne.

Ätten af Klints härstamning från Hörnarps socken i Kronobergs län har såväl i Wrangel och Bergströms ättartaflor som i »Ätten af Klint» och Personhistorisk tidskrift beriktigats utan att utgifvaren funnit anledning upptaga detta. Hvad åter släkten Klint från Stockholm angår, härstammar denna från guldsmeden H. C. Klint och Johanna Schaupp, men någon anledning att på grund af namnlikheten sätta dess ursprung från Smålandsläkten har man veterligen ej.

Att benämna en person, som afled 1766, för småbrukare är väl ändå att gå 1900-talet i förväg.

På flera släkter äro syskonkretsarna ofullständigt upptagna. Det säges t. o. m. att en nu lefvande person, som ej längre är bosatt på Gotland och ej subskriberat på arbetet, helt enkelt uteslutits. Att tillämpningen af en sådan princip ej kan öka utgifvarens auktoritet, är helt naturligt.

Näst Sveriges adel torde ingen befolkningsgrupp i Sverige utgöra ett för demografiska studier så förträffligt materiel som Gotlands befolkning, afskild som den lefvat under flera århundraden utan nämnvärd inblandning, men på det nu utgifna arbetet kan en sådan undersökning icke grundas. Saknaden af uppgifter om i yngre år afidna barn och dagar för födelser, giftermål och dödsfall är härvidlag särskildt kännbar.

G. I.

Vestgöta Nation i Lund 1683—1910 af Carl Sjöström. Lund 1911. 294. s.

Änjo föreligger ett nytt arbete af den outtröttlige forskarens hand. Arbetet, som är uppställt efter samma plan, som författarens föregående arbeten, innehåller en del intressanta släktuppgifter om de Västgöta-släkter, som förf. närmare studerat och hvilka han lyckats med sin fina skarpblick utreda.

Många flera skulle man ju önska sig, men det är ingalunda ett lätt arbete och svårast är onekligen att binda dessa gamla samman med nutida lefvande. Här sättes personalkunskapen på ett stort prof och man kan väl säga att nästan hvarje landskap kräfdes en specialist

på sitt område. På somliga ställen finnas sådana, men visst ej öfverallt. Förf. är en sådan för Skåne, Blekinge och Halland.

Så följer en icke mindre värdefull bilaga kallad Vestgötar i Lund utanför Nationen och som begynner med Isak Brochenius 1668 och slutar med Gustaf von Essen 1845.

A. Ln.

H. Nilson och J. A. Setterdahl. Linköpings stifts matrikel 1911. Linköping 1911. 188 sid. 8:o.

Våra stiftsmatriklar torde få anses som förebilder till vår numera så rikhaltiga matrikellitteratur, då det är öfver 100 år sedan de första utkommo. Men våra fordringar på en väl redigerad matrikel har utan tvifvel ökat högst betydligt under samma tid. Det är ej utan, att man ibland haft ganska svåra anmärkningar mot flera på senare tid utkomna arbeten i matrikelväg. Huru mycket angenämare är det då ej att kunna presentera ett arbete, som synes vara ett mönster för dylika uppslagsböcker, och hvartill man måste lyckönska utgifvarne.

Arbetets förste del är författad af pastor Hans Nilson och lämnar historiska, topografiska, statistiska och ekonomiska meddelanden, särskildt för hvarje församling. Den andra delen utgöres af en biografisk afdelning, utarbetad af pastor Setterdahl, som här med känd säkerhet låter sitt vetande flöda. Vi vilja särskildt framhålla bibliografierna, ej minst den som rör utgifvaren själf, ty den visar, hvilket väldigt forskningsarbete han under årens lopp utfört på det personhistoriska området. Utom i bokhandeln kan boken erhållas vid direkt rekvisition hos utg., adress Slaka, Malmslätt.

G. I.

Släkten Humble 1650—1911. Stockholm 1911. 32 sid. 8:o. Denna släktbok uppgifves vara grundad på »Upsala Erkestifts Herdaminnen», »Roslags och Uplands nationsmatriklar», anteckningar af kyrkoherden Ol. Abraham Humble i Gnarp och meddelanden af familjemedlemmar samt är utarbetad af herr Knut Humble, som i förordet söker förklara principerna för kortsystemets användning vid uppgörande af stamträd, eller hvad som här kallas »Åtvidabergs släktforskningssystem». Så vidt vi hafva oss bekant användes det här för första gången i tryck.

Att kortsystemet synnerligen väl lämpar sig för uppställande af anträd har blanda annat vid ett sammantråde i samfundet framhållits, men att använda det för stamträd är förenadt med vissa olägenheter, särskildt om en syskonkrets omfattar flera än 10, hvilket åtminstone förr ingalunda var ovanligt. Man nödgas då utom siffror äfven använda bokstäfver för beteckningen och detta ökar ej lätthandterligheten, då såsom i t. ex. *6:te led* erfordras 6 siffror.

Utgifvaren säger i förordet att första barnet bör betecknas med en nolla, men använder icke förty i första generationen en etta härför.

Saknaden af register och en del ofullständigheter gör, att man känner sig något besviken på arbetet. Så hafva vi vid ett hastigt genomögnande af detsamma funnit, att Anjous arbeten om Svea hof-rätt och släkten Anjou innehålla flera uppgifter, som saknas här.

Arbetet är tryckt på hvarannan sida antagligen för att lämna plats för anteckningar, men detta sker utan tvifvel bättre, om vanlig interfoliering användes.

G. I.

Södermanlands Nation i Lund af Carl Sjöström. Lund 1911. Tryckt i 99 exempl.

Redan samma år som förf:s arbete, Vestgöta Nation, blifvit färdigt får man här en redogörelse för en af Lunds s. k. små nationer. Matrikeln upptager endast 7 medlemmar, börjande med kammarskrifvar Reinhold Matthson år 1838 och slutande med Frans Aug. Hagström år 1843. Mera bekanta äro operasångaren Olof Strandberg samt Carl Aug. Strandberg, den under namnet Talis Qvalis bekante skalden. År 1841 hafva vi den bekante professorn vid Karolinska institutet Gust. von Düben och provinsialläkaren i Pajala Christian Strandberg. Från Lund sakna vi nu endast Östgöta nation, men den lärar snart utkomma. Ofrivilligt måste man utropa, hvad kan egentligen Uppsala erbjuda för motstycke till det stora biografiska arbete, som hufvudsakligen startats af Sjöström — just ej mycket, men vi hysa den förhoppningen att föredömet från Lund skall mana och sporra till efterföljd, och när en gång alla Uppsala nationernas matriklar blifvit öfverlämnade till pressen, få vi också en bild af vårt lands mera märkliga män på de mest olika områden och från skilda tidsskeden.

A. Ln.

Erik Jonæus. En artist från 1700-talets Karlstad. Föredrag vid Värmlands Fornminnesförenings sammanträde i Karlstad den 22 sept. 1909 af C. V. Bromander. Karlstad 1911. 26 sidor, 5 illustrationer. Pris 50 öre.

Kyrkoherden C. V. Bromander har genom föreliggande lilla skiss fäst uppmärksamheten på en 1700-tals målare, hvilkens namn oss veterligt hittills varit alldeles okänt. Med mycken säkerhet i källbehandlingen och liflighet i skildringen har kyrkoherden Bromander förstått teckna Erik Jonæi lif och arbete. Denne var född ^{25/12} 1733 i Karlstad af fattiga föräldrar, gick i lära hos Mikael Herman därstädes, var på gesällvandring ett par tre år, från 1760-talet sin egen mästare i Karlstad, där han var bosatt hela sitt lif, samt dog den 8 sept. 1805.

Af bevarade alster af Erik Jonæus äro att beakta utom altartaflau i Ransåters kyrka, tvenne porträtt i olja: 1) Sven Kilman, komminister Ö. Ullerud, i kyrkan därst., ett intressant gubbansikte; 2) Fredrik Fryxell, i Karlstads gymnasiebibliotek, bland våra genealoger välkänd

för sitt stora arbete Värmländska släktboken, manuskript i Kungl. Biblioteket.

Porträtten äro återgifna i kyrkoherde Bromanders arbete. Det måste ha sitt intresse att studera föreliggande tvenne alster af en målare, som icke synes haft någon som helst skolning i porträttkonsten. Omedelbart målade efter naturen, göra de ock, att döma af reproduktionerna, ett hederligt och godt intryck.

Det må till sist tillåtas oss att uttala en förhoppning att snart åter få se skildringar från Värmland af kyrkoherde Bromander, hvilken synes vara väl utrustad att från sin hembygd framdraga nya bidrag till svenska odlingens historia.

Ramsay, Jully. Frälsesläkter i Finland intill Stora ofreden. Söderström & C:o, Helsingfors 1911. Sid. 173—294. 4:o. Pris 15 mk.—10 kr.

Af detta värdefulla arbete föreligga nu arken 22—37, innehållande bokstäfverna H—M. Tryckningen af återstoden utlofvas vidtaga omedelbart.

Undertecknad har redan när första häftet utkom i denna tidskrifts spalter (1910 sid. 54 o. f.) fäst våra läsares uppmärksamhet på detta verk, lämnat en summarisk redogörelse för planen och meddelat en och annan randanmärkning. En för en större allmänhet afsedd anmälan af båda föreliggande häften har undertecknad fått införd i Stockholms Dagblad för den 4 jan. 1912.

Detaljgranskningen uppskjutes lämpligen tills hela verket — vi få hoppas snart — nått sin fullbordan. Här må endast ytterligare konstateras att äfven vi i Sverige ha fått mycket af värde genom dessa fru Ramsays forskningar. Förut alldeles okänt har kommit fram, mycket gammalt har rättats och till kända »fakta» har fogats värdefulla och nya detaljer. Därom kan hvar och en öfvertyga sig, som slår upp Anrep eller Schlegel och Klingspor och jämför dem med fru Ramsay.

C. M. S.

Per Henrik Malmsten. Minnesteckning af *E. Lennmalm*. Stockholm 1911. Svenska Läkarsällskapets handlingar. band 39. 8:o. 99 sid. Pris 2 kronor.

Med anledning af 100-årsdagen af den berömde läkaren professor Per Henrik Malmstens födelse föredrogs den 12 sept. 1911 vid Svenska Läkarsällskapets sammankomst en minnesteckning öfver honom.

Minnesteckningen som nu föreligger i tryck är en både värdefull och underhållande lektyr. Man får en känsla af att intet väsentligt moment i lefnadsteckningen är försummadt och att det hela är väl afvägdt. Författaren till minnesteckningen, innehafvaren af P. H. Malmstens professur, Dr E. Lennmalm, har också såsom läkare haft särskil-

da förutsättningar att bedöma Malmstens lifsarbete. Mycket af det som nu kommit fram och som så organiskt synes höra ihop med hela framställningen hade en laicus knappast kunnat iakttaga, än mindre skildra så åskådligt. Och ändå är det ingen lärd afhandling utan en liten enkel vacker teckning af människan Per Henrik Malmsten.

Omsorgsfullt valdt och väl utfördt är det rikhaltiga illustrations-materialet. Bilagorna äro af värde. Utom källförteckning, finna vi här en bibliografi öfver Malmstens skrifter 1842—78; det är 186 nummer. Vidare en »Beskrifvande förteckning å porträtt af Per Henrik Malmsten»; 11 nummer handgjorda och litograferade. Arbetet afslutas med en tabell öfver Malmstens 16 anor.

Christopher Polhem. Minnesskrift utg. af Svenska Teknolog-föreningen, Stockholm 1911 — **Trollhättan, dess kanal och kraftverk.** Historik och beskrifning, utg. af K. Vattenfallstyrelsen, Del I. Stockholm 1911.

När man genomser en i förstnämnda arbete införd bibliografi öfver »tryckta arbeten om Polhem och hans verk», konstaterar man genast, att vår litteratur är fattig på studier öfver Christopher Polhem. Den store mekanikern återopas gärna så där en passant, då det gäller att framhålla svenskarnas tekniska begåfning, men då det gällt att tränga närmare in i hans lifsverk, har han icke utgjort tillräcklig lockelse för forskaren. Det är ju kanske ej så underligt, då man betänker, att Polhems historia är ett stycke af vår ekonomiska historia, som först på det yttersta af dessa dagar börjat samla en smula intresse. En versmakare eller en teaterdam har helt naturligt större tjuskraft på både samtid och eftervärld än ett snille som offrat sig på »praktiska» ting.

Teknologföreningens minnesskrift, som framkommit i anledning af 250-årsminnet af Polhems födelse, är det första moderna försöket till en vetenskaplig Polhemsbiografi och kommer ej en dag för tidigt. Arbetet innehåller först ett bidrag till Polhems lefnadsteckning af bibliotekarien *S. E. Bring*, vidare en redogörelse för Polhems arbeten inom den tillämpade mekaniken af professor *G. Sellergren*, en afdelning om Polhem som konstmästare af bergsingenjör *H. Sundholm*, en afdelning om Polhems arbeten på byggnadskonstens område af greve *N. Cronstedt*, och slutligen ett bidrag till en Polhemsbibliografi af *S. E. Bring*.

Att ingå på ett kritiskt bedömande af arbetet tillhör icke detta sammanhang. Vare det nog sagdt, att arbetet är grundadt på omfattande källstudier, att det innehåller flera beriktiganden af äldre uppgifter och naturligtvis en mängd nya synpunkter, då hela ämnesbehandlingen är ny. Liksom alla samlingsverk, som komponeras af flera författare, har arbetet svårt att ge totalbilden och det samlade intrycket. Men den tid är nog mera aflägsen, då det framträder någon, som med sakkunskap förstår bedöma *allt* hvad Polhem utträttat. Ty så mycket framstår i alla händelser som helhetsintryck af boken, att Polhem säkerli-

gen var ett af de mest vidfamnande snillen vårt land ägt — en man som icke blott såsom mekanisk uppfinnare sökte realisera idéer, hvilka först en sen eftervärld förmått uppfatta, utan äfven såsom industriidkare, nationalekonom, tänkare och mångsidig författare stod långt framom sin egen tid.

Den hittills utgifna delen af det stort anlagda Trollhätteverket är också till väsentlig del ett monument öfver Christopher Polhem, fast det ej har det ringaste samband med Polhemsjubileet. Jämte en redogörelse för Trollhättans och Göta älfs utvecklingshistoria af *Otto Nordenskiöld* innehåller det en beskrifning öfver kanalens historia till 1844 af *S. E. Bring*, och naturligt är att i sistnämnda afdelning Polhems namn intar en bemärkt plats. Historiken är en officiellt hållen redogörelse för kanalfrågans gradvisa framdrifvande af statsmakterna, men genom de värdefulla notiser, den lämnar om de många personer, som haft inflytande på verkets utveckling, och särskildt genom de synnerligen vackra porträttreproduktionerna har arbetet sitt stora intresse också för personhistorien.

—n.

Indebetou, Govert, Petrus Arosenius' stamträd, upprättadt år 1911. Stockholm 1911. 8:o. 44 s. — Släktmötet på Skansen den 13 maj 1911. Stockholm 1911. 8:o. 22 s.

Petrus Arosenius' (född 1718; † 1783), prost i Söderbärke, och hans maka, Agnes Hülphers' (född 1736; † 1803) nu lefvande talrika efterkommande på såväl svärds- som spinnsidan samlades sistlidna vår till ett möte i Stockholm för att upplifva eller stifta bekantskap med hvarandra, och till ett minne af denna sammankomst har en skildring af densamma jämte förteckning på de 176 deltagarna sett dagen. Samtidigt har en af släktingarna, direktör G. Indebetou, offentliggjort en af honom utarbetad genealogisk öfversikt af samtliga ättlingar till ofvanstående stamföräldrar. Ehuru icke ännu mer än fem fjärdedels sekel förrunnit sedan ättefaderns död, hafva dennes afkömlingar vuxit till det synnerligen aktningstvårda antalet af 737 personer, fördelade på nio grenar. Redan i andra ledet bildades trettio familjer, i det tredje 62, och i det fjärde hafva syskonkullarna hittills vuxit till 78. Lifskraften är påtaglig och därmed sammanhänger måhända den sällsynta släktkärlek, som famnar ej blott fädernesläkten och modernefränderna, utan äfven räcker till för de med dessa genom giftermål förenade familjerna, och som tagit sig uttryck i såväl det enastående mötet som i de pietetsfulla publikationerna. För en utomstående har stamträdet väl intresse mindre genom det samband, som finnes mellan dessa olika släkter än genom de upplysningar, som däri lämnas om dem själfva. Dock äro utredningar sådana som denna gifvetvis af ett ganska stort demografiskt värde, och det kan ur denna synpunkt beklagas, att de på grund af i ögonen fallande svårigheter äro ganska sällsynta, och att, då försök i genren gjorts, dessa ej alltid fylla anspråken på fullständighet, reda och tillförlitlighet. Närmast kommer man vid genomgåendet af nu före-

liggande häfte att tänka på den stora Sursillska ätteutredningen, med hvars jättelika omfång det väl ej kan täfla, men som det i stället så mycket mera öfverträffar med afseende på nyssnämnda fordringar. Det ligger emellertid i sakens natur, att de företrädde släkterna endast mycket ojämnt äro representerade i boken, så till vida som somliga äro fullständigt beskrifna, då däremot andra, hvilkas ingiften äro af senare dato, kanske blott kunna uppvisa en enda omnämnd person. Ett uppräknande af alla namn gagnar därför ej mycket. De släkter, om hvilka mera omfattande utredningar här föreligga, äro utom den Aroseniska, familjerna Löfvenius, Boëthius, Robson, Söderberg, Almgren och Indebetou. Flera af dessa hafva tidigare ej varit i tryck beskrifna och rörande de öfriga hafva tillkommit en mängd nyare uppgifter, som inom ramen för arbetets plan synas vara synnerligen kompletta. Att de äfven äro pålitliga, därför borgar säkerligen utgifwarens namn.

Agut.

Polhems släkt och dess minnen på Gotland. Några anteckningar af *Holger Rosman*. Stockholm 1911. 79 sid. 4:0. Tryckt i 100 ex.

Svenskar. Christopher Polhem af Holger Rosman. Stockholm 1911. 108 sid. liten 4:0. Pris 2 kr.

Doktor Rosman har efter många års bortvaro återvänt till personhistorien och till Polhemsjubileet utgifvit förestående två arbeten, af hvilka det första utan tvifvel får räknas som ett af de värdefullaste bidragen till 1911 års genealogiska litteratur. Det är så sällan man bjudes en källkritisk diskussion, att den här lämnade värdesättningen af källorna är förtjänt af särskildt beaktande. Efter en inledning behandlas Gotland vid släkten Polhammars framträdande, hvarpå i de följande kapitlen redogöres för släktens ursprung och inflyttning till Gotland, Wolf Christoph Polhammars affärsverksamhet, Christopher Polhems födelse och barndom samt släktgården Mellings. Släkten Polhammars förgreningar i Sverige med stamtafla i 27 tab. och register öfver ingifta släkter avsluta arbetet.

Om, såsom man har fulla skäl att antaga, släkten Polhammar har samma ursprung som den österrikiska uradliga ätten Polheim, torde den i Sverige lefvande släkten vara riksfriherrlig, ty denna värdighet erhöll ätten redan 1501 i Österrike. Detta endast som ett tillägg till hvad i arbetet säges om släktens ursprung.

Det andra arbetet åter ingår såsom redan titeln anger i den af firman Albert Bonnier utgifna serien *Svenskar* och således afsedt för en större läsekrets. Det prydes sålunda med 3 porträtt af Polhem, ett af hans hustru, bilder från Nystugu och Stjernsund samt facsimile af ett bref från 1718 efter original i riksarkivet. En öfversikt lämnas öfver de viktigaste data i Polhems lif, som erbjuder så mycket af intresse för ett rätt förstående af olika grenar af svensk odling under 1700-talets förra hälft.

G. I.

Släkten Bursie. Biografiska och genealogiska anteckningar af J. Axel Setterdahl. Linköping 1911. 42 sid. 8:o.

Det är icke ofta man träffar en släktmonografi, som är resultat af så mödosamt forskningsarbete som nu föreliggande rörande släkten Bursie. Mer än många andra visar den, hvilka svårigheter, som mången gång möter släktforskaren, men också huru dessa genom ihärdighet och gynnsamma tillfälligheter kunna öfvervinnas. Förordet är i detta afseende rätt belysande äfven om man måste invända mot en del uttalanden däri. Visserligen var utgifvaren af Svenska Åttartal i många fall en god läromästare, men att någon kommande forskare skulle vilja täfla med honom i konsten att skriva förord, har man icke väntat.

Släkten Bursie härstammar från Skottland, där Petter Bursie, som från 1618 förekommer i Jönköping, var född 1575. Han uppgifves vara son till en i öfrigt okänd Bengt Bursie, hvilken skall hafva öfverflyttat till Sverige. En tradition vill sätta släkten i samband med en fransk ätt Bussy d'Amboise, som dock ej kunnat återfinnas i något för utgifvaren tillgängligt arbete. Att *däraf* draga den slutsatsen, att någon ätt med detta namn *aldrig* funnits, torde dock vara förhastadt, liksom den omständigheten, att släkten Bursie aldrig här i landet begagnat något vapen, skulle bevisa att den ej kan vara af adelig börd. Detta hindrar dock ej, att de slutsatser, hvartill utgifvaren kommit, på grund af andra skäl torde vara riktiga.

Att kyrkoböckerna i den mån de inkommit till landsarkiven i högre grad än förut blifva genomforskade vid liknande utredningar är helt naturligt, men att mantalslängder och domböcker m. fl. handlingar kunna vara så gifvande som i förevarande arbete visas vara fallet, bör utan tvivel vara en uppmaning till ökad brytning i denna för personhistorien outtömliga grufva.

Pastor Setterdahl är att lyckönska till det bevis han nu härpå gifvit, värdefullt som allt vi hittills emottagit af denne erfarne forskare.

Genom arbetet har han dessutom lämnat ett bestående bidrag till utredning af den skotska invandringens betydelse för det svenska folk-elementet, en fråga, som dock ej torde kunna belysas förrän genealogien utfört sitt inventeringsarbete.

G. I.

Anteckningar om släkten Östrand samlade och utgifna af David Östrand. Uppsala 1911. 64 sid. + 2 släktaflor. Tryckt i 150 nummerade exemplar.

Fyratio år hafva nu förflutit sedan Anrep utgaf släkten Östrands stamtafla i Svenska Släktboken.

På denna tid hafva helt naturligt timat så stora förändringar inom släkten att en ny framställning af dess genealogi både för att däri upptaga de sista generationerna och för att tillgodogöra sig forskningens nyare resultat rörande äldre generationer är fullt berättigad och önskvärd. Men utgifvaren, som synes nedlagt ett betydande arkivforsknings-

arbete, och på ett i det hela taget förtjänstfullt sätt skilt sig från sitt arbete, har ej nöjt sig därmed.

Han meddelar först en öfversikt öfver från Älfkarleby härstammande släkter med namnet Östrand, inalles 5 stycken. Af dessa är det Carl Janssons släkt, som här utförligt behandlas ej endast på mansidan utan äfven på kvinnosidan med tillsammans 220 ättlingar. Denna siffra är dock så liten, att man har anledning tro, att ej alla grenar kunnat följas till närvarande tid. Arbetet gifver dessutom en del upplysningar, som man mera sällan finner i den genealogiska litteraturen, exempelvis dödsorsak, men skulle utan tvifvel vunnit i öfverskådlighet, om släktnamnet utsatts för hvarje person. Följer så Carl Östrands och hans makas Andréette Odéns anträd, samt källförteckning. Man saknar däri omnämndt Sehlbergs manuskript »Om Gefle och dess släkter», hvilket förtjänstfulla arbete vid behandling af en Gäflesläkt ej borde förbigås.

Boken kan rekvireras hos utgifvaren, adress Uppsala, till ett pris af 3 kronor + postförskott.

G. I.

Styffe, Carl Gustaf, Skandinavien under Unionstiden. Med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Ett bidrag till den historiska geografin. Tredje uppl. Stockholm 1911. P. A. Norstedt & Söner. 536 sid. Pris 6 kr.

Styffes »Skandinavien under Unionstiden», det vet hvar och en, är alldeles outhärlig för den som något sysslar med ortshistoria och äfven medeltida personhistoria. Af denna klassiska handbok i historisk geografi utkom första upplagan 1867 och andra upplagan 1880. Författaren var dock icke nöjd med denna upplaga utan önskade omarbета den för att utgifva den utvidgad och förbättrad. Men först på gamla dagar fick f. d. universitetsbibliotekarien C. G. Styffe tid att återgå till sina ungdomsstudier Skandinavians medeltida topografi och ägnade vid fyllda 80 år »en god del af de sista 10 åren för komplettering af detta arbetes».*

Själf hade Styffe icke hunnit bearbeta detta sitt rätt betydande material, när pennan för alltid föll ur hans hand. Han dog den 20 mars 1908, vid nära 91 års ålder. Efter hans död öfvertog arkivarien L. M. Bååth det svåra och grannliga arbetet att utgifva en ny upplaga af Skandinavien under Unionstiden. Utgifvarens hufvuduppgift har enligt förordet varit att befordra den färdiga texten till tryckning, hvarvid utgifvarens tillägg mest i noterna satts inom klammer [.]. Huruvida Bååths utgifningsprinciper varit de enda möjliga eller ens de lämpligaste är här icke platsen att diskutera. I ett sådant arbete som detta måste alltid detaljer finnas mot hvilka man kan göra anmärkningar; men en detaljkritik, välbehöflig för resten, skulle föra oss för långt och delvis icke höra till denna tidskrift. Det må i stället framhållas att i den nya upplagan texten fått en betydlig tillökning isynnerhet genom

* Styffes egna ord. Se L. M. Bååths förord till tredje upplagan.

talrika tillägg och förklaringar, hvaremot de redan befintliga ortsbeskrifningarnas antal icke ökats något nämnvärdt. Till ortsbeskrifningarna höra också ägarelängderna. Det blir på detta sätt ett betydande personhistoriskt material som här erbjödes oss, ehuru det icke ingick i Styffes plan att närmare gå in på släktproblem. Han hade nämligen mött alltför stora svårigheter att med någon större säkerhet fastställa släkter och deras vapen. Ett personregister kunde under sådana förhållanden heller icke utarbetas. En sätesgård omnämnes principiellt, äfven om den varit aldrig så liten och ägdes af en obetydlig släkt; en gård däremot, som ej kan bevisas ha varit sätesgård någon gång, omnämnes principiellt icke, äfven om den ofta omnämnd i permebref och jordeböcker länge gått i arf bland betydande släkter och varit tvistefrö mellan berömda mäns arfvingar. De korta upplysningarna, säger Styffe i förordet till andra upplagan, om dem af sätesgårdarnas ägare, som i historien äro obekanta, hafva egentligen blifvit anförda såsom bevis på sätesgårdens ålder. Samma principer äro tillämpade äfven i tredje upplagan. Berömda släkter, som i ortshistorien utan att ha haft sätesgårdar där, ändå spelat en betydande roll i trakten, bli i detta sammanhang förbigångna. Andra och många fler bli aldrig omnämnda. Det är gifvet, att man icke får vänta sig att vid läsningen af »Skandinavien under Unionstiden» få en sann bild af de svenska frälsesläkterna under medeltiden och deras besittningar; men det är ändå ett stort personhistoriskt material, och detta har utgifvaren öfverskådligt hopfört i ett personregister. Man är Bååth tack skyldig för hvad han gjort i den vägen, så mycket mer som svårigheterna därvid gifvetvis varit mycket stora. Styffe ansåg dem, som vi sett, alltför stora och för detta ändamål af för underordnad betydelse att offra tid åt specialstudier i medeltidens genealogi och heraldik. Det som fanns då var för litet och i allmänhet icke nog kritiskt bearbetadt. Sedan dess ha dock förhållandena ändrat sig. Släktforskningen har gjort framsteg och det har arbetats flitigt, på senaste tid mera metodiskt. Mycket återfinnes likvisst ännu icke i tryck, men Bååth har haft förmånen att vid detta arbete kunna begagna framlidne Dr K. H. Karlssons »Biografiska anteckningar för medeltiden», hvilka Riddarhusdirektionen varit nog förtänksam att införlifva med sina genealogiska samlingar. Detta har icke kunnat ske förr än vid utarbetandet af registret, som på så vis kompletterar Styffes uppgifter i texten, utan att där komma till synes. Beklagligtvis; i annat fall hade många viktiga tillägg kunnat komma med och många föräldrade uppgifter kunnat rättas. Ett exempel: Styffe ansåg att Horn på Öland var utgångspunkten för de tio adliga ätterna af detta namn! Rätta förhållandet är som bekant att det är två grupper, en med härstamning från Rantzien i Pommern och en från Kankas i Finland. Detta hade redan påpekats af K. H. Karlsson 1891 och har sedan upprepats öfverallt i alla tryckta källor. Öfverhuvud synes den tryckta litteraturen icke anlitats tillräckligt. Till vår förvåning sakna vi exempelvis hänvisning till en för ortnamnsforskning så viktig bok som t. ex. den 1908 af K. H. Karlsson i Saml. utg. af i Svenska Fornskriftssällskapet tryckta Arfstvister mellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke).

C. M. S.

Ur källorna till Sveriges historia under nyare tiden. I. 1520—1721. Utgifven af *Emil Hildebrand* och *Carl Grimberg*. Stockholm 1911. P. A. Norstedt & Söner. 8:o. 320 sidor. Pris 3,50.

Vi vilja fästa våra läsares uppmärksamhet på ett nyligen utkommet arbete, som synes oss ägnadt att kunna bli till glädje för alla, som vörda våra gamla historiska minnen. »Till envar, som vill leva sig in i flydda tiders liv, vänder sig denna samling av valda källskrifter, vilka förut dels icke eller i förvanskad skick blivit publicerade, dels varit mer eller mindre svårtillgängliga.» Så börja utgifvarna sitt företal. Deras namn borge för att detta texturval är det bästa, återgifvet för att bevara tidsstämningen i sin tids språk. Urvalet börjar med utdrag ur Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna efter Peder Svarts krönika och slutar med »de svenska krigsfångarna i Ryssland», består vidare af skildringar, hämtade ur dagböcker, bref m. m. och innehåller för öfrigt ett stort antal skrifter — boken innehåller öfver 300 sidor —, som till en del äfven ge oss inblick i de ledande personligheternas privatlif, belysa deras karaktärer och ge lif och färg åt allmänt kända fakta. För att endast nämna ett och annat ur högen, få vi här läsa om några drag af Gustaf Vasas personlighet, en berättelse om kungens sista stunder och död, författad af mästern Hans, kyrkoherde i Stockholm och konungens själasörjare; vidare en berättelse om Sturemorden författad af Erik XIV:s läkare Benedictus Olai och införd i en krönika i Hogenskiöld Bielkes samlingar; Axel Oxenstiernas bref till riksråden om Gustaf Adolfs död; ur Chanuts kända skildring af drottning Kristina, som trycktes 1674 är ett utdrag meddeladt tillika med drottningens randanmärkningar, hvilka återfinnas i ett exemplar som drottning Kristina ägt och som nu förvaras i Kungl. Biblioteket. Det skulle föra oss för långt att fortsätta uppräknningen af hvad denna förträffliga bok erbjuder oss. Uppställningen är kronologisk med inledande ord, som sätta läsaren in i situationen. Svårförstådda ord ha blifvit tolkade i noterna.

C. M. S.

Porträtt af Svenska läkare och apotekare, beskrifna af N. Sjöberg. Utgifna af Svenska läkarsällskapet, Stockholm 1910. Cederqvists Grafiska aktiebolag. Del I, VIII+128 s. text. 6 pl.; Del II, 103 pl.; Del III, 107 pl.

Det är ett ståtligt verk hvarmed Sv. Läkaresällskapet riktat den personhistoriska litteraturen. I ofvanstående arbete äro förtecknade porträtt af 275 personer, och porträtten uppgå till 489, hvaraf 269 äro återgifna i mycket goda ljustryck.

Med berättigad stolthet påpekar Sjöberg att han lyckats drifva upp förteckningen till den relativa fullständighet den nått. På den af Sv. Läkaresällskapet år 1908 anordnade medicinsk-historiska utställningen vid hvilken han äfven medverkat hade man endast samlat 199 porträtt, och det är endast på grund af hans omfattande kännedom af sv. porträtt som man kunnat åstadkomma något sådant. Sverige är i förhållande till andra länder ovanligt rikt på porträtt, men de äro tyvärr

icke i tryck gjorda tillgängliga för allmänheten och få hafva ägnat sig åt den personhistoriska synpunkten på porträttmaterialet. Man måste äfven ur den synpunkten vara Sv. läkarsällskapet tacksam för det stora porträttmaterial den låtit offentliggöra.

Tidigare porträttpublikationer ha i regel varit förteckningar öfver samlingar och den arten af publikationer är otvifvelaktigt att föredraga då den möjliggör ett systematiskt och fullständigare behandlande af porträttmaterialet. Denna publikation är tagen ur en korsande synpunkt. Den behandlar en särskild kast, och där framkommer onekligen en del intressanta synpunkter genom sammanförandet af ett sådant likartadt porträttmaterial.

Ser man t. ex. på antalet porträtt från olika tidsperioder, får man en intressant bild af huru läkarskrået arbetat sig upp till socialt anseende och sin nuvarande maktställning.

Från 1500-talet finnes intet enda porträtt. De få dåtida svenska porträtten äro alla af medlemmar af kungahuset, rikets högste samt någon inflytelserik kunglig sekreterare. Det äldsta läkarporträttet, Petrus Kirstenius, är från 1600-talets början, men är intet oljefärgsporträtt utan en liten gravyr — i motsats till Sjöberg tror jag att oljefärgsporträttet i Uppsala universitets samlingar är måladt efter gravyren å pl. II, ej tvärtom —, och gravyren är från begynnelsen ej heller svensk, utan härrör från arbeten som han fått tryckta innan han inflyttat till landet. Från 1600-talets midt blott ett porträtt. Från dess senare del, porträttmåleriets mest lysande tid i Sverige, ej mer än 26. Från 1700-talets förra del, nödåren efter de stora krigen, som dref våra porträttmålare ur landet, för att bli ryktbarheter utomlands, 22 st. Från århundradets senare del 57, från 1800-talets förra hälft 100. Sedan kommer daguerrotypens och fotografiens tid som förrycker statistiken på de handgjorda porträttens område och då förteckningen ej upptager porträtt af levande personer kan man ej i densamma konstatera att läkarporträtten nu torde vara långt flera än porträtten af det kungliga husets medlemmar samt flera och framför allt af i genomsnitt mycket högre konstnärligt värde än presidents- och chefsporträtten.

Särskildt för de äldre tiderna äro läkarporträtten och synnerligen intressanta, då de ge oss en klass som hvarken agerar med i hofflifvet eller hade några högre värdigheter som de behöfde uppbära. Man möter därför i läkarporträtten mer människor, ej herdar, romare eller hermelsindraperade officianter. Kulturhistoriskt gifva de därför långt större utbyte.

Förteckningen är uppställd efter Sjöbergs allt mera fullkomnade metod. Det på så många håll spridda materialet har denna gång tvingat honom att införa en genomgående numrering af porträtten, och detta ökar betydligt öfverskådligheten och möjliggör lättare hänvisning till åsyftade porträtt. Förteckningen följes äfven denna gång af en konstnärsförteckning med rika biografiska uppgifter. Bland dessa biografiska uppgifter må här i detta personhistoriska organ vara tillåtet att skolmästra en enda liten. Sjöberg låter, liksom Eichhorn och andra svenska källor, Desmarests dö 1775. I München där De Mares slutade sina dagar såsom kurfurstlig hofmålare uppgifva gallerikatalogerna hans

dödsår till 1776. Den innehållsrika konstnärsförteckningen är emellertid af mycket stort värde då den svenska konsthistoriska litteratur vi äga ännu är synnerligen knapphändig.

Cdr.

Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. Af detta praktverk, hvars 13 först utkomna häften finnas omnämnda i årg. 1910 s. 170—172 af denna tidskrift, har nu (jan. 1912) utkommit inalles 28 häften, af hvilka de 15 sist utkomna innehålla beskrifningar på slott och herresäten från Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland, Skåne, Västergötland och Närke. Så snart arbetet till större delen blifvit färdigt, skall en närmare granskning införas i denna tidskrift.

Svensk exlibristidskrift. Utgifven af *Arthur Sjögren*. Årgång I. 1911.

Med några ord nämnde vi i första häftet af föregående årgång att en ny tidskrift startats, som hade till uppgift att lämna meddelanden för exlibrissamlare och bokvänner. Studiet af bokägemärken kan mången gång leda till intressanta bidrag för den personhistoriska forskningen. Vi veta ju, att i böcker ofta finnas äldre bokägemärken af något slag, t. ex. namnteckningar, konstnärligt utförda exlibris eller signeringar på ett eller annat sätt. De kunna då naturligtvis studeras i och för sig själfva och betraktas som konstverk och kuriosas, hvarvid det har sitt intresse att lära känna en persons metod att märka sina böcker; det visar ju alltid hans smak, hans sätt att vårda sina böcker. Men ännu intressantare blir det när dessa märken tas som medel att rekonstruera gamla bibliotek. Om det är ett bibliotek, som tillhört en person, kan detta gifva viktiga bidrag till hans biografi. Man får då kanske en aning om åt hvad håll hans håg legat. Hans randaumärkningar och förprickningar kunna vara särdeles karakteristiska för hans personlighet.

Det är bland andra synpunkter dessa som särskildt kunna påräkna mera allmänt intresse bland våra läsare. Utgifvaren, herr Arthur Sjögren, har visat att han har en mycket vid syn på bokägemärken. Hans energi synes oss garantera för att tidskriften allt mer och mer kommer att vinna i intresse äfven för personhistorici.

Göteborgs Köp- och Handelsgille, Handelssocietet, Handelsförening, Handelskammare. 1661—1911. Minnesskrift af *H. Fröding*. Göteborg 1911, Wald. Zachrissons boktryckeri A. B. Stor 8:o. 224 sidor.

Göteborgs Handelskammare firade i januari 1911 kammarens tvåhundra-femtioårsdag. Vid detta tillfälle utdelades en ovanligt vacker minnesskrift, som till författare hade öfverstelöjtnant Hugo Fröding. Åt någon mera förfaren än H. Fröding var det näppeligen möjligt att anförtro det svåra värfvet att inom ramen af en populär festskrift skildra kammarens skiftande öden under den förflutna tiden. Fröding hade som bekant genom en rad uppsatser om Göteborg gjort sig känd som en af våra främste kännare af rikets andra stads äldre historia. Särskildt voro ju hans »Berättelser ur Göteborgs äldsta historia» ett synnerligen intressant arbete. Man lade där märke till med hvilken skicklighet förf. lyckades sofra källorna och lämna mycket läsvärda skildringar. Till framgången bidrog icke så litet hans lättflytande och originella stil.

Samma goda egenskaper spårar man äfven i föreliggande arbete. Förf. har som förnämsta källor använt de i Handelsföreningens förvar alltifrån 1756 befintliga protokollen, bref- och kassaböckerna, samt magistratens protokoll, kommerskollegiets resolutioner och äldre tidningar. Därvid har han, som han säger, alltid haft »tidskiltringen och de kulturhistoriske detaljerna till egentligt ögonmärke». Också synes han haft en viss förmåga att af till synes små obetydliga drag göra intressanta bilder, hvarvid hans blick för det humoristiska ofta på ett välgörande sätt ger lif åt framställningen och gör att hela boken icke blott blir en gedigen utan äfven en i god mening lättläst lektyr.

Det är tre stora tidsskeden i kammarens historia som bli föremål för skildring: 1) Köp- och handelsgillets 1661—1734; 2) Handels-societetens 1734—1846 samt 3) Handelsföreningens ifrån 1846 till våra dagar. Dessa sönderfalla åter i ett flertal underafdelningar, hvar och en får sitt kapitel, hvarvid gifvetvis de äldsta blifvit fylligare behandlade än de yngsta.

Flera bilagor afsluta arbetet: 1) Köp- och Handels gilletz Articular, 1661 2) Reglemente för Handelssocieteten i Göteborg. Den 14 oct. 1734. 3) Ordförande, v. Ordförande, Äldste, Bisittare, (Styrelse-) Ledamöter, Fullmäktige, Kassaförvaltare, Sekreterare, Fiskaler. Denna bilaga är utarbetad af fil. kand. G. Lindsten. 4) En handlande borgares ed, enligt cirkulär af den 24 aug. 1772. 5) Beurse-ordning. Göteborg den 25 maji 1781. 6) Köp- och Handels gilletts samt Handels-societetens medlemmar i Göteborg 1688—1847.¹

Illustrationsmaterialet är mycket godt på cremefärgadt papper, hvarvid i synnerhet de vällyckade porträtten framträda mycket fördelaktigt. Porträtten äro: *Sebastian Tham*; *Petter Ekman den äldre*; *Daniel Pettersson* (af Scheffel); *John Hall* (efter Sparrgren); *Laur. Tarras* (af Breda); *Jonas Kjellberg*; *Bernt H. Santesson* (etsning af Roos); *Er. Ad. Broms*; *Olof Wijk*; *G. A. Prytz* (af P. Kraft d. y.); *A. G. Lewgren*; *Sam. Arfvidson* (efter Maria Röhl); *L. Bergman*; *G. H. Ekman* (efter Maria Röhl); *J. Dickson*; *P. Hammarberg*; *C. O. Kjellberg*, *G. F. Henning*; *Aug. Röhss*; *L. E. Magnus* (af G.

¹ Sistnämnda förteckning synes oss vara af synnerligen stort personhistoriskt värde, då det upptar en åtminstone från 1734 fullständig lista på handlande i Göteborg.

Saloman); *Aug. Carlsson; Morris Jacobsson; Ivar Warn; C. A. Kjellberg.*

C. M. S.

Sveriges apotekarhistoria från konung Gustaf I:s till närvarande tid enligt uppdrag af apotekarsocieteten utgifven af *Alfred Levertin* och *C. F. V. Schimmelpfennig*. I. Apoteksinnehafvare. Stockholm. h. 1 1910, h. 2 1911. Pris 1,50 pr häfte.

Det är med verkligt nöje vi bedja få fästa tidskriftens läsares uppmärksamhet på förestående stort anlagda arbete. Visserligen synes utgifvandet gå något långsamt, men detta ersättes fullt af den noggrannhet och fullständighet, som präglar hittills utkomna häften. Sackléns förtjänstfulla arbete är synnerligen svåråtkomligt och Bruzelius' fortsättning på detsamma utkom 1878—1881. Det finnes sålunda flera skäl att komma med ett nytt arbete, som är fullt up to date med forskningens resultat rörande äldre tider och senaste årtiondenas utveckling och stora personalförändringar. När arbetet fortskridit längre, hoppas vi få ägna detsamma en ingående anmälan.

Haapaniemi krigsskola, dess lärare och elever. Anteckningar, handlingar, bref och matrikel, samlade af *E. S. Tigerstedt*. Helsingfors 1910. 250 sidor. Pris fmk. 4,75.

Haapaniemi krigsskola har först på senare år rönt större uppmärksamhet af historieförfattare, och likväl uppfyllde skolan på sin tid samvetsgrant och framgångsrikt en viktig mission, utbildande dugande officerare till landets försvar emot grannen i öster. Af de sparsamma meddelanden, hvilka hittills publicerats rörande nämnda anstalt, har man ej kunnat bilda sig någon egentlig kännedom om densamma. Öfverstelöjtnant E. S. Tigerstedt har emellertid riktat vår litteratur med en historisk framställning af ifrågavarande krigsskola. Hans förtjänst består ej allenast i att hafva sammanfogat tidigare kända fragment till ett helt, utan har han äfven lyckats fylla en del luckor med nya, upplysande detaljer. Författarens uppgift har ej varit lätt, ty större delen af skolans arkiv blef lågornas rof 1818. Nämnda omständighet skulle tvifvelsutan inverkat nedslående på de flesta, men Tigerstedt ryggade aldrig för svårigheter, särskildt då de ägde någon gemenskap med det för honom så kära Savolax. Energiskt fullföljde han sin utstakade plan och letade i såväl finska som svenska arkiv, där dock endast sparsamma skördar stodo att finna. Själf säger han i sitt företal, att skildringen utfallit något ojämn, och häri måste man instämma, men i saknad af material är detta förklarligt. Skildringen är delvis föga utförmmande, ehuru Tigerstedt å andra sidan saklöst kunnat förkorta några citat af tidigare författare.

Författaren gifver en kortfattad beskrifning öfver skolans verksamhet och skildrar de personer, hvilka hade sig ledningen däraf ombe-

trodd. Han redogör för anstaltens grundläggning, dess ändamål, undervisningen i densamma och utvidgningen år 1798; han skildrar i korthet lifvet inom skolan, lärarnas och elevernas öden under krigsåren 1788—1790 samt 1808—1809 m. m., allt intill inrättningens upplösning.

I personhistoriskt afseende erbjuder den bifogade matrikeln intresse. Omfattande 74 sidor meddelas här omkring tvåhundra biografier öfver skolans tjänstemän och dess elever. Om hvar och en har Tigerstedt något att meddela, och särskildt har han bemödat sig om att framhålla ifrågavarande personers krigsbedrifter. Endast 10—11 af de forna kadetterna saknas i matrikeln, men fullständiga rullor öfver samtliga elever har man ej kunnat öfverkomma. Oaktadt biografierna äro hållna i största korthet, finner man i dem likväl flera detaljer, kompletterande tidigare utgifna ättartaflor, släktböcker och andra genealogiska arbeten.

Må det i sammanhang med ofvananförda tillåtas mig att uttala ett uppriktigt beklagande öfver E. S. Tigerstedts nyligen timade bortgång. Han afled under ett besök i Sverige förliden sommar. Den personhistoriska forskningen har i honom förlorat en trägen arbetare. Varmt intresserad för fosterlandets forntid, koncentrerade han sin verksamhet under lediga stunder hufvudsakligen på det personhistoriska området af arkivforskning. Hans utgifna skrifter vittna alla om samvetsgrant arbete, och på djupet förnimmer man en varm våg, som återspeglar Tigerstedts ädla uppfattning om rätt och plikt.

Hugo Schulman.

Johan Ekeblads bref, utgifna af *N. Sjöberg*. Från Kristinas och Cromwells hof.

Om eftervärlden, tack vare en rikedom af bevarade brefsamlingar, dagböcker och memoarer, kan i detalj följa lifvet i Stockholm och särskildt i hofkretsarna under större delen af sjuttonhundratalet, så är förhållandet med sextonhundratalet ett motsatt. En sådan självbiografi som Agneta Horns är något enastående, dagböckerna hade ännu ej kommit på modet och familjebrefven från vår storhetstid äro i allmänhet så inklädda i stereotypa höflighetsfraser, att föga utrymme blir öfver för annat än de nödvändigaste meddelandena. Af så mycket större värde bli därför de relativt få dokument, som verkligen ge inblick i hur lifvet lefdes i våra fäders land, medan det var en af Europas ledande makter.

Bland dessa dokument intaga Johan Ekeblads bref en framstående plats. Drottning Kristinas unge hofjunkare hade vittert påbrå — hans far hade gjort sig känd som visdiktare —, och han förde sin penna med en för tiden ovanlig ledighet. Utförliga berättelser och beskrifningar, genomförda karakteristiker äro ej hans sak, men han återger i raska glimtar på ett otvunget samtalsspråk den värld som omger honom.

Det är Stockholm efter trettioåriga krigets slut, vimlande af från Tyskland hemkomna officerare och uppsökt af framstående utlänningar, som brefven ge inblick i; hufvudstaden som börjat komma i kontakt

med lifvet på kontinenten och där de första bärstolarna begäpas på de smutsiga gatorna. Johan Ekeblad har mycket att berätta om hof-fester och ringränningar, men också om blodiga dueller och »ståteliga örefilsslaktsmål» vid någon förnämlig begrafning. Han uppvaktar sin frejdade frände och beskyddare Lennart Torstenson ute på Ulfunda, lär sig danssteg för sin gode vän »Tottens» dansmästare och spelar halfva dagen med hertig Adolf i bollhuset, sedan han vakat natten igenom uppe på slottet under drottningens sjukdom. Först och främst fängslas intresset af den unga drottningens gestalt, 'sådan den skymtar fram i Ekeblads bref, som också redan för länge sedan uppmärksam-mats och i någon mån tillgodogjorts för hennes historia under de brytningens och själsstridernas år som föregingo tronafsägelsen.

Johan Ekeblad ser med vaken och humoristisk blick på företeel-serna, förblir västgöte äfven vid hofvet och låter ej kolla bort sig af »nya uppländska höfligheter och ceremonier». Han tilltalar som person-lighet mycket mer än sin blaserade sonsonson, den genom Levertin och Erdmann bekantgjorde dagboksantecknaren från rokokotiden. Hans bref från Sundby, där han tillbringar några dagar med att jaga, öfver-räska genom frisk och liffull naturiakttagelse, och från festerna på Stock-holms slott gå hans tankar alltför gärna till hemgården vid Vänern och julkalasen med fränder och grannar. Vid sin gamle far, som han söker muntra upp i ensamheten med sina bref, är han tydligen fäst med starka band.

För kännedomen om drottning Kristinas omgifning och Stockholms-världen på hennes tid äro, som ofvan antydts, Johan Ekeblads nu offent-liggjorda bref, med sin rikedom på levande smådrag, mycket gifvande. Det för fortsättningen utlofvade personregistret kommer att göra dem än mer användbara i forskningssyfte. De af en granskare i Stockholms Dagblad påpekade felaktigheter i återgifvandet af namn och dateringar, som beklagligtvis i någon mån minska värdet af nu föreliggande del, komma naturligtvis i sammanhang därmed att rättas. Arbetet prydes af ett flertal intressanta porträttreproduktioner.

S. L.—d.

Karl X Gustaf från Weichseln till Bält 1657. Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658. 250-åriga krigs- och segerminnen af J. Levin Carlbon. Stockholm 1910. VIII + 596 sid.

Källförteckningen visar, att ett rikt material stått till författarens förfogande, och man måste vara förf. tacksam för att han gjort en del för Karl X Gustafs historia värdefulla dokument lätt tillgängliga för den historiska forskningen.

Arbetet sönderfaller i tre delar. De fem första kapitlen utgöra inledningen och behandla Sveriges och Danmarks inbördes förhållanden före krigets utbrott 1657. Andra boken (kap. 6—11) innehåller första kriget med Danmark 1657 eller »2. sundskriget», som förf. benämner det, samt händelserna till och med Fredriksodde; tredje boken tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658.

Af ett visst intresse för personhistorien äro tvenne utförliga tablåer öfver krigsmakten vid ifrågavarande tid, inskjutna i kap. 8 (sid. 145—312) och kap. 12 (sid. 380—397), innehållande historiker öfver regementen och trupper i Karl X Gustaf armé och upplysningar om de män, som stått i spetsen för dessa och ledt dess öden. Man ser att en betydande del af den högre befälspersonalen utgjordes af utlänningar. Det är ju också naturligt att så var förhållandet vid en tid, då den svenska stormakten stod på sin middagshöjd; massor af utländska officerare strömmade till Karl X Gustafs armé för att tjäna de segerrika svenska fanorna. Dessa historiker med minutiöst noggranna redogörelser äro mycket innehållsrika, men kunde nog blifvit åtskilligt öferskådligare, om tabellariska sammanfattningar bifogats.

Å sid. 309 vidtager en förteckning öfver »i Sverige hemmavarande officerare sommaren 1657». Öferskriften är kanske något vilseledande, man kunde tro att alla dessa officerare lågo hemma i översamhet, men så var ingalunda förhållandet. I dessa oroliga tider måste alla krafter tagas i anspråk; så voro bl. a. öfverstarne Johan Stake och Gustaf Oxenstjerna sysselsatta på västra gränsen och öfversten Per Andersson Linderoth i Halland och Skåne. Denne senare är oriktigt hänförd till Östgöta rytt. regemente. Han afgick från regementet 1634 och blef 1645 öfverste för ett regemente tyska ryttare.

Det kanske kunde sättas i fråga huruvida det alltid är tillrådligt att följa den för 1600-talet karakteristiska inkonsekvensen med afseende på stafningen. Förf. har haft den principen att låta personerna själfva afgöra stafningen i enlighet med de egenhändiga namnteckningarna. Anmälares är af den åsikten, att namnen *Lewenhaupt* och *Leijonhufvud* icke få förblandas. Öfversten och chefen för Östgöta rytt. regemente grefve Ludvig Wierik Lewenhaupt, kallar förf. konsekvent Leijonhufvud, men tillhör den ätt, som i alla genealogiska och biografiska verk och matriklar heter Lewenhaupt. Sant är att han själf skref sig Leijonhufvud, men man ser också medlemmar af ätten skriva sig Læwenkopf. Han sökes förgäves i ättartaflorna under ätten Leijonhufvud.

De krigshistoriska skildringarna förtydligas genom i slutet bifogade bataljplaner jämte kartor öfver de trakter där Karl X Gustafs arméer tågade fram. Kartan öfver Polen hade man kanske önskat se i något större skala.

Ett person- och regementsregister till detta och författarens föregående krigshistoriska arbete. Tre dagars slaget vid Warschau d. 18—20 juli 1656, afsluta arbetet.

Detta författarens största verk, som tillför åtskilligt nytt för personhistorikern och försvarar sin plats som uppslagsbok är tillägnad doktor Sven Hedin.

R. Stenbock.

Nyare Regementshistoriska arbeten.

Värmlands Regementes (Nerkes och Värmlands Reg:tes) *Historia*, under medverkan af officerare vid regementet, utarbetad af

C. O. Nordensvan. *II Personhistoria*, tillika med en öfversikt af Värmlands regemente 1903—1910. Andra omarbetade upplagan. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1911. 329 sid.

Anteckningar om Kungl. Hallands Regemente (f. d. Västgötadals) **åren 1625—1910**. Jämte biografier öfver regementets officerskår samt civilmilitära personal af officers rang under motsvarande tid. Samlade af Arvid Noreen (kapten i Kungl. Hallands reg:s reserv). P. A. Norstedt & Söner 1911. 806 sid.

Kungl. Bohusläns regemente 1661—1911. Minnesskrift med anledning af regementets 250-års jubileum af H. E. Uddgren. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1911. 101 sid.

Minnesskrift med anledning af *Artilleristabens* 100-årsdag d. 4 maj 1907. Utarbetad af C. Axel E. Lagerfelt. Stockholm 1911. 152 sid. Upplaga tryckt i 300 numrerade exemplar.

Den i denna tidskrift häft. 1 1911 omnämnda andra upplagan af *Värmlands reg:s personalhistoria* har nu utkommit.

Arbetet inledes med en öfversikt af Värmlands regemente 1903—1910. Därefter följa lefnadsteckningar öfver officerare med vederlikar under åren 1623—1910, åtföljda för bättre öfversikts skull, af rullor öfver officerskåren från senare tid, förteckningar öfver regementsofficerare, regementskvartermästare m. fl. samt officerare, hvilka stupat eller dött i fält. De hithörande äldre rullorna återfinnas i första upplagan. I den nya upplagan äro införda flera nya porträtt, men illustrationerna stå dock tyvärr i allmänhet icke på den nivå man är van att se i moderna arbeten af detta slag. Det är att beklaga, att ett grundligare studium af arkiven ej ingått i den ursprungliga planen för arbetet och man söker också förgäfvets efter en källförteckning. Måhända lefnadsteckningarna, i synnerhet de från 1600-talets förra hälft, då kunde ha blifvit något fylligare och möjligen ett eller annat årtal eller datum kunnat göra biografierna fullständigare.

Att utan vidare taga för godt ättartaflornas biografiska uppgifter är icke rådligt. Så säger förf. t. ex. å sid. 51, att Johan von Essen (1611—1661) som öfverstelöjtnant införlivades med grefve Carl Gustaf Leijonhufvuds regemente — hvilket måste ha varit i början af 1640-talet (enl. Riddarhusgenealogierna 1643) —, en mycket dunkel upplysning, då något sådant regemente icke fanns vid den här ifrågavarande tiden; Denna uppgift ses i Riddarhusgenealogierna, återfinnes i Anreps ättartaflor, har upptagits i första upplagan af detta arbete och har i andra upplagan icke blifvit rättad. Riktiga förhållandet är nog, att von Essen 1643 (Riddarhusgen.) blifvit öfverstelöjtnant på Adelsfanan, som 1645 öfvertogs af *Carl Mauritz Lewenhaupt*. Uppgiften härstammar tydligen från den till Lewenhaupt var chef för Adelsfanan och har sålunda gått igen ända till våra dagar. Å sid. 55 säges Samuel Gegerfelt (1638—1684) vara son till majoren vid Östgöta kavalleri Anders Pehrsson Geggen — en uppgift som också hämtats från Anrep —, men någon sådan finnes icke i Östgöta kavalleriregementes rullor. Likaså böra de

egenhändiga meritförteckningarna upptagas med en viss försiktighet och alltid underkastas granskning.

Några i regementets rullor upptagna officerare finnas här icke införda. Så saknas bl. a. majoren Fredrik Kühn¹ som spelade en viss roll under Karl X Gustafs krig i Polen 1657 och 1658 (se Carlbom, *tåget öfver Bält och freden i Roskilde* 1658 sid. 203 och 204).

Egen erfarenhet har lärt anmälaren att uppskatta dylikt biografiskt arbete. Säkert har förf. haft ett drygt arbete att få till stånd dessa lefnadsteckningar, då det ju gällde den omfattande tidrymden af nära 300 år, och man måste vara tacksam för att en andra förbättrad upplaga utgifvits.

Ett gediget intryck ge *Anteckningar om Kungl. Hallands regemente*, som den blygsamma titeln lyder. I en första del skildrar förf. det gamla ärorika Västgötadals regementes, som först i våra dagar fått sitt nuvarande namn, insats i vår krigshistoria, allt ifrån dess uppträdande under sin första chef Jöran Cunningham i Gustaf II Adolfs krig med Polen, intill våra dagar.

Andra delen innehåller lefnadsteckningar af officerare med vederlikar med förteckningar öfver regementsofficerare, kompanichefer m. fl., hvarjämte bifogats en rulla öfver officerare, hvilken enligt olika källor tjänat vid regementet, men ej återfinnas i dess rullor. Dessa biografier äro fylliga och upptaga icke endast lösa data ur tjänsteförteckningarna, utan förf. har äfven sökt tränga in i vederbörandes privata lif. En siffergranskning här och hvar har utfallit väl. Man kanske kunde tillägga några födelseår; så är t. ex. Lars Tjellman (nr 386) f. 1681, Abraham Bergman (nr 437) f. 1714.² Hvad uppställningen beträffar har här följts den principen, att regementscheferna nämnas först och därefter öfriga officerare i den ordning de införlifvats med regementet, en anordning som synes praktisk.

Arbetet prydes af många illustrationer, bland hvilka särskildt må framhållas flera lyckade planscher öfver regementets fanor, både den nuvarande och äldre tiders, samt reproduktioner af de officerskåren tillhöriga porträtten af regementschefer. De numera så vanliga gruppbilderna saknas ej heller här.

Arbetet, som är tillägnadt regementschefen och öfriga officerare, borde icke saknas i något regementsbibliotek.

Vår krigshistoriska litteratur har genom skildringen om *Bohusläns regemente* fått en värdefull tillökning. Arbeten af detta slag äro afsedda för fackmän och knappt njutbara för en större allmänhet. Löjtnant Uddgrens bok är däremot en populär skildring och mycket läsbar.

Då under Sveriges storhetstid gränserna i väster alltmer vidgades, var det naturligt att man äfven måste vara beredd på att försvara sina nya besittningar. Bland de nya truppförband som sålunda efter freden i Roskilde uppsattes var det Bohus-Jämtlands kavalleribataljon och Dragonregemente i f. d. danska provinserna, hvilka, sedan de undergått åtskilliga omorganisationer, 1720 förenades till ett, Bohusläns dragon-

¹ Krigsark: Värml. och Nerkes reg: s arkiv.

² Riksark., Militära Meritförteckningar.

regemente, och sedermera ombildades till det nuvarande Bohusläns regemente. Med ledig stil berättar förf. om regementets bedrifter allt ifrån Karl XI:s dagar och uppehåller sig hufvudsakligen vid de för regementet särskildt minnesvärda striderna, Lund 1676, Landskrona 1677, Hälsingborg 1710, Gadebusch 1712 och Svenskund 1790, namn som finnas inristade på regementets fana. Skildringarna åtföljas af små öfverskådliga skisser. Lyckade reproduktioner af svenska afbildningar af ofvannämnda slag, bl. a. af Erik Dahlbergs teckning af slaget vid Lund, jämte flera porträtt af regementets forna chefer, utgöra illustrationsmaterialet.

Genom i slutet af boken införda biografier öfver regementscheferna, träder man de ledande personerna närmare. En intressant personlighet var utan tvifvel den gamle Petter Ingelsson Weinholtz (1630—1710), hvars drag äfven här återgifvas. I icke mindre än 64 år tjänade han Kungl. Maj:t och kronan — däraf 30 år som chef för Bohusläns dragonbataljon — »gåendes alla grader igenom och utståendes krigets alla fatiger och besvär». Han stod troget kvar på sin post ända till sitt 80 år. Det var en af den gamla stammens krigartyp, som endast storhetstiden förmått frambringa.

En liten anslående publikation är *Artilleristabens Minnesskrift*. Källförteckningen visar att förf. rådfrågat en omfattande facklitteratur, och en granskning af innehållet ger vid handen, att ett synnerligen samvetsgrant arbete nedlagts.

I inledningen lämnar förf. en öfversikt af artilleriets utveckling ända från förra hälften af 1400-talet jämte redogörelse för artilleriets styresmän, hvilka under tidernas lopp haft växlande benämningar ända tills den nuvarande fastställdes. Därefter redogör förf. för artilleristabens tillkomst den 4 maj 1807, dess organisation och verksamhet samt minnesfesten.

Bilaga I, som upptager hälften af hela boken, innehåller kortare biografier öfver den personal, som tillhört artilleristaben efter den 4 maj 1807. Flera af de här förekommande lefnadsteckningarna återfinnas äfven i äldre biografiska arbeten, men ha här underställts en välbehöflig och man har all anledning tro i stort sedt slutgiltig granskning, hvarigenom de fått ett bestående värde för den personhistoriska forskningen. Biografierna äro införda i bokstafsordning.

Några bilagor, innehållande instruktioner och tjänsteföreskrifter för artilleristabens personal samt redogörelse för personalens uniform m. m. afsluta det gedigna arbetet.

R. Stenbock.

Erik Sparre och Stina Lillie. Skildring efter bref från Karolinska tiden af *Sigrid Leijonhufvud*. Norstedt & Söners förlag, 1911, 478 sid. Pr. 6,50.

I allt vidare kretsar har man börjat inse, att de historiska minnena icke äro värdelösa, att berättelser från det förflutna låta sig studeras äfven med annan behållning än nöjesläsning, att vi icke äro oberoende

af hvad våra förfäder gjort för vår kultur. Detta återuppväckta intresse för det förflutna, som är särskildt påtagligt i våra dagars Sverige, tar sig bland annat uttryck i ett förökadt intresse för arbeten, som beröra äldre tiders kultur- och personhistoria. Ingen förläggare skulle väl på 1800-talet kunnat hafva drömt om att omfattande brevväxlingar från förflutna århundraden skulle komma att utgå och säljas i stora upplagor.

Men vår tid har också funnit ett nytt och mera tillgängligt sätt att gifva den stora allmänheten del af de historiska forskningarnas resultat. Man vill äfven se de brefskrifvande personligheterna framför sig, klart belysta i tidens eget ljus. Sigrid Leijonhufvuds nyligen utkomna arbete »*Erik Sparre och Stina Lillie*» tillhör otvivelaktigt det förnämsta, som i denna genre utkommit i vårt land.

Kring den kärna, som utgöres af Erik Sparres i Bergshammars arkiv förvarade bref till sin hustru, har författarinnan förstått att gifva en i hög grad åskådlig skildring af den käcke och världserfarne, lysande ädlingens verksamhet som krigare, diplomat och statsman under 1700-talets första decennier.

På ett lyckligt sätt kompletterar arbetet hvad vi förut kände från Karl XII:s regering och frihetstidens början. Från de af Quennerstedt utgifna »Karolinska krigares dagböcker» känna vi en sida af det svenska folkets lif under dessa hårda stridsår. I detta arbete slår emot oss en fläkt af den stora värld, af hvilken det dåtida Sverige också var en del. Det låter oss känna en svensk adelsmans lif i detta Frankrike under Ludvig XIV, som trots sin väldiga makt, dock ifrigt eftersträfvade den svenska krigarestatens vänskap. Arbetet lär oss framför allt att lifvet i den svenska hufvudstadens högsta kretsar, trots kriget och de dyra tiderna, pågick ungefär som vanligt, samt att människorna i stort sedt voro rätt lika sig då som nu. Tvåhundra år betyda ju ej heller så synnerligen mycket, då det gäller ett folks historia. De egenskaper, som man möter hos den tidens svenskar i allmänhet, förefalla oss rätt väl bekanta. Det är endast en, som vi icke spåra något slags motstycke till. Det är Karl den tolfte själf.

Erik Sparre var en af de första i den långa raden af svenska krigare, som kämpat under Frankrikes fanor. Många af dessa kommo som bekant att tillbringa en stor del af sitt lif i fransk tjänst och därstädes uppstiga till höga militära värdigheter. Hit hörde Konrad von Rosen, som år 1703 blef fransk fältmarskalk, dit hörde de båda grefvarna Karl Johan och Otto Vilhelm Königsmarck. Det var vid den senares, af tyskarne rekryterade, regemente, som Erik Sparre blef antagen som fänrik vid 18 års ålder år 1683. Efter att hafva deltagit i en rad af fälttåg blef Sparre vid 29 års ålder öfverste för ett eget regemente, en svensk infanterikår, som från holländsk tjänst öfvergått till fransk. Det är detta Sparres regemente, som sedermera skulle blifva det berömda Royal-Suëdois.

Genom sitt ståtliga yttre och sina vinnande egenskaper kom den unge svensken snart att spela en framstående roll inom Frankrikes förnämsta värld. Saint-Simon, den kände memoarförfattaren, fällde om Sparre det ovanligt fördelaktiga omdömet: »Un des plus galants hommes et des mieux faits qu'on pût voir, avec l'air le plus doux et le plus militaire.»

År 1703, då Karl XII stod i Polen, begaf sig Sparre dit för att erbjuda honom sin tjänst och fick också befäl öfver ett svenskt regemente. Med mycken berömmelse deltog han nu i belägringen och eröfringen af Thorn. Eriks äldre halfbror var den beryktade karolinen Axel Sparre, men, skrifver förf. »ödet hade dock beslutit att Erik Sparre icke, liksom hans bror Axel, skulle vinna ett dyrköpt rykte som karolin — detta namn, hvars stolta och tragiska klang alla svenskar älska».

Tvingad af sjukdom att söka tjänstledighet, kom han icke att återvända till den svenska hären men vann däremot i fransk tjänst graden af generallöjtnant. På samma gång ådrog han sig emellertid Karl XII:s onåd. Genom sitt giftermål med Fabian Wredes dotter Sofia återbördades emellertid Sparre åt fäderneslandet för en kortare tid. Inom kort förlorade han emellertid sin unga hustru, men vann, när änkeåret utgått, sin fränka *Stina Lillies* hand. Denna energiska dam, som blef universalarfvinge till sin morbror riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock, var änka efter den under vinterfälttåget i Ukrajne aflidne karolinen Karl Filip Sack.

Under giftermålsförhandlingarna afböjde Sparre uppdraget att öfvertaga ett högt befäl vid Magnus Stenbocks sida. Samtiden såg dock häri icke någon brist på patriotism.

Det blef ej såsom krigare, utan som diplomat och statsman, som Sparre skulle komma att tjäna sitt fädernesland. Sverige fick i honom under brydsamma tider en minister i Paris, hvilken hade den betydelsefulla fördelen af att äga konung Ludvig XIV:s vänskap. Flera be-tecknande anekdoter visa, huru Ludvig XIV personligen tyckte om att hafva Erik Sparre i sin närhet. Före Karl XII:s död skulle emellertid Erik Sparre återvända till Sverige. Decimeringen i de svenska generalernas led hade varit allt för stor för att fäderneslandet skulle kunna undvara så krigserfarna män som Erik Sparre. Ehuru utsedd att föra ett högre befäl under fälttåget mot Norge 1718, fick Erik Sparre ej heller nu tillfälle att göra någon betydelsefull insats i sitt eget lands krigshistoria. Han befann sig på sin gård Sundby, då han emottog sorgebudet från Fredrikshald. »Erik Sparre», skrifver förf. »hade ett par år tidigare sörjt sin ungdoms hjälte, kung Ludvig, nu ställdes han inför en förlust af ännu mera genomgripande betydelse. Han hade ägnat sitt lif åt två stora konungars tjänst — nu voro de båda borta. Olika in i det sista i allt utom i viljekraft. En sällsam kontrast — den dag efter dag af väntande skaror och högtidliga afsked kungliga dödsbädden i Versailles, där minsta förändring bespejades af uppmärksamma blickar, och kung Karls ensamma gestalt i vinterkvällen vid löpgravens bröstvärn ofvanför alla de andra, hans stora, stilla af stjärnorna skådade död, utan en häftig rörelse, utan ett ord».

Äfven under frihetstiden skulle Sparre på ett betydelsefullt sätt gagna sitt fädernesland genom den andel han tog i det holsteinska partiets besegrande och därmed i afvärandet af den stora fara, som hotade Sverige genom beroendet af Ryssland.

Det intressanta arbetets värde förhöjes i hög grad genom de utmärkta illustrationerna samt af ett bifogadt personregister.

På samma gång som det innehåller en mängd för historikern värdefulla sakliga uppgifter utgör det en synnerligen underhållande och fängslande läsning.

Oswald Kuylensstierna.

La fin d'une dynastie. D'après les mémoires et la correspondance d'une reine de Suède Hedvig-Élisabeth-Charlotte (1784—1818) par *O.-G. de Heidenstam*. Avec une gravure. Paris 1911. 514 sidor. 8:o.

Kammarherre O.-G. von Heidenstam vänder sig icke till en svensk publik, utan till en fransk. Men boken saknar därför visst inte intresse för oss. Till grund för sin framställning har förf. lagt Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer, välkända genom frih. Carl Carlson Bondes svenska översättning. Jämsides med dessa ha äfven andra goda samtida källor anlitats. Gifvetvis har det sitt stora intresse att lära känna drottningens memoarer på originalspråket genom de utdrag som lämnats, och störst blir intresset för oss mot slutet af framställningen, nämligen från år 1793, eller från den tidpunkten då memoirerna ännu till största delen fått ligga outgifna. Det är för öfrigt en icke obetydlig del af denna öfver 500 sidor digra volym.

Boken är fransk. Det är icke blott språket, det är också sättet att ta ämnet som är franskt. »On n'écrit pas l'histoire avec plus d'agrément: ce livre est un charme», skrifver en recensent. Det var med nöje anmälaren läst denna recension och flera andra som ägnats boken i den utländska pressen; minst ett halft dussin franska, ett par kortare notiser i engelska tidningar, bl. dem i Times, samt en notis i en italiensk tidning. En trespaltig artikel i »Gazette de Lausanne» ägnas åt »La jeunesse et le mariage de Charlotte de Suède» och Ernest Daudet ägnar ett par briljant skrifna spalter i »Le Figaro» den sjätte febr. åt »Un Historien Suédois». I stora drag redogör Daudet för innehållet och framhåller till slut hur väl förf. gått i land med sin uppgift att i en lättflytande form skildra tilldragelser i det privata och offentliga lifvet. »Il les complète, les amende, les excuse ou les condamne, et ses commentaires, encadrant ceux de la Reine, ne sont pas la moindre parure de ce livre grave et charmant qui, dans un historien suédois, nous révèle un écrivain français».

C. M. S.

Autographes. Recueil de mes collections. Charles Baron Platen. 8:o. Roma 1910. 452 s.

Boken är anordnad som en almanacka. Under hvar dag på året stå namnteckningar och ibland ett par rader i facsimile. Det förefaller vid genombläddrandet till större delen vara konstnärers autografer, mest sceniska, som förf. intresserat sig för att erhålla. Bland mån-

ga särdeles obscura utländska namn, märkas likväl några framstående, vidare flera från Sverige.

Porträtt, rätt medelmåttigt reproducerade efter fotografier, illustrera arbetet.

Memoarer och bref.

Malla Montgomery-Silfverstolpes Memoarer utgifna af *Malla Grandinson*. IV. Stockholm. Albert Bonnier. 1911. — 6 kr.

Den kungl. fången på Gripsholm. Journal öfver Gustaf IV Adolfs fängelsetid och bref ur hans enskilda brefväxling utgifna af *Sam Clason*. Stockholm, Hugo Greber 1911. — 3,50.

Norrländska släktprofiler. Episoder och minnen hämtade ur Fredrika och Erik Svedboms bref och familjepapper utgifna af *Lotten Dahlgren*. I—II. Stockholm, Wahlström och Widstrand 1911. — 10,50.

Fritz von Dardel. Minnen I. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1911. — 5 kr.

Sophie Hagman och hennes samtida. Af *Carl Forsstrand* Några anteckningar från det gustavianska Stockholm. — Stockholm, Wahlström & Widstrand 1911. — 4 kr.

Fjärde och sista delen af *Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer* omfattande tiden 1825—1861 har ej samma medryckande och intresserande innehåll som de första, men lämnar likväl en del behållning. Den första afdelningen skildrar Mallas vistelse i Berlin och den vittra societeten där, likväl tämligen ytligt. Men om Amalia Helvig och Bettina v. Arnim, hennes närmaste umgängesvänner, får man likväl en del nya upplysningar, och af synnerlig vikt äro så väl under Berlinertiden som efter hemkomsten gifna bidragen till Adolf Lindblads biografi — han var Mallas åttonde kärlek. Memoarerna föras fram till 1830, skildrande lifvet i Uppsala och utflykter därifrån, och utgifvarinnan fortsätter därefter med tillhjälp af efterlämnade anteckningar lefnadsteckningen. Som ett totalomdöme om hela arbetet kan sägas, att det är en intelligent och känslig — ibland kanske öfverkänslig — kvinnas högst intressanta skildring af sig själf och sin tid. Ett personalregister utgör afslutningen, det kunde lätt ha gjorts fullständigare. Så är t. ex. den tyske målaren Schmidt naturligtvis den kände teckningsläraren professor Peter Schmidt, Wilhelm Ternite är ej heller någon okänd målare, Wacklin heter Isak i förnamn o. s. v.

Professor Sam Clason fortsätter med: *Den kungl. fången på Gripsholm*, sina publikationer af källskrifter till 1809—10 års historia. Han ger här den hemliga journal, som af konungens bevakning fördes under fängelsetiden, samt dessutom utdrag ur de af honom i Paris uppspårade papper, som tillhört Gustaf IV Adolf men af fransmännen beslagtogs. Af den fallne kungen får man här en rätt sympatisk bild.

hvilket ej alltid är förhållandet med hans vakt. Af allra största intresse är den i Paris anträffade rapporten om striden vid Helsing, hvars beskyllningar mot de däri deltagande trupperna tydligen varit orsaken till gardesregementenas degradering, och det likaledes däri funna brefvet från Gustaf IV Adolf till sonen, med förbud att göra några försök att återkomma till Sverige.

Ur det Svedbom-Linnellska släktarkivet har fröken Lotten Dahlgren sammanfört sina »*Norrländska släktprofiler*», bref och familjepapper rörande rektorn för Nya Elementarskolan, sedan redaktören för Aftonbladet Per Erik Svedbom, hans hustru Fredrika Forssberg, och deras förfäder, släktingar och vänner. Boken är läsvärd men ger kanske ej så mycket som man väntat. Bland de här behandlade personerna voro både rektor P. E. Svedbom och hans morfar lektor Per Hellzén, Vifsta varfs grundläggare, på sin tid framstående personer, men man får veta så relativt litet om dem, och om den miljö, i hvilken de lefde, får man ej heller någon klar bild. Af större intresse äro några bref rörande chefsskiftena i Aftonbladet på 1840—50-talet och några bidrag till Franzéns familjelif. Vackra äro Svedboms och hans hustrus förlofningsbref. Af det lilla som meddelas, tycks det, som man af »faster Carins» — fröken Carin Berlins — bref skulle kunna få fram en långt bättre kulturskildring. Till arbetet finnes register och stamtaflor öfver släkterna Unæus, Hellzén och Svedbom, men registret såväl som de två släktaflorna sakna allt hvad årtal heter. Likaså finnes om de rätt talrika porträttillustrationerna hvarken uppgift om hvem som utfört dem, hur de äro utförda eller hvarifrån de äro hämtade.

Fritz v. Dardel har förut varit känd som den, hvilken med sitt ritstift skrivit sin tids krönika. Den nu utkomna delen af hans efterlämnade Minnen visar att han också kunde föra pennan, och text och illustrationer foga sig väl till ett helt, ty det är alltid i första hand det löjliga och komiska i sin omgifning han ser och som han karrikerar. Det blir därför hufvudsakligen en följd roliga historier vi få med ord och bild, man läser dem med nöje, och ibland äro de mycket karaktäristiska för de personer, om hvilka de handla. Minnena äro skrifna på franska men här återgifna i en synnerligen god och ledig öfversättning. Illustrationerna äro väl gjorda, flera i goda färgautotypier.

Carl Forsstrands bok om *Sophie Hagman och hennes samtida* hör väl ej till memoarlitteraturen, men är till största delen ett utdrag ur denna rörande den högre demimonden under gustavianska tiden. Dock kunde skörden blifvit betydligt rikare. För att nämna några exempel, innehålla de här ej använda af E. Lewenhaupt utgifna Bref angående teatern under Gustaf III, en mängd notiser. Schröderheims lilla historia om hvad fru Grill fick se, då hon kikade in genom mamsell Slottsbergs fönster, är ju synnerligen betecknande för det lif som där fördes. På tal om Fredrika Löf borde väl som hennes största märkvärdighet framhållas hennes ingripande i J. H. Kellgrens lif; hon är ju hans stora passion, och på samma gång hans olycka — hans bref bl. a. lämna upplysningar härom. Flickorna Löfs historia skildras också i friherrinnan Hedvig Lagerbielkes (otryckta) anteckningar. Boken är väl illustrerad med porträtt — det är roligt att som här någon gång un-

der dessa få alla upplysningar man önskar. Det vackraste porträttet af Sophie Hagman torde vara en ännu ej publicerad miniatyr utförd af A. U. Berndes, som förvaras i statens historiska museum. Herr C. G. Bogeman äger en pastell af Gustaf Lundberg — en af konstnärens allra bästa — visande en utmärkt vacker ung kvinna, tydligen skådespelerska. Det har alltid legat för mig, att detta skulle kunna vara Charlotta Slottsberg — men något bevis därför kan icke presteras.

N. Sjöberg.

Karolinska Förbundets årsbok.¹

I början af 1910 utfärdades här i landet ett upprop, undertecknad af H. K. H. Kronprinsen och Prins Carl samt ett 130-tal på vidt skilda verksamhetsområden representativa namn. Uppropet gällde bildandet af ett Karolinskt Förbund med mål att sprida intresset för Karl XII och hans tidevarf samt understödja historiska studier på detta område. Ett företag som detta bör ju hafva förutsättningar att i många afseenden väcka den lifligaste anklang, icke minst genom sin uppgift och möjlighet att kring en af de märkligaste epokerna inom vår historia samla ett antal svenskar af olika samhällsklasser, en företeelse som i våra dagar redan i och för sig är allt skäl att taga vara på.

Karolinska Förbundets årsbok 1910 måste betecknas som en synnerligen lycklig start. Att börja med en komplimang för den förstklassiga utstyrseln, af hvilken Berlingska boktryckeriet i Lund har all heder. Innehållet är omväxlande och ägnadt att genom sin mångsidiga belysning af Karl XII och hans tid tillfredsställa vidt skilda intressen.

Krigsarkivarien T. J. Petrelli meddelar »*Några blad ur en rysk dagbok från 1709*». Författaren har här haft tillfälle att visa ett nytt prof på sin gedigna historiska bildning och sin lätta, medryckande stil. Dagboken är påträffad i ryska vetenskapsakademiens arkiv, och man har framkastat den förmodan, att kommandanten i Poltava, öfverste Kelen, skulle vara dess upphofsman. Petrelli påvisar emellertid på ett lika underhållande som sakkunnigt sätt, att så knappt kan vara förhållandet. Tack vare den tämligen rika karolinska dagbokslitteratur, som

Sverige publicerats under de senare åren, kan man, hvilket i ifrågasvarande uppsats sker, kontrollera dagbokens uppgifter. Man ser alltså, att den ryss, hvem det nu vara må, som skrifvit dagboken, i dess bägge första afdelningar (1 april—22 juni 1710) haft en väl liflig fantasi. I de bägge senaste afdelningarna, som sträcka sig fram till den 11 juli s. å., rör han sig på mera säker mark och är alltså trovärdigare samt ger bl. a. mycket liffulla skildringar af ryska ceremonier vid olikartade tillfällen. H. E. Uddgren har en uppsats »*Något om Karl XII:s ställning till kriget med Ryssland och försväret af Östersjöprovinserna under åren 1702—1706*», i hvilken han tillbakavisar eller åtminstone högst väsentligt reducerar de beskyllningar, som framställts mot Karl XII,

¹ Sedan detta skrefs har årsboken för 1911 utkommit och torde bli föremål för omnämnande i ett kommande häfte.

att han under det polska fälttåget 1702—1706 lät i allt leda sig af sina antipatier mot konung August, samt att han för denna helt personliga känsla försummade eller rent af uraktlät försvaret af de svenska Östersjöprovinserna.

Samuel E. Bring meddelar »Några anteckningar om och af generalmajoren och kaptenlöjtnanten vid drabanterna Karl Wrangel». Anteckningarna om denne grefve Wrangel, hvars släkt med så många medlemmar rekryterat de karolinska härarna, äro ur personhistorisk synpunkt intressanta. De anteckningar af honom, som meddelas, innehålla en relation af slaget vid Narva och finnas i original i Kungl. Biblioteket. De hafva visserligen förut blifvit tryckta i tre olika versioner, men dessa återfinnas i så pass svårillgängliga arbeten, att man måste vara uppsatsens författare tacksam, som satt en större publik i tillfälle att taga del af det för en Narva-historik så värdefulla dokumentet. *J. Kolmodins* uppsats om »De turkiska arkiven» är stödd på studier, gjorda under en vistelse i Konstantinopel. I förbigående kan nämnas, att redan på Karl XII:s tid åtminstone en svensk gjorde studier i sagda arkiv, nämligen dåvarande öfversten, sedermera generalmajoren frih. Sten Arvidsson Sture, hvilken hade energi nog att under sin färd med Karl XII till Bender lära sig arabiska, persiska och turkiska språken.

Om man nämner, att skildringen »*Vid Pruts*» har professor *Aug. Quennerstedt* till författare, så torde det vara öfverflödigt att påpeka, hvilket värdefullt bidrag till årsskriften som genom densamma lämnats.

Stoffet till *Fredrik Hjelmqvists* »*Det finska folkuppbådet sommaren 1710*» är hämtadt ur Åbo nya tidningar för år 1789, hvilka *Z. Topelius* på sin tid äfven anlidade i och för sina skildringar af ifrågavarande tidsskede i »Fältskärens berättelser». I »*Försvarsväsendet på Gottland 1710—1721*» af *Sigurd Schartau* får man en både instruktiv och roande bild af landshöfding Sparrfelts och hans efterträdarens energiska försvarsåtgärder på den vis-à-vis Ryssland så strategiskt viktiga ön, af gottlandsbefolkningens emellanåt ganska ofosterländska uppträdande samt af de otroligt besvärliga och långsamma postförbindelserna mellan Stockholm och Gottland.

I »*Två karolinska meritförteckningar*» framdrager *Per Sondén* i ljustet kanslirådet Gustaf Soldans och krigsrådet Johan Williamssons i kanslikollegii arkiv befintliga tjänsteförteckningar, hvilka, mindre torra och knapphändiga än hvad dylika aktstycken pläga vara, äro ganska belysande för epokens ämbetsmannaförhållanden. Mycken liffullhet och käckhet utmärker »*Öfverste Axel Patrik Thomsons tjänsteförteckning*», meddelad af *Th. Westrin*.

Af *Karl XII:s kalk* visas tvenne afbildningar jämte några intressanta upplysningar om densamma af konungens biktfather *Andreas Rhyzelius*. *Sixten Sparres* »*Västmanlands regementes kalk*» gifver den historiska bakgrunden till *Snoilskys* ståtliga, vackra behandling (i »Svenska bilder») af samma ämne.

Det psykologiska bidraget till denna åt Karl XII:s minne ägnade årsskrift lämnas i tvenne uppsatser, af hvilken *Oswald Kuylenstiernas* »*Karl XII:s personlighet och den nyare forskningen*» ger en bild af konungens naturell, sådan den framskymtar i hans egna bref samt i

hans samtida landsmäns omdömen. *Per Sörensson* åter visar i »*En fransk ambassadörs omdöme om Karl XII*», hur hjältekonungen tedde sig, sedd med en utlännings ögon.

Slutligen lämnas bidrag till den karolinska tidens bibliografi i »*Carl Schirren*» af *C. Hallendorff*, »*De Schirrenska samlingarna till det stora nordiska krigets historia*» af *Arthur Stille* samt »*Nyare rumänisk och ungersk Karl XII:s litteratur*» af *Th. Westrin*. Tilläggas må, att en lyckad reproduktion af *Swartz*, *Alt Ranstädts-porträtt* af *Karl XII* pryder boken, i hvilken man äfven finner en förteckning öfver förbundets ganska talrika medlemmar.

Af det ofvan anförda torde framgå, att *Karolinska förbundets* första årsbok genom sitt rikhaltiga och gedigna innehåll, genom sin värdade utstyrsel och sist men icke minst genom sitt behjärtansvärda syfte gifver förbundets medlemmar riklig valuta för årsavgiften och ett värdefullt förvärf för boksamlingen.

Folke Rudelius.

Anna Hamilton-Geete. I Solnedgången. Andra Samlingen. Bonnier 1911.

Som konstverk är denna andra del den första afgjordt öfverlägsen, och därtill ha nog de anmärkningar bidragit, som sparsamt framträdde i de för öfrigt mycket berömmade recensionerna af den första delen. De litteraturhistoriska utvecklingarna ha här försvunnit, och arbetets memoarkaraktär är konsekvent fullföljd. Den enda anmärkning jag har att göra är, att »den episka bredden» äfven här hade kunnat vara något mindre. I för:s ifver att ösa med fulla händer, omskrifver hon ibland med egna ord de bref hon nyss förut ordagrant meddelat, och läsaren blir då gärna litet otålig eftersom han själf nyss under genomläsningen af brefvet gjort just de reflektioner hon kommer med.

Men detta är småsaker i jämförelse med arbetets stora förtjänster. I denna andra del har förf. vågat ge mera af sig själf än i förra delen, och följden har blifvit sådana pärlor af skildrarkonst som framställningen af »de små Knösarna», där läsaren ryckes med och tror sig vara i 40-talets Uppsala. Sak samma med scener, sådana som nyårmorgonen och gamle grefvens besök, där hvar detalj ristar sig in i minnet. Det är sådana skildringar, där pekpinnen nog är med, men icke märkes och följaktligen endast gör nytta.

Den *Hamilton-Geijerska* romanen börjar här nalkas en lycklig lösning. Läsaren är tacksam för all både uppbyggelse och konstnjudning den skänker, glad åt att något så enastående vackert verkligen fått framläggas för allmänheten och inte fått gulna i familjearkivet utan nytta. Hela det bildade Sverige motser nu med längtan den sista delen, och det är en heder för publiken, att det är sådana böcker som numera »gå» bäst.

L. W—m.

Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmars lif och dikt. Af Martin Lamm. Hugo Gebers förlag 1911. 398 sid. Pr. 6,50.

I docenten Lamms bok får Johan 'Gabriel Oxenstiernas lif och dikt den vackraste återuppståndelse man gärna kan tänka sig. Den söker icke upphöja honom bland de författare, som skapat de stora, odödliga verken, men den ger oss hans gestalt lefvande och omstrålad af all den ungdomens fraîcheur, som väl bildade grundraget i hans tjuskraft, och den befriar hans dikt från det damm åren lagrat öfver den därigenom att den ställer in den i dess samtida litteratur och visar dess innerliga samband med Oxenstiernas lynne och upplevelser. På ett mästerligt sätt låter den de olika sidorna af hans lif och verk komma till sin rätt i en väl afvägd komposition, där de stora milstenarna i utvecklingen tydligt blifva synliga.

Att biografen blifvit så lefvande och så fängslande beror delvis på att ett så oerhördt rikt material i dagböcker och bref stått till författarens förfogande och låtit honom följa nästan hvarje Oxenstiernas steg och spåra nästan hvarje hans tanke och känsla. Men detta material har Lamm behållit in i minsta detalj och utnyttjat så att det aldrig tynger framställningen. Skaldens ungdom, som är den betydelsefulla, idérika och produktiva delen af hans lif, behandlas utförligt och ingående, under det att den senare delen, då Oxenstierna främst är en dekoration vid Gustaf III:s hof, skildras jämförelsevis kort såsom rättvist är. I teckningen af Skenäsåren i ungdomen får Lamm fram allt det bedårande älskvärda i poetens karaktär jämte den rika poetiska känsligheten och mottagligheten för alla intryck så af natur som af människor. Och redogörelsen för tiden i Wien blir af genomgripande betydelse för uppfattningen af Oxenstiernas utveckling, ty först i denna framställning — och genom de fynd Lamm gjort — blir det klart, att alla Oxenstiernas stora dikter som publicerats först två till tre decennier senare, då redan skapades, så att den senare delen af skaldens lif litterärt sedt hufvudsakligen upptages af omarbetningen — och ofta försämringen — af dessa Wienårens alster. Övertygande visar författaren hur ödesdigert det för Oxenstierna blef att han behöll dikterna i sin portfölj i stället för att trycka dem; som en död ballast tyngde de nu hans fantasi och hindrade alla nya idéer och intryck att finna väg till den. Men ock i en annan mening blef dröjsmålet med offentliggörandet ödesdigert: den insats i den svenska litteraturen dikterna kunnat göra i medlet af 1770-talet då de varit förebud till den stora förromantiska strömningen i Sverige, gjorde de icke mer, då de framträdde under åren kring sekelskiftet vid en tid, då Lidner, Kellgren och Fransén redan gifvit uttryck i dikt åt liknande stämningar.

Lika säkert som Lamm tecknar Oxenstiernas utveckling visar han hans sammanhang med de stora tidsrörelserna. Hur intimt förtrogen han är med alla sidor af sjuttonhundratalets kulturlif framgår af de ypperliga skildringar af dess allmänna strömningar som sensibiliteten i tidslynnat eller frimureriet och mysticismen, som spelade en så kuriös roll i tidens lif. Allra klarast och mest imponerande framträder denna litterära vidsynthet kanske dock i den utmärkta öfversikt af den sven-

ska naturskildringen före Oxenstierna, som inleder boken. Den ger ett helt kapitel af den svenska litteraturens historia och innehåller mycket betydelsefulla enskildheter som den ingående undersökningen af Creutzdiktningen och den intressanta karakteristiken af den ställning Linné intager i den svenska naturskildrande litteraturens utveckling.

Lamms stora bok om Dalin och hans studier öfver Lidner hade redan visat hans stora vetenskapliga begåfning, hans säkra metod, hans vida beläsenhet, hans uppfattning af kulturens stora linjer. Biografin öfver Oxenstierna står i dessa afseenden fullt i höjd med de tidigare verken. Men den är mer levande och mer personlig. Därigenom blir denna kloka, vackra bok en bok icke blott för fackmännen utan för alla dem som ha sinne för kulturskildring och människoskildring.

Gunnar Castrén.

Notiser

Skulle någon af denna tidskrifts läsare i sin ägo hafva bref till eller från *Margareta Ascheberg* (el. andra papper och dokument rörande henne) eller äga kännedom om hvar sådana stå att finna, anhåller undertecknad om ett godhetsfullt meddelande därom.

Sigrid Platen.

N. Trädgårdsgatan 1, Helsingborg.

Franz v. Schober, svensk (?) lär ha utvandrat till Österrike i slutet på 1700- eller i början på 1800-talet. Påstås ha varit Österr. tonsättaren Franz Schuberts lärare. Är han känd af någon?

Carl Åsberg.

Wien VII, Burggasse 5.

Stockholms Nation i Uppsala kommer innevarande år att utgifva en *porträttkatalog* i en begränsad numrerad upplaga. *Subskription* (till ett pris af kr. 10 pr. ex.) kan ske hos undertecknad, adress Banérgatan 4¹, Stockholm, före 1 juni 1912. Af Nationens förra porträttkatalog (utgifven 1907) kunna äfven exemplar erhållas hos undertecknad.

Stockholm i mars 1912.

Gunnar Hellström.

Amanuens.

Redaktör för Stockholms Nations porträttkatalog 1912.

Porträtt sökes af generaladjutanten hos Karl den XII friherre *Anders Lagercrona*.

Löjtnant *F. R. E. Antoni.*

Regeringsgatan 47¹¹.

I Personhist. Tidskr. h. 3—4, årg. XII, sid. 180 frågas ang. sl. Palmström o. nämnes en landtmätare *Karl Fredr. P. (Palmiro)* kallade han sig sedan). Denne var enl. Kristinehams kyrkböcker f. i Göteborg d. 13 eller 17 juli 1797 och han dog i Kristinehamn ^{25/8} 1867 (Ekstrand: Sv. Landtm. har ej dödsåret eller -orten angiven) K. F. Palmiro var gift m. *Anna Broström*, f. ^{8/6} 1801 i Kristinehamn o. dog där ^{22/11} 1863.

Ölme d. ^{28/1} 1912.

C. Bromander, kyrkoherde.

Alla upplysningar om *G. Blumen*, kanslist (privat) hos svenske ministern i Paris Grefve Gustaf Carl Fredrik Löwenhjelm mottagas med tacksamhet. Enligt uppgift skulle han vid 72 års ålder afdida 1863 ^{22/1}.

G. Lindström.
Sundbyberg.

Då utarbetandet af fortsättningen af Kungl. Södermanlands regementes historia efter år 1772 för närvarande pågår, får jag härmed äran anhölla att alla enskilda personer, hvilka möjligen kunna innehafva bref eller handlingar, som beröra nämnda regemente under tiden 1772—1850, beredvilligt måtte ställa dessa handlingar och bref till mitt förfogande antingen till afskrift eller att som gåfva införlifvas med officerskårens bibliotek och arkiv.

S. Zetterstrand.
Regementschef.

Personhistoriska samfundet

höll i närvaro af H. K. H. Kronprinsen och ett stort antal ledamöter årsmöte å Strandhotellet den 26 mars 1912 under ordförandeskap af friherre Carl Carlson Bonde.

Efter ett af ordföranden framfördt välkomsttal till H. K. H. Kronprinsen, hvilken denna dag tog sitt inträde i Samfundet som dess förste hedersledamot, upplästes revisionsberättelsen för år 1911. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet. Den afgående styrelsen återvaldes, nämligen: friherre *Carl Carlson Bonde*, riksarkivarien dr *E. Hildebrand*, bibliotekarien hos H. M. Konungen dr *Joh. Ax. Almquist*, sekreteraren hos generalpoststyrelsen friherre *Joh. Rudbeck* och andre bibliotekarien fil. dr greve *C. M. Stenbock*. I redaktionsutskottet återinsattes ofvannämnde frih. *Rudbeck* och greve

Stenbock, vidare intendenten friherre *R. Cederström* och docenten dr *H. Almquist*. Direktör *G. Indebetou* hade afsagt sig det af honom förut i flera år innehafda ledamotskapet i redaktionsutskottet. Till revisorer återvaldes kammarrättsrådet *J. A. Wallenstein* och kapten *O. Bergström* med dr *A. Levertin* som suppleant.

Föredrag hölls af intendenten *Gustaf Upmark* om »*Gustaf Vasas hof*» samt af kapten *Osvald Kuylenstierna* om »*Carl XII:s död*». Båda föredragen belystes af ljusbilder.

Vid därefter hållet styrelsesammanträde återvaldes till ordförande friherre *Carl Carlson Bonde*, till sekreterare grefve *Carl Magnus Stenbock* samt till skattmästare friherre *Johannes Rudbeck*.

Efter mötets slut intogs gemensam sexa.

Intendenten frih. *R. Cederström* demonstrerade en kunglig krona af järn med rika inläggningar i guld och silfver. Kronan, som på *H. K. H. Kronprinsens* initiativ och bemedling erhållits till beseende, bar efter traditionen namnet »*the crown of Sweden*». Det var ett vackert arbete i italiensk stil från slutet af 1500-talet. Intendenten *C.* framhöll önskvärdheten af att förvärfa kronan för landet; äfven fränset namnet vore kronan väl värd priset £ 80. *South Kensington museum* i London hade den på hand, men afstode den, i fall den inköptes för en svensk samling.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1911.

Debet:

Behållning från år 1910		5,137: 26
Inkomster år 1911:		
Ledamotsafgifter	4,300: 43	
Lagerförsäljning	519: 46	
Diverse inkomster	17:	
Räntor	237: 89	5,074: 78
	Summa	10,212: 04

Kredit:

Utgifter år 1911:		
Trycknings- och illustrationskostnader	4,124: 50	
Uppbörds- och distributionskostnader	295: 85	
Arfvoden	1,463: 05	
Diverse utgifter	83: 29	5,966: 69
Behållning till år 1912		4,245: 35
	Summa	10,212: 04

Följande af samfundets skrifter utlämnas åt *ledamöter i samfundet*, efter rekvisition hos skattmästaren, adr. Riksarkivet, till nedannämnda pris nämligen:

Svenska autografsällskapets tidskrift, Del I, n:r 1 samt 3—12 årg. 1879—1888, dock saknas n:r 2, per n:r kr. 1.

Svenska autografsällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12 (årg. 1889—1896, 346 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris af allenast kr. 6

Lösa häften för 1 kr. för hvarje häfte; dubbelhäftet n:is 11—12 för 2 kr. Ex. tryckt på *bättre papper* (däraf några få fullständiga årg. äro tillgängliga) jämte *Register* till delarne I och II, äfven på *bättre papper* kr. 15.

Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 2.

Personhistorisk tidskrift, årg. II (1900, 180 sid.) med 24 porträtt och register samt Dödslista för 1900, 53 sidor kr. 5.

Årg. I och III slutsålda. Däraf finnas endast I h. 3 o. 4 samt III h. 4 å 1.25 per häfte.

Personhistorisk tidskrift, årg. IV (1902, 166 sid., med 24 porträtt och register samt Dödslista för 1902, 43 sid. kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. V (1903, 222 sid., med 25 porträtt och register samt Dödslista för 1903, 37 sid.) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. VI (1904, 164 + 23 sid., med 22 porträtt och register) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. VII (1905, 167 + 56 sid., med 19 porträtt och register) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. VIII (1906, 133 + 106 sid., med 17 porträtt och register) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. IX (1907, 111 + 160 sid., med porträtt och register) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. X (1908, 203 sid. med 22 porträtt och register) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift, årg. XI (1909) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift årg. XII (1910) kr. 5.

Personhistorisk tidskrift årg. XIII (1911) kr. 5.

Handlingar, utg. genom samfundet:

I. S:t Nikolais kyrkas i Stockholm vigselbok, I. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. af F. U. Wrangel kr. 3.

II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.), kr. 1:50.

III. Släkten Aminoff (85 sid. + 1 tab.) kr. 5.

IV. Klosterfolket i Vadstena; af C. Silfverstolpe (168 sid.) kr. 3.

D:o d:o tryckt på *bättre papper* (i få ex.) kr. 5.

V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6 + 87 sid.) med 31 porträtt, ingår som bilaga i årg. III och IV.

VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102 + 24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt. Erhålles gm C. E. Fritzes bokhandel, Stockholm.

VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) kr. 2.

VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt), ingå som bilagor i årg. VI och VII.

Ny serie:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905, af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår som bilaga i årg. VIII, h. 3—4.

2. Kalmar regementes chefer 1623—1907, af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår som bilaga i årg. IX, h. 3—4.

Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 å kr. 1.

3. Register till Personh. Samfundets porträttsamligar årg. I—III (1906—08); ingår som bilaga i årg. XI, h. 2—4 och XII, 1—2 kr. 2.

4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff kr. 2.

5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar kr. 3.

